T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRÂAT İLMİ BİLİM DALI

HÜSAM BİN HALİFE EL-MAR'ÂŞÎ'NİN KAVA'İDÜ'L-KUR'ÂNİ'L-İZZETÎ VE TECVİDÜ'L-KELAMİ'L-İLAHÎ ADLI ESERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mustafa ŞAHİN

BURSA – 2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRÂAT İLMİ BİLİM DALI

HÜSAM BİN HALİFE EL-MAR'ÂŞÎ'NİN KAVA'İDÜ'L-KUR'ÂNİ'L-İZZETÎ VE TECVİDÜ'L-KELAMİ'L-İLAHÎ ADLI ESERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mustafa ŞAHİN

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi MEHMET EFE

BURSA – 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmi Bilim Dalı'nda 702123006 numaralı Mustafa ŞAHİN'in hazırladığı "Hüsam b. Halife el-Mar'âşî'nin Kavaʾidü'l-Kur'ani'l-İzzetî ve Tecvidü'l-Kelamil-İlahî Adlı Eseri" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, 25/09/2023 pazartesi günü 11:00 - 12:00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: …/…./……

Tez Başlığı / Konusu**: Hüsam b. Halife El-Mar'âşî'nin Kavaʾidü'l-Kur'ani'l-İzzetî ve Tecvidü'l-Kelami'l-İlahî Adlı Eseri**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 112 sayfalık kısmına ilişkin, 04/09/2023 tarihinde şahsım tarafından *turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 16.'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Mustafa Şahin
Öğrenci No:	702123006
Anabilim Dalı:	Temel İslami Bilimleri
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Hüsam b. Halife El-Mar’âşî’nin Kavaʾidü’l-Kur’ani’l-İzzetî ve Tecvidü’l-Kelami’l-İlahî Adlı Eseri” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Mustafa ŞAHİN

Öğrenci No : 702123006

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı : Yüksek Lisans

Tezin Türü: **Yüksek Lisans /** [Y] **Doktora /** [ ] **Sanatta Yeterlilik** [ ]

ÖZET

Yazar adı soyadı	**Mustafa ŞAHİN**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim dalı	**Temel İslam Bilimleri**
Bilim dalı	**Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmi Bilim Dalı**
Tezin niteliği	**Yüksek Lisans Tezi**
Mezuniyet tarihi	**……/……/2023**
Tez danışmanı	**Mehmet EFE**

Hüsam Bin Halife El-Mar'âşî'nin Kava'idü'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvidü'l Kelami'l-İlahî Adlı Eseri

XVIII. yüzyılda Hüsam b. Halife el-Mar'aşi tarafından tecvid risalesi olarak kaleme alınmış olan Kavâidü'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvidü'l-Kelami'l-ilahî isimli bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümde müellifin hayatı, eserleri, eserin tanıtımı, yazarın gösterdiği kaynaklar, ilgi duyanların ulaşabilecekleri şekilde araştırılıp kısaca malumat verilmiştir.

İkinci bölümde ise eserin Osmanlı Türkçesiyle yazılan bölümlerinin latinize edilmiş hali, Arapça olan kısımlarının ise Arap harfleriyle yazılıp dipnotta tercümesi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kavaʿidü'l-Kurʾân, Tecvidü'l-Kelam, Risaletü'l-Vakf, Hüsam b. Halife.

ABSTRACT

Name and Surname	**Mustafa Şahin**
University	**Bursa Uludag University**
İnstitution	**Institute of Social Sciences**
Field	**Basic İslamic Sciences**
Subfield	**The Science of Reading the Qur'an and Recitation**
Degree awarded	**Master**
Date of degree awarded	**……/……/20….**
Supervisor	**Mehmet EFE**

The Book of Husam b. Khalifa al-Mar'ashi Named Qawa'id al-Qur'an al-Izzah wa Tajwid al-Kalam al-Ilahi

This study titled Qawâid al-Qur'ân al-İzzati we Tajwid al-Kalam which was written as a Tajwid treatise by Husam ibn al-Khalifa al-Mar'aşi in the Eighteenth century, consists an introduction, two chapters and a conclusion.

In the first part, we give brief information about the author's life, his works, the introduction of the work and the sources cited by the author. We have researched all these in a way that those who are interested can access.

In the second part we give the latinized version of the parts of the work written in Ottoman Turkish and Arabic and the translation of the Arabic parts are given in the footnote in Arabic letters.

Keywords: Qawaid al-Qoran wa Tajwid al-Kalaam, Risalatu al-Waqf, Husam ibn al-Khalifa.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim m. 610 yılında ilk inen ayetinden itibaren vahiy meleği tarafından Hz. Peygamber'e tecvidli olarak öğretilmiştir. Hz. Peygamber de Cebrail a.s. 'dan aldığı şekliyle okumuş ve ashabına okutmuştur. Ashab-ı kiram Allah Resulünden öğrendikleri gibi titizlikle kendilerinden sonra gelen tabiine öğretmişlerdir. O günden bugüne kadar dilden dile, gönülden gönüle ve sadırdan satıra sistemli bir şekilde intikal ederek çok kıymetli ve değerli eserler halinde bizlere ulaşmıştır.

Tecvid ilk tanımı Hz. Ali' ye isnat edilir. Hicri ilk asırda ilmi bir alan olmaya başlamasının ardından günümüze kadar her dönemde kırâat alimleri tarafından Kur'ân'ın okuma usullerini içeren farklı üslup ve dillerde birçok eser telif edilmiştir. Tabii ki altı asır İslam'a sancaktarlık yapmış olan Osmanlı imparatorluğu da bu hususta kayıtsız kalmamıştır. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) gibi bu alanda temayüz etmiş alimleri memlekete davet ederek kırâat derslerinin okunup okutulması hususunda gerekli gayretleri göstermiştir. Ulemanın da gayret ve teveccühü neticesinde memleketimizde manzum ve nesir olmak üzere dilimizde pek çok tecvid eseri kaleme alınmıştır. Kaleme alınan bu eserlerden biri de XVIII. yüzyılda yaşamış, Kahramanmaraşlı, şair ve o günün dil bilgisine sahip olan Hüsam b. Halife'nin bir kısmını manzum şeklinde kaleme aldığı *Kavâidü'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvîdü'l-Kelami'l-ilahî* adlı eseridir. Gerek usul ve üslubu ve gerekse yazıldığı dönemi yansıtması hasebiyle çok kıymetli olan bu eser, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü oluşturması, değerli ilim ehlinin istifadesine sunulması maksadıyla, Ankara Yazma Eserler Milli Kütüphanesindeki nüshasından, Latin harflerine aktarılmak suretiyle gün yüzüne çıkarılması hedeflenmiştir. Bu çalışmanın kırâat ve tecvîd ilmiyle meşgul olanlara katkı ve fayda sağlamasını Yüce Allah'tan niyaz ederim.

Tezimizin oluşum aşamasında bizlere ziyadesiyle katkı sunan, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, güler yüzü, samimiyet ve tevazusuyla hep yanımızda yer alan çok kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE'ye, ders dönemin de ilimlerinden istifade ettiğim muhterem hocalarıma, özellikle yüksek lisans yapmam hususunda yardımlarını ve desteklerini eksik etmeyen Prof. Dr. Remzi KAYA hocama, tez çalışma sürecinde desteklerinden istifade ettiğim Marmara

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Abdullah UĞUR hocama, bu süreçte desteklerini ve dualarını esirgemeden hep yanımda olan değerli aileme, eşime ve biricik kızıma en derin duygularımla şükranlarımı arz ederim.

Mustafa ŞAHİN

BURSA-2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **ii**
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iii**
YEMİN METNİ ..... **iii**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜELLİFİN HAYATI, ESERLERİ ve KAVA'İDÜ'L-KUR'ÂN'İL-İZZETÎ VE TECVİDÜ'L-KELAMİ'L-İLAHÎ ADLI ESERİNİN MUHTEVİYATI

I. MÜELLİFİN HAYATI VE ESERLERİ 5
A. Hayatı 5
B. Eserleri 5
II. ESERİN MUHTEVİYATI 7
A. HÜSAM B. HALİFE EL-MAR'AŞÎ'NİN KAVA'İDÜ'L-KUR'ANİ'L-İZZETÎ VE TECVİDÜ'L-KELAMİ'L-İLAHÎ ADLI ESERİNİN TANITIMI 7
B. YAZARIN GÖSTERDİĞİ KAYNAKLAR 15
1. Eser İsimleri 15
2. Yazar İsimleri 17

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN TRANSKRİPSİYONU

I. HÜSÂM B. HALİFE EL-MAR'AŞİNİN KAVÂ'İDÜ'L-KUR'ANİ'L-İZZETÎ VE TECVİDÜ'L-KELAMİ'L-İLAHÎ ADLI ESERİNİN TRANKRIPSİYONU 27
MUKADDİME 28
EL-BĀBUŞ-ŞĀNĪ FĪ FUṢŪL MİNE'L-UṢŪLİ'L-KUR'ĀNİYYETİ VE MESĀ'İLİN MUHTEṢṢATİN Bİ RİVĀYETİ HAFṢİN 31
El-Faṣlu'l-Evvelü fī Aḥkāmi'n-Nūni's-Sākineti ve't-Tenvīni 31
El-Faṣlu'ṣ-Ṣānī fi't-Tefẖīm ve't-Terḳīḳ 32
El-Faṣlu'ṣ-Ṣālis fi'l-Meddi 32

El-Faṣlu'r-Rābiʾ fi Żamîri'l-Müfredi'l-Müẕekkeri'l-Ġāʾibi'l-Bārizi'l-Mütteṣili Menṣuben ev Mecrūren 33
El-Faṣlu'l-Ḫāmisu Fi'l-İdġāmi 33
El-Faṣlu's-Sādisü Fi'l-İẓhāri 34
El-Faṣlu's-Sābiʾu fi'l-İmāleti 34
El-Faṣlu'ş-Şāminu Fi'l-Hemzeteyni 35
El-Faṣlu't-Tāsiʾu Fī Kelimetin[7b] 35
El-Faṣlu'l-ʾĀşiru Fi'l-Vaḳfi 35
ʿAlā Vezni Faʿlā Bifetḥi'l-Fāʾi[12a] 41
Fuʿlā Bi Ḍammi'l-Fāʾi 42
Fiʿlā Bi Kesri'l-Fāʾi 42
Ve Hemzetu'l-Vaṣli 43
Bāb-u Beyāni Aḥvāli Meddāt 47
Bāb-u Meddi Lāzım 48
Bāb-u Meddi Muttaṣıl 51
Bāb-u Meddi Munfasıl 52
Bāb-u MeddiʿĀrız 52
Bāb-u İẓhār 54
Bāb-u İḳlāb 55
Bāb-u İdġām-ı Meʿa'l-Ġunne[35b] 56
Bāb-u İdġām-ı Bilā Ġunne 58
Bāb-u İdġām-ı Miṣleyn 58
Bāb-u İdġām-ı Mütecāniseyn 60
Bāb-u İdġām-ı Müteḳāribeyn 61
Faṣlun Fi'l-İẓhāri'ş-Şefevī 61
Bāb-u İdġām-ı Müteḳāribeyn 62
Bāb-u İdġām-ı Şemsiyye 62
Bāb-u İẓhâr-ı Ḳameriyye 63
Bāb-u Ḳalḳale 64
Bāb-u Aḥvāl-ı Ḥukmu'r-Rāʾi[43b] 64
Bāb-u Aḥvāli Lafẓāti'l-lāh 65
Bāb-u Aḥvāli Żamīr 66
Bāb-u Aḥvāli Sekte 66
Bāb-u Aḥvāli Hāʾi Sekte 68

Bāb-u Aḥvāli Vaḳıf 68
Risāletu'l-Vaḳf 70
Bāb-u Beyāni Aḥvāli Teshīl 75
Bāb-u Beyāni Aḥvāli ʾİmāle[53b] 78
Bāb-u Beyāni Aḥvāli ʾİşmām 80
Bāb-u Beyāni Aḥvāli Tāʾi Ṭavīle ve Tāʾi kirt 80
Bāb-u Beyāni Aḥvāli Maḳtūʿin ve Mevṣūlin 82
Bāb-u Beyāni Aḥvāli Besmele ve't-Teʿavvuẕ *[58a]* 86
Bāb-u Beyāni Aḥvāli't-Tekbīr 87
Fī Beyāni Taʿrīfi Ṣıfāti'l-Hurūf[63b] 94
Hāẕā Ṣıfetu Meḫāricu'l-Hurūf 98
Med Beştir 108
Aḳsāmātı Meddi Ṭabiʿī (Meddi Tabinin Kısımları) 108
Lahn 110
SONUÇ 111
KAYNAKÇA 114

KISALTMALAR

Bkz/bkz:	Bakınız/bakınız
b.:	bin/ibn
Hz.:	Hazreti
h.:	hicri
Ktp.:	Kütüphane
MÜ.:	Marmara Üniversitesi
nr. :	Numara
nşr. :	neşriyat
ö.:	ölümü
t.s.:	Tarihsiz
(s.a.v):	sallallahu aleyhi ve sellem
TDV.:	Türk Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik
b.y.:	Basın yeri/evi yok
vs.:	vesaire
Yay.:	Yayınları

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, mana ve lafız olmak üzere iki yönü olan bir kitaptır. Mana ve yorum yönü tefsir ilmi çerçevesinde ele alınır. Lafzın seslendirilmesi, tilavet etme usul ve kaideleri de kırâat ilmi ve bu ilmin bir alt başlığı olan tecvid ilminin konusunu oluşturur. Tecvid alanında nesir ve manzum olmak üzere birçok eser telif edilmiştir. Bu eserleri her toplum kendi anlayabilecekleri dilde telif ederek eğitim ve öğretimini süregelmiştir. Bu bağlamda Türklerin İslamiyet'le tanışması sonucu hemen her alanda olduğu gibi edebiyatta da tezyinatın tevhid çerçevesinde oluştuğu bir üslubun geliştiği gözlenir. Nitekim bu dönemden sonra gerek sözlü gerek yazılı eserlerin doğrudan ve birinci derecede kaynaklığını üstlenen ana unsur, din ve muhteviyatındaki ilimler olmuştur. Bu minvalde dini ilimlerin öğretilmesi gayesiyle kaleme alınan mensur eserler, zamanla nazmın nesre üstün gelmesinin etkisiyle manzum olarak kaleme aldığı bilinir.

Hz. Peygamber'in hayatının anlatıldığı siyer kitapları; hadislerin ezber kolaylığını amaçlayan kırk hadis şerhleri; İmanî-kelâmî esasları içeren akait-nâmeler; fıkıh eserleri (ilmi haller, ferâiz nâmeler, şurût-i salâtlar vs.) gibi telif edilen manzum eserlerin nazmedilmesi, eğitime önemli derecede katkı sunmuştur. Nazım sanatı; bu hususla ilgili konularda ezber kolaylığı sağlaması ve daha uzun süre akılda kalıcılığı temin etmesi yönüyle oldukça işlevseldir. Bu çerçevede yüzyıllar boyunca kırâat alimleri tecvid ilminin eğitim-öğretiminde kolaylık ve kalıcılığın elde edilmesini hedefleyerek, tecvid eserlerini farklı dillerde manzum olarak kaleme almışlardır. Bu hususa birkaç örnek verilebilir. Arapça olarak telif edilmiş tecvide dair ilk eserlerden olan Ubeydullah el-Hâkânî'nin (ö.325/937) *el-Kasîdetü'r-Râiyye*'si, Şâtibî'nin (ö. 590/1194) *Hırzü'l-Emânî'si*, Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Mukaddime*'si vb. Farsça Hâfız İzzeddîn (ö. 630/1233) ve Mirzâ Zâhid'in Manzûm Tecvid'leri vs. Kürtçe ve Türkçe olarak birçok manzum eser kaleme alınmıştır. Tecvid eserleri öncelikle Arapça yazıldığından bu dili bilmeyenlerin anlaması mümkün değildir. Türkçe manzum tecvid yazan müellifler, Arapçayı bilmeyen kişilerin de tecvid ilmini kolayca öğrenmeleri gayesiyle, eserlerini Türkçe kaleme aldıklarını belirtmektedirler. Müellifler, bu tür eserlerde

eğitim-öğretimi gözetmiş, Kur'ân'ın doğru düzgün ve güzel okunmasını sağlayacak bilgileri ihtiva eden eserler kaleme almayı amaçlamışlardır.

Bu bağlamda çalışmamıza konu olan Hüsam b. Halife'nin kendi dönemindeki harf ve el yazısıyla kaleme aldığı, "*Kavâidü'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvîdü'l-Kelami'l-İlahî*", adlı eseri latinize edilerek, okuyup anlama hususunda karşılaşılan zorlukların yaşanılmaması için, ilgi duyanların istifadelerine sunulması hedeflenmiştir.

Tecvid eğitim-öğretiminde manzum eser yazma geleneğine örnek olarak tezimize konu olan Hüsam b. Halife el-Mar'aşî tarafından XVIII. yüz yılda telif edilen Kavâʿidü'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvîdü'l-Kelami'l-İlahî adlı eseri ve benzeri eserlerdeki temel içerik, lâzımî ve ârızî sıfatları itibariyle Kur'ân harfleridir. Bunun yanında Kur'ân'ın eğitim ve öğretiminin şartları, adabı, harflerin mahreçleri, sıfatları, vakıf ibtida, tenvin ve harflerin halleri, medler, idğamlar, sekte, secde, tilavet kaideleri, vasl-katʿ, resmi Osmanî, tâʾi teʾnîs gibi müellifinde tercihine göre konular işlenmektedir. Tecvid eğitim-öğretiminde belli bir müfredatın takip edilmemesinden dolayı işlenen konular arasında birliğin olmadığı görülmektedir. Bu durum, müellifin metodu, tercihi ve o konudaki ihtiyacı giderme isteği şeklinde açıklanabilir. Türkçe manzum tecvid eserlerinin hepsinde müellifler Asım kırâati'nin Hafs rivayetini esas almışlardır. Günümüzde yaygın olarak bu kırâat ve rivayete göre Kur'ân tilâveti yapılmaktadır.

Araştırmamıza konu olan Hüsam b. Halife El-Mar'aşî'nin yazma halinde bulunan "*Kavâʾidü'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvidü'l-Kelami'l-İlahî*" isimli eserinin latinizesi yapılırken Türkiye diyanet vakfı çeviri yazı alfabesi kullanılmıştır. Bu yöntemle çalışılırken alanda daha önce yapılan latinize örneklerine başvurulmuş ve takip edilen yöntemler hususunda bu çalışmalardan yararlanılmıştır. Birinci bölümde Hüsam b. Halife El-Mar'aşî'nin hayatı hakkında ulaşıldığı kadarıyla bilgi verilmiş ve eserleri tanıtılmıştır. Eser'in daha iyi anlaşılması ve kavranması için muhteviyatına özet olarak değinilmiş, literatürdeki önemine işaret edilmesi amacıyla müellifin değinmiş olduğu kaynak ve yazarlar kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde eserin Osmanlı Türkçesi olan kısmı latinize edilmiştir. Metin içinde geçen ayeti kerimelerin aslı parantez içinde olmak üzere Latin harflerle günümüzün diliyle yazılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı basımı Kur'ân-ı Kerim'den tespit edilerek sure ve ayet numaraları belirtilmiş, Arapça olan bölümler metnin asıl şekliyle yazılıp tercümesi dipnotta gösterilmiştir. Yazarın sayfa kenarlarında vermiş olduğu tanım ve ek bilgiler, bazı kısımların yapılan özet ve değerlendirilmesi, yanlış yazılan kelimelerin tashihi yapılıp dipnotta belirtilmiştir. Eserin latinizesi yapılırken kendi dönemindeki ifadelere dikkat edilerek mümkün mertebe aslına uygun bir şekilde yapılmıştır. Günümüzde kullanılan bazı kelimelerde güncel şekliyle yazılmıştır.

Çalışmamızın sonuç bölümünde kitabın kısa bir özeti yapıldıktan sonra istifade ettiğimiz çalışmalar ve eserler kaynakçada gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜELLİFİN HAYATI, ESERLERİ VE KAVA'İDÜ'L-KUR'ÂN'İL-İZZETİ VE TECVİDÜ'L-KELAMİ'L-İLAHÎ ADLI ESERİNİN MUHTEVİYATI

I. MÜELLİFİN HAYATI VE ESERLERİ

Eserini incelemeye aldığımız kırâat alimi Hüsam b. Halife el-Mar'aşî 18. yüzyılda yaşamıştır. El-Mar'aşî hakkında bize ulaşan bilgiler oldukça kısıtlıdır. Müellifin tespit edilen ve günümüze ulaşan üç eseri bulunmaktadır. Bu bölümde el-Mar'aşî'nin kısaca hayatı ve eserlerine değinilecektir.

A. Hayatı

Kavâidü'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvidü'l-Kelami'l-İlahî adlı eserin müellifi Hüsam b. Halife El-Mar'aşî'dir. Eseri incelediğimizde müellifin 18. yüzyılda yaşadığı görülmektedir. Yazarın ismi Hüsam, babasının ismi Halife'dir. Kahramanmaraşlı olduğu bilinen müellifin doğum ve ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bazı kaynaklarda müellifin şair olduğu ifade edilmişse de detaylı bir bilgi mevcut değildir. Müellif ömrünün sonlarına doğru İstanbul'a göçtüğü ve burada vefat ettiği biliniyor. Hayatı hakkında bundan fazla bir bilgiye ulaşılamamıştır.[1]

Yapmış olduğumuz çalışmalarda Osmanlı dönemi kurraları, Bursalı Mehmet Tahir'in (ö. 1344/1925) Osmanlı müellifleri, Mehmet Süreyya'nın (ö. 1327/1909) Sicill-i Osmanîsi, Ömer Rıza Kehhâle'nin (ö. 1408/1987) Mu'cemü'l-Müellifin, Ziya Demir'in Osmanlı müellifleri isimli eserleri tetkik edilmiştir. Yapılan bu araştırmada böyle değerli ilim ehli olan yazarımıza dair herhangi bir malumata rastlanmamıştır. Eser incelendiğinde yazarın kırâat ilminde derin ilme sahip olduğu, bu hususta birçok esere değindiği, kırâat ile ilgili konuları manzum ve kafiyeli şekilde ifade edecek derecede, dil kurallarına vakıf bir alim olduğu, çok bariz bir şekilde anlaşılmaktadır. Rahmetle yad ederim.

B. Eserleri

Hüsam b. Halife el-Marʿaşî'nin telif etmiş olduğu eserler ulaşabildiğimiz kadarıyla üç adet olduğunu söylemek mümkündür. Müellifin bir şair olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bu konuda herhangi bir eseri mevcut olup olmadığı hususunda bir

[1] Kahramanmaraşlı şair ve yazarlar, 15 Ocak 2023'de erişildi.

bilgi elde edilememiştir. Yazmış olduğu eserleri el yazması olarak İstanbul'da bazı kütüphanelerde var olduğu söylenmiş olsa da yapılan araştırmalarda Ankara Yazma Eserler Milli Kütüphanesinde bulunan eserlerin dışında bir malumata ulaşılamamıştır. Müellifin tespit edebildiğimiz kadarıyla tecvid ilmine dair kaleme almış olduğu ve günümüze ulaşan üç eseri mevcuttur.

a- *Kavâidü'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvidü'l-Kelami'l-İlahî*:

Kavâidü'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvidü'l-Kelami'l-İlahî adlı eseri, eserin tanıtımı kısmında çalışmamıza da konu olan bu eserle ilgili geniş malumat verilecektir.

b- *Şerhu Manzûmati'l-Mukaddime*:

Şerhu Manzûmati'l-Mukaddime, isimli eseri meşhur kırâat alimi olan İbnü'l-Cezerî'nin, (ö. 833/1429) 109 beyit halinde yazmış olduğu, "*Manzûmatü'l-Mukaddime*" adlı eseri üzerine yazılmış bir şerhtir. Mukaddime isimli eserin sıralamasını bozmadan aynı tertiple ele alıp şerh etmiştir.

c- *Şerhu'l-Minahi'l-Fikriyye fi Şerhi Mukaddimeti'l-Cezeriyye:*

Molla Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) kaleme almış olduğu "*el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi Mukaddimeti'l-Cezeriyye"* adlı eserinin, tahkik ve şerhini yapmaya başlamış, ne var ki 20 varak kırk sayfa yazmış, geri kalan kısmını muhtemelen ömrü kifayet etmediği için tamamlayamamıştır.[2]

Bu üç eseri 06/02/2023 depreminde şehit olan Yaşar Alpaslan Hoca tarafından mikrofilmlerinin fotokopileri Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı Öğretim üyesi Prof. Dr. Faruk Çiftçi ve Dr. Öğr. üyesi Harun Özel'e verilmiştir. İsmi geçen hocalarımız tarafından *Hüsam b. Halife el-Mar'aşî'nin Tecvid ve kırâat koleksiyonu* adı altında birleştirilip 2018 yılında özel bir basım halinde kitap olarak hazırlanmıştır.

[2] Üç eserde mecmua halinde yazma eserler Ankara Milli Kütüphane de 06 Mil Yz A 3788/1 demirbaş numarasıyla mevcuttur.

II. ESERİN MUHTEVİYATI

Ankara Milli Kütüphanesi'nden pdf dosyası olarak alınan eser hacim itibariyle esasında 41 varaktan oluşmaktadır. Elimize ulaşan ve Ankara Yazma eserler milli kütüphanesinde bulunan mikrofilmlerde 5 varak eksik olduğu tespit edilmiştir. Eserin bazı bölümlerini bütünüyle çeşitli kırâat alimlerinden iktibas edilmiş olsa da büyük çoğunlukla yazarın kendi telifi olduğu anlaşılmaktadır.

A. HÜSAM B. HALİFE EL-MAR'AŞÎ'NİN KAVA'İDÜ'L-KUR'ANİ'L-İZZETÎ VE TECVİDÜ'L-KELAMİ'L-İLAHÎ ADLI ESERİNİN TANITIMI

Çalışmamıza konu olan Hüsam b. Halife el-Mar'aşî'nin *Kavaʿidü'l-Kurʾâni'l-izzetî ve Tecvidü'l-Kelami'l-İlahî* adlı eseri 18. Yüzyılda (h.1217) Şatıbiye usulü esas alınarak telif edilmiş olup 1798 yılında bir adet, 1801 yılında beş ya da altı adet istinsah edilmiştir.[3] Yazma eserler Ankara Milli Kütüphane de 06 Mil Yz A 3788/1 demirbaş numarasıyla mevcuttur. Eserin dijital kopyasına http://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/ adresinden ulaşılabilir. Eser harekeli nesih yazı türü ile yazılmış olup 205 DVD numarası ile koleksiyonda mevcuttur.[4] Eserin ulaşabildiğimiz kadarıyla günümüze tek nüshası ulaşmıştır. Bu eser manzum ve nesir şeklinde, Arapça ve Türkçe olmak üzere iki bölüm olarak yazılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla müellif konuları manzum bir şekil de kolayca ezberlenmesi maksadıyla kaleme aldıktan sonra açıklamalara ihtiyaç duyulduğunu ya da yeterli olmadığını düşünerek, nesir şeklinde eklemelerde bulunmuştur. Eser genel olarak kendi dönemindeki Türkçe ile yazılmış olmakla birlikte bazı konular Arapça yazılmıştır. Eserin manzum olarak yazılan kısmı Aruz vezninde Müfteilun, Müfteilun, Müfteilun, Müfteilun kalıbında yazılmıştır. Eser Hüsâm b. Halifeye ait mecmuanın ilk bölümünde 1-41 arası Varaklarda bulunmaktadır.1b 2a şeklinde numaralandırdığımız eser 80 sahifedir. Ancak eserin [15b] [16a] [17b] [18a] [19b] [20a] [21b] [22a] [23b] [24a] sayfaları eksik olup [69b] [70a] [71b] [72a] [73b] [74a] [75b] sayfaları ise boştur. Sayfalarda belli bir düzenden bahsetmek oldukça güçtür. Sayfalardaki satır sayıları 6 ile 23 arasında değişiklik göstermektedir.

[3] Faruk Çiftçi, *Hüsam b. Halife el-Mar'aşî'nin Tecvid ve Kırâat Koleksiy*onu (Ankara: (b.y.), 2018), 15.
[4] Milli kütüphane Ankara, (26.03.2023.) erişildi.

Sayfalar 215x157-160x85 mm. ölçülerindedir. Bazı sayfalarda kenar kayıtlar mevcuttur. Musannif ya da müstensih genelde siyah renkli mürekkep ile yazmıştır. Ancak konu başlıklarını, bab isimlerini ve konu içinde yer alan bazı isimleri, meharici huruf başlığı altında işlenen harfleri, med kısımlarını, kırmızı renkli mürekkep ile yazmıştır.

Eserin zahriye[5] kısmında sol üst tarafta Yaz: 21. 3. 1969 altında Ahmet Aydın Ankara diye bir yazı mevcuttur. Sonra Halebi kebir isimli eseri kaynak göstererek namazda tilavet secdesinin nasıl yapılacağını Arapça olarak kaleme almıştır. Devamında Ankara millet kütüphanesi mührü ve sayı numaraları yer almaktadır. 2. Varakta Hz. Peygamberin "Meşru işlerin hangisi olursa olsun besmele-i şerife ile başlanmazsa hayrına ve tamamına nail olunamaz, bereketsiz kalır"[6] hadisi şerifi ile "Meşru işlere Allah'a hamd ile başlanmazsa hayır ve bereketi kesilir"[7] hadisi şeriflerine ittibaen ve selef alimlerin geleneği üzere besmele, hamdele, salvele ile başlayan Arapça bir mukaddime yapmıştır. Mukaddimede eser altmış beyit şeklinde Kûfe kırâatının İmam Asım kırâatine mahsus, bazı kırâat meselelerinden terekküp ettiğini ifade etmiştir. Eserin Türkçe ve altmış beyitten oluşan kısmını iki bab olarak tasnif etmiştir. Birinci babda mehariculhuruf konusunu manzum şeklinde kaleme almış. İkinci babı on fasla ayırıp fasıllarda sırasıyla şu konuları ele almıştır. Tenvîn ve sakin nûn'un hükümlerini, tefhim ve terkik, müfret, müzekker, gaib, bariz ve muttasıl, mensub veya mecrur olan zamir, idğam, izhar, imale, bir kelimede vaki olan iki hemze, kelime ve vakıf konularını manzum olarak yazmıştır. Başlık belirtmeksizin yüz on dört sure isimlerini nazım şeklinde kaleme almış.

Herhangi bir başlık belirtmeden bazı ayet ve okunuşlarını İmam Hafs'ın rivayetine göre kaleme almıştır. Devamında Kur'ân-ı Kerim'de faʿla, fuʿla, fiʿla, vezinlerinde gelen kelimeleri kaleme almıştır. Konu sonunda "mecmuʿa ve müminlerin müşkülleri tamamladı" diyerek sonlandırmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla burada risale

---

5 Yazma kitaplarda genellikle temellük kaydının tezhipli olarak yer aldığı, esas metnin başladığı yaprağın arka yüzüne zahriyye denir, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 2012) XLI. 65.

[6] Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1997), XIV/329, (8712).

7 Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, (ö. 261/875) *Sahih-i Müslim,* (Kahire: Matbaatu İsa el-Babi, 1955*),* "Tevbe", 2770, IV/2131.

şeklinde bitirmek istemiştir. Bununla birlikte yukarıda da ifade edildiği üzere ya izahata ihtiyaç duyduğu için ya da konuları yetersiz gördüğünden esere ekleme yapmıştır. Bâb-u ahvâli vaḳf diye başlattığı konunun son kısmı, Şatıbi'nin yedi kırâat imamı için kasidesinde kullandığı rumuzu ve Şatıbi'nin tariklerini, vakıf işaretlerini anlatan kısımları Arapça manzum olarak, diğer kısımları ise nesir şeklinde kaleme almıştır. Başlık belirtmeden hurûfu mukattaʿanın vasıl halinde okunuşu ile ilgili kuralları, hemze-i vaslı, şerhi maksuttan naklen, ḥurûfu ferʿiyyeyi ve başka kırâatlerde idğam-ı sağir ile okunup İmam Asım'ın Hafs rivayetinde izhar ile okunan kelimeleri Arapça nesir şeklinde kaleme almıştır.

Eserin 9 ,10,11,12, ve 13'üncü varakları ya numara verilirken atlama yapılmış ya da kayıp olmuştur. Bu nedenle içeriği ile ilgili herhangi bir bilgi veya ip ucuna ulaşılmamıştır. Yine başlık belirtilmeden bazı harflerin sıfatlarını ve Bâb-u ahvali meddat diye başlık atıp meddin kısımlarını Türkçe olarak kaleme almıştır. Başlık belirlemeden medlerin lakaplarının on adet olduğunu ifade ederek medlerin on ismini örnekleriyle Arapça olarak kaleme almıştır.

Meddi lazımı Türkçe olarak tafsilatlı bir şekilde kaleme almıştır. Meddi muttasılı nesir şeklinde miktar ve hükümlerini hangi imamın ne kadar med ettiğini içerecek şekilde yazmıştır. Aynı varağın devamında meddi munfasılı ele alıp neden med edildiğini meddin miktar ve aslını belirtip, hükmünü ve harfi medlerin mukadder geldiği yerleri örnekleriyle anlatıp, farklı yazılış şekillerini de yazmıştır. Devamında meddi arızı kısa bir şekilde ele almıştır. Konuya başlık belirtmeden Arapça başlayıp Türkçe devam etmiş, tenvîn ve sakin nun hallerini belirleyip ihfayı tanımlamıştır. Hangi harfin ihfası izhara yakın olduğunu belirterek tafsilatlı bilgiler vermiştir.

Bab-u'l-İzhar başlığıyla izhar konusuna geçerek Arapça ve Türkçe tanımlamıştır. İzharın kısımlarını ve harflerini örnekleriyle belirtip hükmünü ifade etmiştir. Musannif iklab konusunu ele alıp Türkçe ve Arapça olarak tanımını yapmış, hasʿâm diye iki kısım olduğunu belirterek örnekler vermiştir. Hükmünü bildirip sebebini açıklayarak konuyu bitirmiştir.

İdğâm maʿa'l-ğunne diye başlık atıp Türkçe ve Arapça olarak tanımlamıştır. idğâm maʿa'l-ğunneyi izah edip hükmünü belirtmiştir. Genel olarak idğâm'ın tanımını yapmış izharı kelime-i vahide ye de değinerek meal-ğunne konusunu bitirmiştir. Bab-u idğam-ı bila ğunne başlığıyla bila ğunne konusuna giriş yapmıştır. İdğâm-ı bila ğunneyi tanıtıp idğam-ı kâmil olduğunu ifade etmiştir. İdğam-ı kamili tanıtarak yan kayıtta da ğunneyi tarif etmştir. İdğâm-ı bila ğunneye örnek getirmiş ve buradaki idğâmın önce kalb sonra idğâm şeklinde iki aşamalı olduğunu belirtmiştir.[8]

İdğâm-ı Misleyn diye kırmızı renkte başlık atıp, O günün Türkçesi ve Arapça olarak İdğam-ı Misleyni tanıtmış, örneklerini zikrederek konuyu tamamlamıştır. idğâm yapma işlemini üç kısma ayırıp bir işleme ihtiyaç duyan, iki işleme ihtiyaç duyan ve üç işleme ihtiyaç duyan idğâmlar diye örneklerle izah etmiştir. Konu sonunda intehi kelamu'ş-Şeyh diyerek noktalamıştır.

İdğâm-ı Mütecaniseyn diye kırmızı renkli başlık ile mütecâniseyni Türkçe kaleme almıştır. Üç mahreci anlatırken, ilk iki maḫreci örnekleriyle izah etmiş, üçüncü mahrece geçmeden mütecaniseyni tarif edip, idğam-ı mütekaribeyn diye kırmızı kalemle başlık atmıştır. Daha sonra sehven yazıldığı fark edilmiş olacak ki üzerine çizgi çekip, üçüncü mahreci de misallerle anlatmıştır.

Devamında faslun fi'l-İzhari'ş-Şefevî diye kırmızı bir başlık yazıp, diğer tecvid eserlerinde çok rastlamadığımız bir konu olarak buf be, vav, fe ve dal, nûn, elif harflerinin izhar olduğu yerleri örnekleriyle anlatmıştır.

İdğâm-ı Mütekaribeyn ve İdğâm-ı Şemsiye konularını kırmızı başlıklarla birbirinden ayırıp, Türkçe olarak izah ettikten sonra Arapça tanımlarını verip harf ve mahreçlerini izah etmiştir.

İdğâm-ı Şemsiyenin neden bu ismi aldığını vechi tesmiye diye kenar kayıt olarak yazmıştır.[9] Bâb-u İzhar-ı Kameriyye diye başlık atarak yeni konuya geçiş yapmış

[8] Hüsam b. Halife el-Mar'âşî, *Kavaidu'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvidü'l-Kelami'l-İlahî*, h. 1217, Varak 18-19.
[9] Hüsam b. Halife el-Mar'âşî, *Kavaidu'l-Kur'âni'l-İzzetî ve Tecvidü'l-Kelami'l-İlahî*, h. 1217 Varak 22.

İzhar-ı Kameriyyeyi kendine has üslubu ile anlatıp hükmünü belirtmiştir. İzharı Kameriyye ismini nereden aldığı, hangi kelimeler neden İzhar-ı Kameriyye olmadığını örnekleriyle izah edip konuyu bitirmiştir. Ḳalḳale konusuna yeni bir başlıkla giriş yapmış olup, Arapça tanımını verdikten sonra Türkçe olarak konuyu teferruatıyla işleyip sayfa sonunda bitirmiştir.

Kırmızı renkli yazıyla Bab-u ahvali hukmu'r-Ra başlığı altında, hükmü'r-Ra konusunu bazı tanımları yan kayıtlarda vermek suretiyle anlatıp bitirmiştir. Lafzatullahı, ḥurûfu muhaffemeyi, mutlak ve mukayyed olarak ikiye ayırıp izah etmiştir. Aynı sayfa da Bâb-u ahvali zamir diye başlık atarak zamir konusunu bir mübtedinin ihtiyaç duyduğu şekilde kaleme almış, med ve kasır hallerini izah etmiştir.

Bâb-u ahvali sekte diye başlık atıp, sektenin nasıl yapıldığını, Hafs rivayetine göre dört kelimede var olduğunu belirtmiştir. Bu kelimelerdeki sektenin yapılış şekillerini teker teker beyan ettikten sonra "Durru'l-Yetim" den naklettiğini ifade etmiştir. Sektenin Arapça tarifini ve vakf ile sekte arasındaki farkı izah edip konuyu bitirmiştir. Devamında Bâb-u ahvali hâʾi sekte başlığını atıp dokuz kelimedeki sekte ha'larını anlatmıştır. Ahvali vakıf başlığını atıp, vakfı tanımlarken, tenvînli ve tenvînsiz kelimelerde nasıl vakıf yapıldığına değinerek, vakıf alametlerini ve hükümlerini beyan etmiştir.

Manzum olarak hareke üzerine vakf yapmanın, lahni celi olduğunu ve bu şekilde vakıf yapmaktan sakınılması gerektiğini ifade etmiştir. Secaventleri ve ne manaya geldiklerini anlatır. Kırmızı renkte hâzâ risaletü'l-Vakfi diye başlık atıp önce Ebu'l-Ala'nın vakf alametleri ve hangi vakfa işaret ettiklerini beyan ettikten sonra Secavendi'nin vakf alametlerini kaleme almıştır.

Mim (م) ze (ز) ve sad (ص) harflerinin hükmünü söyledikten sonra, mim (م) vakfı lazımı ifade ettiğini ve Kurʾân da seksen dört yerde olduğunu belirtmiştir. Vakfı lazım olan yerler hangi surede ve hangi kelimde olduğunu, sure isimlerini kırmızı renkle belirtmek suretiyle, tüm örneklerini kaleme almıştır. Beled suresinin beşinci ayetinde ki eḥad kelimesini en son zikrederek 26. varağın ikinci kısmının ortalarında temmeti'r-Risaletü deyip konuyu bitirmiştir.

Bâb-u beyanı ahvali teshîl başlığıyla başlayıp teshîli Türkçe tarif etmiştir. Ardından İmam Hafs'ın rivayetine göre yedi yerde teshîl olduğunu ve teshîl olan kelimeleri zikredip, vechi teshîli izah etmiştir. Teshîl'in hükmünün caiz olduğunu belirterek, cemîʿi kurra altı yeri meddi ṭavil ile okuduğunu ifade etmiş, iki kelimenin Enʿâm suresinde (قل آلذكرين).[10] üçü Yunus suresinde, (قل آلله-آلآن).[11] Biride Sureʾi Neml (آلله خير)[12] de geldiğini kayderek konuyu bitirmiş.

Herhangi bir fasıla ya da başlık koymadan, konunun devamıymış gibi med olmayan he ve hemze harflerini, hangi surede geçtiğini belirterek, kelimeleri zikretmiş, he harfinin med olunmamasının sebebini, he harflerinin fiʿliye olması nedeniyle olduğunu belirtmiştir.

Yine başlık koymadan, sakin olan ra harfinin, makabline göre kalın ve hem kalın hem ince okunduğu kelimeleri, geçtiği sureleri belirleyerek zikretmiştir. Kur'ân da makabli arızi esreden dolayı kalın okunan yerler on dokuz adet olup diğer kalın okunan yerler ise ra dan sonra hurufu istiʿla dan dolayı olduğunu belirterek konuyu tamamlamıştır.

Bâb-u beyâni ahvali imale başlığı altında imaleyi; Türkçe tanımlayarak İmam Hafs'ın rivayetinde Hûd suresinin kırk birinci ayetinde olmak üzere yalnızca bir yerde geçtiğini ifade etmiş, Arapça tanımını ise yan kayıtta vermiştir.

Yine Bâb-u beyani ahvali işmâm başlığıyla, imam Hafs'ın rivayetinde meddi arızın dışında, Sureʾi Yusufun seksen birinci ayetindeki (لا تامنا) kelimesinde işmâm olduğunu belirterek, nasıl yapıldığını tarif etmiş, hükmünün caiz olduğunu kaydetmiştir. İşmam'ın dört kısım olduğunu, Arapça metinle beyan ederek konuyu bitirmiştir.

Devamında Bâb-u beyani ahvali taʾi ṭâvîle başlığnı atıp, açık ta (ṭâvîle) ve kapalı tayı (kirt) açıklamış, Kur'ân da hangi kelime açık ta ile yazıldığını, kaç yerde ve hangi surede geçtiğini misalleriyle kaleme almıştır. Açık ta ve kapalı ta'nın

[10] En'âm, 6/143-14.
[11] Yûnus, 10/51-91-59.
[12] Neml, 27/59.

hallerini bilmekten maksat, vakf halini bilmektir. Açık ta da te diye vakf edilirken, kapalı ta da he diye vakf edilir diyerek, konuyu noktalamıştır.

Kırmızı renkle Bab-u beyani ahvali maktuʿ ve mevsul diye başlık atıp Kur'ân da ayrı ve bitişik yazılan en, أن in, إن, min, من ʿan, عن em, أم mâ, ما enne, أنَّ fîma, فيما vb. gibi kelimeleri konu etmiştir. Bu örneklerin hangi surede geçtiklerini belirterek konuyu bitirmiştir.

Bâb-u beyani ahvali besmele ve't-Teʿavvuz başlığıyla, eûzu besmele konusuna giriş yapmıştır. Kur'ân-ı Kerim okumaya başlayınca, eûzu besmele çekmek sünnettir, ancak berâʾe (tövbe) suresine geçişte ve başlangıcında besmele çekilmez, çünkü besmele rahmet ayetidir, berâʾe ise azap ayetidir. Azap ile rahmet ayeti birleşmemesi için besmele ile başlanmaz. Delili ise şu beyittir. (مهما تصلها او بدأت براءة لتنزيلها بالسيف لست مبسملا)[13] surenin ortasından bir ayete başlandığında, besmele ile başlanır diyerek konuyu tamamlamıştır.

Kırmızı renkli yazı ile "Bâb-u beyani ahvali't-Tekbîr" başlığı altında Duha suresinden bil itibar, sureler arasında tekbîr getirmenin, Kur'an-ı Kerimi hatim eden kimseye sünnet olduğunu beyan etmiştir. Ehli edanın güzel gördüğünü, surelerin sonunun tekbire vasl edilmesinin caiz olduğunu kaydetmiş, Ancak Kevser, Tebbet ve Felak surelerinde vasıl edilmemesinin, evla olduğunu beyan ederek konuyu noktalamıştır.

Yine kırmızı renkle tʿarîfu ferʿiyye diyerek Arapça ferʾi harflerin tanımını yapmış ve kaynağının Caʿberî olduğunu beyan etmiştir. Meşhur olan tanımı, harf ve savtın tanımlarını, Arapça kaleme alarak sayfa sonunda konuyu bitirmiştir.

Kırmızı renkle adedu'l-Ayati ve'l-Kelimi ve'l-Huruf başlığı altında Kur'ânı Kerimin ayet kelime ve harflerinin adetlerini Arapça manzum olarak saydıktan sonra tamam deyip bitirmiş. Ve ardından sahibu'l-Keşşafın Kur'ân ayetleri 6666 adet olduğunu 1000 adet inzar, vaid, 1000 adet emir, 1000 adet nehiy, 1000 adet

[13] Ebu Muhammed el-Kasım b. Ferruh b. Halef İbni Ahmed eş-Şatıbî, *Hırzu'l-Emaniyy ve vechu't-Tihanî*, (Dımaşk: Matbaatu Mushaf'ı Şerif, 2013), 11. Tercüme: Berae (tevbe) suresine ulaştığında ya da ilk başladığında kılıçla indirildiğinden besmele çekme.

kıssa, 1000 adet misal, 1000 adet hikâye, 500 adet helal ve haram, 100 adet tesbih ve dua, 66 adet ise nasih, mensuh olarak taksim ettiğini ifade edip, tamam diye bitirmiştir.

Arapça manzum olarak rumuzu Şatıbiyye diye kırmızı renkle başlık atarak İmam Şatıbi'nin (Ebû Muhammed (Ebü'l-Kāsım) Kāsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî (ö. 590/1194) kullanmış olduğu kırâatı sebʿa İmam ve ravilerinin rumuzlarını zikredip konuyu bitirmiştir. Müellif Hâẕihi turuku'ş-Şatıbıyye diyerek Arapça manzum şeklinde imam şatıbi'nin tarîklerini zikretmiştir. İmam Şatıbi'nin kırâatte imam, hadis ve tefsirde hafız, Arapçada üstaz, Şafii mezhebine mensup, kerameti olan, iki gözünden aʿma çok zeki bir zat olduğunu, kaside-i raiye ve dalliye diye iki eserinin dışında beş yüz beyit-i olduğunu ve bu beyitleri okuyanlara dua ettiğini, Peygamber Efendimizi (s.a.v) rüya da görüp beyitleri peygembere arz ettiğini Arapça nesir bir yazı ile kaleme almıştır. Konunun sonunda İmam Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. 923/1517) yi kaynak göstererek bitirmiştir.

Kırmızı renkte fi beyani tʿarifi sıfati'l-Huruf başlığı ile harflerin sıfatlarını Arapça olarak kaleme almıştır. Sonrasında Hâzâ ṣıfetu mehârici'l-Hurûf diye başlık atmıştır. Mehârici hurûfun cumhur ve Halil b. Yamer'e göre 17 sibeveyh'e göre 16 olduğunu ifade etmiştir. Mahreçleri tek tek ele alıp harfleriyle birlikte izah etmiş 35. varağın sonunda bitirmiştir.36-37-38. Varaklar tamamen boş herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ancak 39. Varağın sonunda İmam Cezerî'nin yazmış olduğu "*En-Neşr fî kırâati'l-Aşr*" isimli eserin 2. Cildinin 438 numaralı sayfasında geçen Ḳale'l-Hafızu diye başlayan ve sureler arasında ki tekbirleri konu eden kısım yer almaktadır. Buna istinaden bu çalışmada boş olan varakların bu konunun evveli olma ihtimalini göz önünde bulundurularak dipnotta en-Neşr isimli eserden ilgili yerlerin Arapçası dipnot olarak verilmiştir.

Med beştir başlığı altında med çeşitlerini kısaca saymıştır. Devamında aksamı meddi tabii diye başlık atıp Türkçe meddi tabii'nin kısımlarını izah etmiştir. En son varakta Türkçe manzum şeklinde vakf alametlerini sayıp beyan etmiştir. İkinci kısmında ise Arapça olarak kırâatteki lahn'a yan kayıt gibi kısaca değinmiş ve böylece bu eseri tamamlamıştır.

B. YAZARIN GÖSTERDİĞİ KAYNAKLAR

Hüsam b. Halife El-Mar'aşi'nin eseri yazarken birinci bölümde Türkçe manzum olarak yazdığı kısımlar, tamamen kendisine ait iken çeşitli bölümlerde birtakım eserlerden yararlanmış, iktibasta yahut atıfta bulunmuştur. Bu çalışmada tespit edildiği kadarıyla 14 civarında eser ve yazardan yararlandığı görülmektedir. Müellif eser veya yazarların isimlerini zikretmiş olduğu konu sonunda aktarmıştır. El-Mar'aşi'nin kendisinden istifade ettiği eserler ve yazarlar şunlardır:

1. Eser İsimleri

1.1. *Haleb-i Kebir*: Hüsam b. Halife el-Mar'aşî Kitabın zahriye sayfasında, ancak orijinal filmlerde bir numaralı varak olarak kaydedilen yerde tilavet secdesinin namaz içinde yapılışını işlerken, konunun sonunda *Haleb-i Kebir'i* kaynak olarak göstermiştir. *Haleb-i-Kebir* diye bilinen Hanefi mezhebinin fıkhına göre taharet ve namaz konularını ayrıntılı biçimde ele alan bu kitap, Sedîdüddin el-Kâşgarî'nin, (ö. 705/1305) "*Münyetü'l-Muṣallîn*" adlı eserine İbrâhim el-Halebî (ö. 956/1549) tarafından yazılan şerhtir.[14]

1.2*. Et-Temhîd fî ʿilmi't-Tecvîd*: Eser Müellifin 18. varakta izhar konusunu işlerken ibnü'l-Cezeri'nin "*et-Temhîd fî ʿilmi't-tecvîd*." Adlı eserini kaynak göstermektedir. Tecvid konularını kısa bir mukaddimeden sonra on bölüm halinde inceleyen eser ilk defa Mısır'da basılmış (Kahire 1326), ardından Ali Hüseyin el-Bevvâb tarafından (Riyad 1405/1985) basılmıştır. Eser 2021 yılında Aydın Kudat tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.[15]

1.3. *Şerḥu'ş-Şâṭıbiyye*: Musannif İmam Şatıbi'yi anlattığı 32. varakta kaynak olarak İmam Suyutî'nin Kaside-i Şâtıbiye üzerine yazmış olduğu şerhi göstermektedir. *Şerḥu'ş-Şâṭıbiyye*. Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin *Ḥırzü'l-emânî* (eş-Şâṭıbiyye) adlı kasidesinin şerhidir. Kısa açıklamalardan oluşan ve 884'te (1479) tamamlanan eseri Ebû Âsım Hasan b. Abbas b. Kusay (Kahire 1424/2004)

---

[14] Bkz: Şükrü Selim Has, *"Halebî İbrahim b. Muhammed"*, TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 1997), XV/231-232.

[15] Bkz: Tayyar Altıkulaç, *"İbnü'l-Cezeri"*, TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV. yay., 1999), XX/551-557.

ve Abdullah b. Abdurrahman eş-Şeşerî – Muhammed b. Fevzân el-Ömer (Riyad 1428/2007) *Şerḥu Ḳaṣîdeti'l-İmâm Ebi'l-Ḳāsım eş-Şâṭıbî* adıyla yayımlamıştır.[16]

1.4*. Ed-Dürrü'l-Yetîm fi't-Tecvîd*: Müellifin 28. varakta ahvali sekte konusunu işlerken konu sonunda "*Durru'l-Yetim*" den nakil olundu diye bu eseri kaynak göstermiştir. Birgili diye meşhur olan Mehmed b. Pir Ali'ye (ö. 981/1573) ait bu risâlede genel tecvid kaidelerini ve bazı kırâatler de uygulama şekillerini muhtasar bir üslupla işlemiştir. Eserin tahkik ve incelenmesi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü temel İslam bilimleri ana bilim dalı alanında Cuma Öztürk tarafından 2018 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.[17]

1.5. *El-Minehu'l-Fikriyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*: Eser, Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) imam Cezeri'nin (ö. 833/1429) "*Mukaddime*" adlı eserine yazmış olduğu şerhtir. Bu eser Ahmed Mahmud Semiʿ eş-Şafii tarafından tahkik edilip 2009 tarihinde Beyrut da Darü'l-kütübi'l-ilmiyye de bir cilt olarak basılmıştır. Musannif bu eseri 20. varakta idğâm-ı misleyn konusunun sonunda ve kitabın zahriye sayfasında namaz içinde tilavet secdesinin yapılışını tarif ederken kaynak olarak göstermiştir.

1.6. *En-Neşr fi'l-Kırâati'l-ʿAşr*: Hüsam b. Halife eserinin 36 ile 39. Varaklar arası sureler arasında getirilen tekbir konusunu İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-ʿAşr* adlı eserinden iktibas etmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin on kırâatle ilgili en geniş çalışması olan bu eser Muhammed Ahmed Dehmân (I-II, Dımaşk 1345) ve Ali Muhammed ed-Dabbâ (I-II, Kahire,1976; Beyrut 1940, 1985) tarafından yayımlanmıştır.

Yazıldığı tarihten itibaren büyük itibar görerek bir bakıma İmam ebu Amr ed-Dânî'ye ait "*et-Teysîr*" isimli eserin yerini almıştır çok sayıda yazma nüshası

[16] Bkz: Suat Mertoğlu, "*Suyuti Kur'ân İlimleri*", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV. yay., 2010), XXXVIII/202-204.

[17] Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Cuma Öztürk. 2018 "İmam Birgivi'nin ed-Dürrü'l-Yetim adlı risalesi". Y. l. tezi. S.13-14.

bulunan eserin günümüzde de ciltler halinde pek çok matbu nüshaları bulunmaktadır.[18]

1.7*. Şerhu'l-Maksud*: Müellif eserin 8. varağında vasıl hemzesini işlerken "*Şerhu'l-Maksud*" isimli sarf kitabını kaynak göstermektedir. Sarf ilmini anlatan bu eserin müellifi bilinmemektedir. Birgivî eserin İmam-ı Azam Ebû Hanife'ye ait olduğunu söylüyorsa da kaynaklarda bu görüşü teyit eden bir kayda rastlanmamıştır. El-Maḳṣûd'a birçok şerh yazılmıştır. Bunlardan Birgivî'nin *İmʿânü'l-enẓâr ʿale'l-Maḳṣûd'u*, Ömer b. Asker el-Hamevî'nin şerhi gibi eserler örnek verilebilir. Eser Manisalı Ahmed b. Muhammed tarafından Türkçe olarak şerh edilmiştir. Hocazade Ahmed kitaba bazı ilaveler yapmış ve bu çalışma *İlaveli Maksûd* adıyla basılarak dönemin okullarında okutulmuştur.[19] Günümüzde bazı medreselerde halen ders olarak okutulmaktadır.

2. Yazar İsimleri

2.1. Zemahşerî (ö. 538/1144): Musannif Kur'ân'ın ayet, kelime ve harflerinin adetlerini anlattığı 31. varakta Zemahşerî'yi sahibu'l-Keşşaf diyerek kaynak göstermektedir. Zemahşerî'nin tam adı Ebu'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî dir. El-Keşşâf adlı tefsiri yanında Arap dili ve edebiyatına dair çalışmaları ile de tanınan çok yönlü Mu'tezilî bir âlimdir.

Eserleri: Zemahşerî'ye ait eserlerin sayılarını otuz ile altmış beş gibi farklı adetlerde tespitte bulunanlar olmuştur. Adetlerdeki bu farklılık, bazı kitapların çeşitli bölümlerinin müstakil eser addedilmesinden ya da bir kısım eserlerinin farklı isimlerle anılmasından kaynaklanmış olabilir. Bu çalışmada tefsir ve kırâat ile ilgili eserlerine yer vermekle iktifa edilmiştir.

a. El-Keşşâf ʿan ḥaḳâiḳi ġavâmiẓi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-eḳâvîl fî vücûhi't-teʾvîl.

b. Nüketü'l-iʿrâb fî ġarîbi'l-iʿrâb. Kur'ân'daki garîb lafızların i'rabına dairdir.

---

[18] Bkz: Abdulhamit Birışık, *"En-Neşr",* TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 2007), XXXIII/19-20.

[19] Bkz: Kenan Demirayak, "*El-Maksud*", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV. yay., 2003), XXVII/453.

c. El-Keşf fi'l-Kırâat. Bazı kaynaklarda el-Keşf fi'l-Kırâati'l-ʿAşr diye de anılmaktadır.[20]

2.2. Muhammed Şuʿle (ö. 656/1258): Hüsam b. Halife el-Mar'aşi eserin 28. varağında Bab-u beyan-i ahvali işmâm konusunu işlerken kaynak gösterdiği diğer bir âlim de Muhammed Şuʿle dir. Kırâat âlimi olan Muhammed Şuʿle'nin tam adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mevṣılîdir. Muhammed Şuʿle h. 623 (1226) yılında doğdu. Aslen Musullu olup Şuʿle lakabıyla meşhur olmuş, İbnü'l-Muvakkıʿ künyesiyle de anılmıştır. Şuʿle tefsir, fıkıh, tarih gibi alanlarda eğitim görmekle birlikte Arap dili ve edebiyatı ile kırâat ilmine yoğunlaştı; bu arada şiirle de bağ kurup bir kısım eserlerini manzum olarak kaleme aldı. Daha çocuk yaşta iken, Ebû'l-Hasan Ali b. Abdülaziz el-Erbilli'den kırâat ilmini okudu. Üstün zekâsı, zühdü, mütevazi kişiliği ve Hanbelî mezhebine mensubiyetiyle tanınan Muhammed Şuʿle, Safer 656'da (Şubat 1258) Musul'da vefat etti. Muhammed Şuʿle yaşamış olduğu bu zaman zarfında kırâat, tefsir, kelam ve daha başka alanlarda birçok eserler te'lif etmiştir. Burada kırâatle ilgili olan birkaç eserin zikriyle yetinilmiştir.

a- *Ṣafvetü'r-Râsiḫ fî ʿİlmi'l-Mensûḫ ve'n-Nâsiḫ*. Üzerinde nesih tartışması yapılan ayetlerin sûre tertibine göre ele alındığı eserdir. Muhammed İbrâhim Abdurrahman tarafından neşredilmiştir.

b- *Kenzü'l-Meʿânî fî şerḥi Ḥırzi'l-Emânî.* Kāsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'ye ait manzum eserin şerhidir. Kitabın birçok kütüphanede yazma nüshaları mevcuttur. (El-Fihrisü'ş-şâmil: ʿUlûmü'l-Ḳurʾân, maḫṭûṭâtü'l-Kırâat, s. 171-174).

c- *Eş-Şemʿatü'l-Muḍıyye bi-neşri ḳırâati's-Sebʿati'l-Merżıyye*. Muhtasar manzum bir eserdir.

d- *Ẕâtü'r-Rüşd fi'l-Hilâfi beyne ehli'l-ʿAded*.

[20] Bkz: M. Suat Mertoğlu, *"Zemahşerî"*, TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul*:* TDV. yay., 2013), XLIV/235-238*.*

e- *Yetîmetü'd-Dürer fi'n-Nüzûli ve âyâti's-Süver*.[21] Adlı esrelerdir.

2.3. Caʿberî (ö. 732/1332): Musannif 30. varakta fer-i harflerin tanımını yaparken kaynak olarak gösterdiği alimlerden biri de Kırâat âlimi, muhaddis ve fakih olan Caʿberîdir. Caʿberî'nin asıl adı: Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhim b. Ömer b. İbrâhim b. Halîl el- Caʿberî dir. 640 (1242) yılı başlarında Caʿber Kalesi'nde (Suriye) doğdu. Doğduğu Caʿbere nisbetle Caʿberî diye meşhur olmakla beraber Burhâneddin, Takıyyüddin, İbnü'l-Müezzin, İbnü's-Sirâc, Şeyhu'l-Halîl gibi lakap ve künyelerle de anılmıştır. Kaynakların üstün ahlâk ve engin bilgi sahibi, güzel ve güler yüzlü bir zat olarak tanıttığı Caʿberî, 15 Ramazan 732'de (10 Hazîrân 1332) Beledü'l-Halîl'de vefat etmiştir.

Eserleri: Caʿberî *el-Hibâtü'l-heniyyât fi'l-Muṣannefâti'l-Caʿberiyyât* adlı risâlesinde (Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, Mecâmîʿ, nr. 50), 725 (1325) yılına kadar muhtelif ilim dallarında 150 kadar eser telif ettiğini zikretmiştir. Bu çalışma Kur'ân ilimleri ile ilgili olduğundan konu dışındaki eserler zikredilmemiştir.

a*. Kenzü'l-Meʿânî fî şerḥi Ḥırzi'l-Emânî. Caʿberî'nin* en önemli eseri olup Ebü'l-Kasım eş-Şâtıbî'nin kırâati seb'a konusunda manzum olarak yazdığı Ḥırzü'l-Emânî adlı eserin şerhidir. İki cilt olan eserin muhtelif kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.

b. *Cemîletü erbâbi'l-Merâṣid fî şerḥi ʿAḳîleti etrâbi'l-Ḳaṣâʾid. el-Ebḥâş̱ü'l-Cemîle şerḥu'l-ʿAḳîle* adıyla da bilinen eser, Ebü'l-Kasım eş-Şâtıbî'nin *el-Ḳaṣîdetü'r-Râʾiye*'si üzerine yazılmış bir şerhtir. Farklı yazma nüshaları vardır.

c. *Ḫulâṣatü'l-Ebḥâş̱ fî şerḥi Nehci'l-Kırâati'ş̱-Selâş̱*. Mütevâtir yedi kırâatin imamlarına ilave olarak üç imamın kırâati hakkında müellifin daha önce kaleme aldığı *Nehcü'd-Dimâş̱e fî ḳırâati'l-Eʾimmeti'ş̱-Selâş̱e* adlı manzum eserine yine manzum olarak yaptığı şerhtir

[21] Bkz: Adem Yerinde, *"Muhammed Şu'le"*, TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV. yay., 2020),. 33/574-575.

d*. el-Meded fî Maʿrifeti'l-ʿAded. Sûrelerin* Kur'ân-ı Kerîm'deki sırasıyla, Mekkî mi Medenî mi olduğuna, âyet, kelime ve harf sayısı ile fâsılalarına dair bir risâledir.

e. *Ḥüsnü'l-Meded fî Maʿrifeti fenni'l-ʿAded*. Mukaddimesinde Kur'ân-ı Kerimdeki sûre, âyet, kelime ve harf adedi ile fasılalarına dair genel bilgilerin ifade edildiği bu eser*, el-Meded fî maʿrifeti'l-ʿAded* adlı risâlenin genişletilmiş şeklidir.

f. *Nüzhetü'l-Berere fî ḳırâati'l-Eʾimmeti'l-fî meẕâhibi'l-Ḳurrâ-i'l-ʿAşere*. Meşhur on kırâat imamının usul ve kaidelerini ele alan manzum bir eserdir.

g. *ʿUḳūdü'l-cümân fî tecvîdi'l-Ḳurʾân*. Tecvid ilmi konusunda muhtelif yazma nüshaları mevcut olan 802 beyitlik bir manzum esedir.

h. *Ḥadîḳatü'z-Zeher fî ʿaddi âyi's-Suver. ʿİḳdü'd-Dürer fî ʿaddi âyi's-Suver* namıyla da bilinen eser, surelerdeki âyet sayıları hakkında elli sekiz beyitten müteşekkil bir manzum eserdir.

ı. *Esbâbü'n-Nüzûl.* Ebü'l-Hasan el-Vâhidî'nin (ö. 468/1976) aynı ismiyle müsemma olan eserinin (Kahire 1316) senedleri terkedilerek yapılan muhtasar bir eserdir.

i*. El-Ḫillü'n-Nâṣıḥ fî ḥalli'l-Müşkili'l-Vâżıḥ*

j. *Aḥkâmü'l-Hemze li-Hişâm ve Ḥamza*

k. *Nefîsü'l-İczâʾ fî maʿrifeti'l-Eczâʾ. Kitâbü'l-İczâʾ fî maʿrifeti'l-Eczâʾ* adıyla da maruf Kur'ân-ı Kerîm'in cüz, hizip gibi bölümlere ayrılmasıyla ilgili rivayetlerin incelendiği eserdir.

l. *El-Vâżıḥa fî tecvîdi'l-Fâtiḥa. El-Ḳuyûdü'l-Vâżıḥa fî tecvîdi'l-Fâtiḥa* adıyla da anılan yirmi iki beyitlik bir manzumeden müteşekkil, muhtelif kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan Abdülhâdî el-Fadlî'nin tahkikiyle neşredilmiş bir eserdir. (Beyrut, t.s.)[22]

[22] Bkz: M. Kemal Atik, *"Ca'berî"* TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul*:* TDV. yay.,1992), VI/527-528.

2.4. Sadru'ş-Şeria (ö. 747/1346): Hanefî fakihi ve kelâm âlimi. Musannif 41. varakta ve kitabın son paragrafında lahn olgusunu anlatırken konu sonunda Sadrü'ş-Şerîa es-Sânî Ubeydullāh b. Mes'ûd b. Tâci'ş-Şerîa Ömer b. Sadri'ş-Şerîa el-Evvel Ubeydillāh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî'yi kaynak göstermektedir.

Sadrü'ş-Şerîa'nın hem baba hem anne tarafından büyük dedesi da aynı isimle bilindiğinden büyük dedesinin lakabına "Ekber" ve "Evvel", kendisine "Asgar" ve "Sânî" sıfatları ilave edilmiştir. Ekim 1346 ortaları Buhara'da vefat etmiştir. Müellifin genel anlamda eserleri ise şunlardır:

a. *Tenḳīḥu'l-uṣûl*: Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî'nin *Kenzü'l-Vüṣûl* adlı eseri esas alınarak hazırlanmıştır. Eserde Fahreddin er-Râzî'nin *el-Maḥṣûl'ü* ile İbnü'l-Hâcib'in el-Muhtasarındaki konular özetlenmiş, Hanefî mezhebi ve mütekelliminin metotları mezcedilmiştir. Müellif bu eserini *et-Tavżîḥ fî ḥalli ġavâmiżi't-Tenḳīḥ* adıyla şerh edip birçok konuda kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Sonraki usulcüleri derinden etkileyen bu eser medreselerde okunan temel kitaplar arasında yerini almıştır.

b. *Şerḥu'l-Viḳāye*: Dedesi Burhânüşşerîʿa Mahmûd'un kendisi için kaleme aldığı ve Hanefî mezhebinde dört muteber fıkıh metninden biri kabul edilen *Viḳāyetü'r-rivâye*'nin en meşhur şerhidir.

c. *en-Nuḳâye muḫtaṣarü'l-Viḳâye*

d. *Taʿdîlü'l-ʿUlûm ve Şerḥu Taʿdîli'l-ʿUlûm.*

e. *el-Viṣâḥ fî żabṭi meʿâḳıdi'l-Miftâḥ.*

f. *Taʿlîḳāt ʿale'l-Miftâḥ* (*Ecvibetü iʿtirâżâtin ẕükiret fi't-Telḫîṣ ve'l-Îżâḥ ʿalâ ṣâḥibi'l-Miftâḥ,* Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 805). Hatîb el-Kazvînî'nin *Telḫîṣü'l-Miftâḥ ve el-Îżâḥ*'ında Sekkâkî'ye yönelttiği itirazlara cevap olarak yazılmıştır.

g. *Risâle fî ʿilmi'l-ʿArûż*. Aruz bahirlerine dair beş beyitlik Arapça bir manzume şeklindedir.

h. *Risâletü teʾvîli ḳıṣṣati Yûsuf* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1980, vr. 94[b]-104[a]). Yûsuf kıssasının edebî ve tasavvufî bir üslûpla anlatıldığı Farsça bir metindir. Eserde bazısı Arapça olmak üzere birçok şiire yer verilmiştir.

ı. *Şerḥu'l-Fuṣûli'l-Hamsîn*. İbn Mu'tî ez-Zevâvî'nin nahve dair eserinin şerhidir.[23]

2.5. İbnü'l-Kasıh (ö. 801/1399): Müellifin gösterdiği kaynak isimlerden biride ibnü'l-Kasıh'dır. Medd-i bedel kısmını izah ederken kaynak olarak ibnü'l-Kasıh'ı göstermektedir. İbnü'l-Kasıh Ebü'l-Bekâ Nûrüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-ʿUzrî bir kırâat alimidir. 3 Receb 716'da (21 Eylül 1316) Bağdat'ta doğdu. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra kırâat âlimi İsmail b. Yûsuf el-Küftî'den arz yoluyla Şâtıbî'nin Ḥırzü'l-emânî adlı eserini okudu. Ayrıca İbnü'l-Cündî, Meydûmî, İbn Ebü'l-Havâfir gibi âlimlerin kırâat derslerine devam ederek kırâatı aşereyi tahsil etti ve icâzet aldı (Sehâvî, V, 260; İbnü'l-Cezerî, I, 555). Kırâat ilminde derinleştikten sonra bu konuda eserler telif ederek zamanın önde gelen âlimleri arasında yer aldı. Merdânî Camii'nde kırâat dersleri verdi. İbnü'l-Kâsıh Zilhicce 801'de (Ağustos 1399) vefat etti. İbnü'l-Kasıh kırâat ile ilgili birçok eser te'lif etmiştir, bu eserlerden birkaç tanesi şöyle sıralanabilir.

a- *Sirâcü'l-ḳâriʾi'l-Mübtedî* ve *teẕkârü'l-Muḳriʾi'l-Müntehî*.

b- *Telḫîṣü'l-Fevâʾid* ve *taḳrîbü'l-Mütebâʿid*.

c- *Ḳurretü'l-ʿAyn fi'l-Feṯḥ ve'l-İmâle* ve *beyne'l-Lafẓayn*, (İstanbul 1285/1868).

d- *Muṣṭalaḥu'l-İşârât fi'l-Kırâati's-Selâşete ʿaşere'l-Merviyyeti ʿani'ş-sSiḳât*.

e- *Tuḥfetü'l-Enâm fi'l-Vaḳfi ʿale'l-Hemze li-Ḥamza ve Hişâm*.[24]

[23] Bkz: Şükrü Özen, "*Sadrü'ş-Şeria*" TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV. yay., 2008.), XXXV/427-431.

[24] Bkz: Mehmet Ali Sarı, *"İbnu'l-Kasıh"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 2000), XXI/102-103.

2.6. Kastallânî (ö. 923/1517): Musannif yine 32. varakta imam şatıbiyyeyi anlatırken imam Kastallânî'ye atıfta bulunmuştur. İmam kastallânî'nin tam adı Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî dir.

Hadis hâfızı, kelâm ve kırâat alanlarında âlim olan Kastallânî 12 Zilkade 851'de (19 Ocak 1448) Kahire'de doğdu. Kastallânî, Kur'ân'ı ezberledikten sonra kırâat-i seb'a yanında İbnü'l-Cezerî ve Şâtıbî gibi kırâat âlimlerinin rivayetlerini öğrendi. On dört kırâati ve rivayetlerini bildiği kaydedilmektedir. Kahire'den ayrılmayan Kastallânî 7 Muharrem 923'te (30 Ocak 1517) burada vefat etti ve evinin yakınlarında bulunan Medresetü'l-ʿAyniyye'nin avlusunda Bedreddin el-ʿAynî'nin yanına defnedildi.

a. *Leṭâʾifü'l-işârât li-fünûni'l-Kırâat*. On dört kırâatle rivayetlerini esas alan ve pek çok nüshası bulunan eserin (Brockelmann, GAL, II, 88; Suppl., II, 79) I. cildi Âmir Seyyid Osman ve Abdüssabûr Şâhin tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1392/1972).

b. *Fetḥu'l-Mevâhibî fî menâḳıbi'l-İmâm eş-Şâṭıbî.* Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin biyografisine dairdir. Bizzat Kastallânî'nin Minḥa min mineḥi'l-Feṭḥ adıyla müellif tarafından da kısaltılmıştır.[25]

[25] Bkz: Abdülkadir Şener, "*Kastallani*", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 2001), XXIV/ 583-584.

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN TRANSKRİPSİYONU

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لولية والصلوة على نبيه خفيه وجليه اما بعد فهذه
قواعد القران العزيز وتجويد الكلام الالهي نظم حسام
بن الخليفة المرغني على رواية حفص الكوفي مشتملة على
ستين بيتا في بابين الاول في المخارج والثاني في فصول
من الاصول القرائية ومسائل مختصة برواية حفص وهي
عشرة فصول الاول في احكام النون الساكنة والتنوين
والثاني في التفخيم والترقيق والثالث في المد والتوابع
في ضمير المفرد المذكر الغايب البارز المتصل منصوبا او
مجرورا والخامس في الادغام والسادس في الاظهار والسابع
في الامالة والثامن في الهمزتين في كلمة والتاسع في كلمة
والعاشر في الوقف كل بري كل ذكر يسلك بوكلامي
عن صحيم نجله او فنور بلسين تاكه قرآن قديم
ولا بكل كه يكرمي طفوز در جمله حرف لام الف عد
ايلمن كم كه اوله عقل سليم بونلرك مخرجلري بلا جمله سي
اون اليدي بواون التي دورت قسمدر بري بريه قسيم
يدي حرف خلقية اولدي دورت داخي شفوية در
بري خيشومية باقيدر لساني اي حكيم همزه ايله مد
الفله هم دخي ها مخرجي خلقدر اقصى سي دوردر تحتيه
بلي اي كريم اوسطدندر بلكه خلقدر حاصل اولور عين حا
غين خا دال تا طا صاد زا سين ضاد وظا قافدر اولور ذميم

بلكه اقصى سي لسانيله حذا سندن حنك قافي بوندن
قل تلفظ بونك اوزره اول مقيم مخرجي قافدر بريه
كافي داخي بونيله ظهر دليله طمقدن اوقي شين با وجيم
جانب ايسر لسانيك ياخود ايمن جانبي فوشيسي
اضو اسلندر لفظ ضاد ايله مستديم لام ايچون ها دود
اول حافسي وارد ردلك منتها سي جانبنه طوغري يله اي كليم
قوشيسي اعلى حنكله اوسيكازي دشلروك ضاحكه و
تا بور باعي وثنيه در مديم بوثنيه اوسيكازيله
لسانك حافسي بوني نونك مخرجي قل اولمدك دلك ريم
نون اخفا اولسه ساكن موضع خيشوم در بوداخي
مخرج صايلدي بشقه اي عبد الرحيم رادلك ظهر نده
ادخلدر ديديكر نونده طشرايه اميلدر انده مخرجي
نون اي حكيم ايكي اوست اولك ديش ديبله هم كنارنده
دلك طا ودال تا ي بلكل كيك فرق در عظيم ديل
اوجيله هم ثنيا اورشي در مخرجي صاد ايله زايله
سنك يعلم الله العليم حافه اقدم لسانوهم ثنياي
غلا بلكه طا ودال تانك مخرجي بودر ثنويم اوست
ثنيا اوجلر يله الت طوطقدن فاكلور ايكي طوطق
انظما ميله اولور باواميم بومخارج كه دنلدي
كي رعايت ايله كل الميه فاسد صلوتك اولين لفظك
سقيم تاو ثاو ذال زاي سين صاد وظا غين خاء

Eserin zahriye sayfasında bu metin yer almaktadır

واعلم ان سجدة التلاوة تؤدي بالركوع في الصلوة اذا نواها وبسجود الصلوة مطلقا. وقيل بشرط نيتها ايضا ويشترط في ذلك كله ان لا ينقطع الفور بل يكون الركوع والسجود عقيب تلاوتها او بعد آية او آيتين فان قرأها اربع آيات انقطع الفور بلا خلاف وان قرأ ثلث أيات قيل ينقطع واليه مال شيخ الاسلام خواهرذاده وقيل لا واليه مال شمس الأئمة الحلواني وهو اصح رواية.

حلبي كبير في ورق٢٧٩

فيه شرح الجزري

لعي القاري

عليه رحمة الباري

٤٦

ا 2-A

3788

268

1969

I. HÜSÂM B. HALİFE EL-MAR'AŞİNİN KAVÂ'İDÜ'L-KUR'ANİ'L-İZZETÎ VE TECVİDÜ'L-KELAMİ'L-İLAHÎ ADLI ESERİNİN TRANKRiPSİYONU

Çalışmaya konu olan mezkûr eserin transkripti yapılırken aşağıdaki tabloda gösterilen alfabe kullanılmıştır.

ا (آ)	a, ā	ص	ṣ
ا (أ)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ż, ḍ
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ٹ	ṯ	غ	ġ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k, g, (ñ)
خ	ḫ	ڭ	ñ
د	d	ل	l
ذ	z̲, d̲	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ى	y, ı, i, ī
		ء	ʾ

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Çeviri Yazı Alfabesi

MUKADDİME

مقدمة **[1b]**

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لوليه والصلاة على نبيه خفيه وجليه، اما بعد: فهذه قواعد القران العزتي و تجويد الكلام الإلهي نظمها حسام بن خليفة المرعشي على رواية حفص الكوفي مشتملة على ستين بيتا في بابين. الاول فى المخارج، والثاني في فصول من الاصول القرآنية ومسائل مختصة برواية حفص. وهي عشرة فصول؛ الاول في احكام النون الساكنة والتنوين، والثاني في التفخيم والترقيق، والثالث في المد، والرابع في ضمير المفرد المذكر الغائب البارز المتصل منصوبا او مجرورا, والخامس في الادغام, والسادس في الاظهار، والسابع في الامالة، والثامن في الهمزتين في كلمة، والتاسع في كلمة، والعاشر في الوقف.[26] ,[27].

Gel beri gel dinler isen bu kelamı ʿan ṣamīm[28]

Nice oḳūnūr bilesīn tâ ki Ḳur ’ān-ı Kadīm,

Evvelā bilgilki yirmi dokuzdur cümle ḥarf,

Lām elif ʿad eylemen kim ki ola ʿaklı selīm,

Bunların maḫrecleri bil cümlesi on altıdır,

---

[26] Tercüme: Hamd ona salat ve selam onun sırlı ve parlak olan nebisine olsun. Besmele hamdele ve salvele’den sonra *Ḳavaʿidü’l-Kur’ni’l-ʿİzzetî ve Tecvidü’l-Kelami’l-İlahî* adlı eseri Hüsam b. Halife el-Mar’aşi Küfeli olan İmam Hafs’ın rivayeti üzerine iki bab altmış beyit olarak tanzim etmiştir. Birinci babı mahreçler hakkındaki hususları, ikinci babı ise Kur’ân-ı Kerimi Okuma Usulleri ile ilgili fasıllar ve İmam Hafs’ın rivayetine mahsus meseleleri içermektedir. Bu fasılların birincisi tenvin ve sakin nûn’un hükümleri, ikincisi tefhim ve terkik, üçüncüsü medler, dördüncüsü müfret müzekker ğaib bariz muttasıl mensup veya mecrur olan zamir, beşincisi idğam, altıncısı izhar, yedincisi imale, sekizincisi bir kelimede vakiʿ olan iki hemze, dokuzuncusu kelime, onuncusu vakıf hakkında olmak üzere toplamda on fasıldan oluşmaktadır.

[27] Değerlendirme: Hüsam b. Halife el-Mar’aşi eserinde birçok konuya temas etmiştir, ancak mukaddime kısmında bunlara değinmeden sadece babları izah etmekle yetinmiş, izah ettiği tevcid konuları, sure isimleri vezinli kalıpları ve Kur’ân da geçen bazı kelimelerle ilgili malumatı, kanaatimce mukaddimeyi kısa tutmak adına ifade etmeye lüzum görmemiştir. Kitabını genel manada İmam Asım’ın kırâati ve Hafs rivayetini esas alarak yazmış bazı yerlerde farklı kırâatlere temasta bulunmuştur. Örneğin el-Babu fi baʿdi’l-Ḳavaʿid kısmında Verş ve Ebu Cafer’in kırâatlerine de değinmiştir. Kanaatimizce burada da geneli dikkate alarak mukaddime kısmında İmam Hafs’ın rivayetindeki meseleler diye belirtmiştir.

[28] Burada birinci fasıla başlık yazmadan doğrudan konuya giriş yapmıştır.

Bu on altı dört kısımdır biri birine ḳasim,

Yedi Ḥarf ḥalḳiyye oldu dört daḫi şefeviyyedür.

Biri ḫayşūmiyye bāḳīdir lisāni ey ḥakīm,

Hemze ile med elifle hem daḫi ha mahreci

Ḥalkın akṣāsī dūrur tertibiyle bīl ey kerīm,

Evsaṭından bilki ḥalḳın ḥāṣıl olur ʿaynu ḥā

Ġaynu ḫā ednāʾi ḥalḳdan gelmeyen olur ẕemīm.

Bilki akṣāsī lisāniyle ḥizāsında ḥanek[29],**[2a]**

Ḳāfī bunda ḳıl telaffuẓ bunun üzere ol muḳīm

Maḫreci ḳāftan berīce kāfi daḫi böyle bīl,

Ẓahrı dil ile damaḳdan oḳu şīnu yaʾu cīm,

Cānibi eyser lisānın yaḫūd eymen cānibi,

Ḳarşīsı eḍrāsilendur lafẓı ḍādın müstedīm,

Lām içūn hādūni evvel ḥāfesi vardır dilin,

Müntehāsī cānibine doğru bile ey kelīm,

Ḳarşīsı eʿlā ḥanekle üscināzi dişlerun,

Ḍāḥik'u nāb'u rubāʿi ve şeniyyedur müdīm

Bu seniyye üscināziyle lisānın hāfesī

Buni nūn'un maḫrecī ḳıl ol med ki dilin remīm

[29] Damak.

Nūn’i iḫfā olsa sākin mevḍiʿi ḫayşūmdur

Bu daḫi maḫrec ṣayıldi başḳa ey ʿabdurraḥīm

Rā dilun ẓahrında edḫaldur didiler nūn’da

Ṭaşrāyā emyeldur anda maḫreci nūn ey ḥakīm

İki üst ön diş dibiyle hem kenārında dilin

Ṭāvu dāl tāyi bilgil lîki[30] farḳdur ʿaẕīm

Dīl uciyle hem senāyā ortasīdur maḫrecī

Ṣād ile zā ile sin’un yaʿlemullāhu’l-ʿalīm

Ḥāfeʾi aḳdem lisānu hem seneyāyi ʿulā

Bilki ẓāvu ẕel sānın maḫreci budur ḳavīm

Üst senāyā uçlarıyla alt dudaḳdan fā gelur

İki dudak inḍimāmiyle olur bā, vāvu, mīm

Bu meḫāricki denildi key riʿāyet eyle gil

Olmaya fāsid ṣalātun oluben lafẓın saḳīm

Tāʾu, ṣāʾu, ẕel, zāʾu, sīnu, ḍādu, ẓā

Ġaynu, ḫāʾu, ḳāf’a ḫuṣūṣen ihtimām eyle delim **[3b]**

Hem daḫi mercū durur kim luṭf idū ben diye sīn

Yā ilāhi nāẓımen ihdina’ṣ-Ṣirāṭe’l-Müstaḳīm

[30] Ama, fakat.

EL-BĀBUŞ-ŞĀNĪ FĪ FUṢŪL MİNE'L-UṢŪLİ'L-KUR'ĀNİYYETİ VE MESĀʾİLİN MUHTEŞŞATİN Bİ RİVĀYETİ HAFṢ[31]

El-Faṣlu'l-Evvelü fī Aḥkāmi'n-Nūni's-Sākineti ve't-Tenvīni[32]

Nūni sākin yaḫūd tenvīn ḥarfi ḥalka uġrasa

Anı ʾiẓhār eyle gilki öyle ister ol maḳām

Rā ve lām'a uġrasa idġām bilā ġunne olur

Līki (من راق) men rāḳ[33] de sekte eylemek meşhūr tām

Mīm'e, nūn'a, vāv'a, yāy'e uġrasa ol ikisi

Eyle idġām meʿal-Ġunne ki olsun müsteḳām

Bunlar ile nūn'i sākin olsa bir cüzi

Ānda idġām eylemen isterīsen rūmu şām

Bā ye uġrasa ānın bilgil adı iḳlāb'dır

Yaʿnī tenvin nūn'i sākin mīme ḳalb olur temām

Bāḳi on beş ḥarfle iḫfāʾi meʿal-Ġunne olur

Nūn'i gözle ṣavti ḫayşūmdan çıḳargil sen müdām

Sūreʾi Kehf evvelinde (عوجا) ʿivecā[34] dīmezsizun

Kıldī elif cīm'i tenvīn sekte itdī Ḥafs-ı nām

Nitekim ḳaṭʾ etmeyūp sekte laṭife eyledi **[4a]**

---

[31] İkinci bab Kur'ân Usulleri ve Hafs rivayetine mahsus meseleler hakkında ki fasıllar hakkındadır.
[32] Birinci fasıl sakin nûn ve tenvinin hükümleri hakkındadır.
[33] Kıyamet. 75/27.
[34] Kehf, 18/1.

Şol elif üzreki (من مرقدنا) min merḳadinā [35] de ol imām.

El-Faṣlu’ṣ-Ṣānī fi’t-Tefḫīm ve’t-Terḳīḳ [36]

Lafẓatullāh’ın ki ḳabli kesre olsa terḳīḳ it

Fetḥa, ḍamme olicek sünnet durur tefḫīm’u lām

Fetḥası olursa anın yaḫūd olsa ḍammesi

Anı tefḫīm eylemektir müttefiḳ ehli niẓām

Rā eġer meksūr olursa ani terḳīḳ eylegil

Sākin ise gözle maḳablin eyā ẕel iḥtirām

Fetḥa ḍamme tefḫīm ister, kesre terḳīḳ velī

ʾĀrız olsa ya olsa ʾulve rā tefḫīm gām

Vaḳfını tefḫīm iderler līki maḳablī anūn

Yāʾi sākin olsa yaḫūd kesre terḳīḳ merām

Ṣaṭẓin (صطظ) ḫaġḳin(حغق) Ḥurūfi, ḥarfi istiʿlā’dur[37]

Bunları ḳılmaḳ müfeḫḫam oldu ʾadāt’ı kirām.

El-Faṣlu’ṣ-Ṣālis fi’l-Meddi[38]

Ḥarfi med lāḳi olursa hemzeye yā müdġame

Meddini anın ziyāde eylegil sen ey hümām

Hemze ile ḥarfi meddin lafẓı vāḥidden olsa**[5b]**

---

[35] Yasin, 36/52.
[36] İkinci fasıl tefhim “kalın” terkik “ince” sıfatlar hakkındadır.
[37] Burada dad harfini saymadığından altı harf yer almaktadır.
[38] Üçüncü fasıl med hakkındadır.

Müttaṣıl med dir ve illā munfasıldır ḫāṣu ʾām

Meddi lazım müdġam adı müdġama med uġrasa

Ol iki medden ziyāde buni med it külli ʾām

El-Faṣlu'r-Rābiʾ fi Żamîri'l-Müfredi'l-Müẕekkeri'l-Ġāʾibi'l-Bārizi'l-Mütteṣili Menṣuben ev Mecrūren[39]

Müfredi ġaʾib żamirun kablī sākin olacaḳ

Çekme (فيه مهانا) fīhī mühānā[40] dan sivā ol müstedām

Ḳablī sākin olmazsa sen żamīre ḳıl naẕar

Vaṣl idersen ḥarfi ʾille dāḫil eyle ol niyām

Ḍamme olsa vāvi vergil kesre olsa yāyi vīr

Vaḳf idicek külli ḥālin sākin eyle ṣubḥi şām

Ḳabli kesre yāʾi sākin olsa bunā kesre vīr

Sen[41] (عليهُ اللهَ واَنْسانِيهُ) ʿaleyhullāhe ve ensānīhu de ol hāʾu ḍām.

El-Faṣlu'l-Ḫāmisu Fi'l-İdġāmi[42]

Cinsi vāḥidden iki ḥarfi olsa sākin evveli

Vācib oldu evveli ṣāniye itmek inḍimām

Dāl ṭā ki olsa sākin te'de müdġam kıl anı

[39] Dördüncü fasıl mensub veya mecrur muttasıl ve bariz müfred müzekker gaib zamiri hakkındadır.
[40] Furkan, 25/69.
[41] Kehf, 18/63
[42] Beşinci fasıl idğam hakkındadır. İdğamın tanımı الادغام ايصال حرف ساكن بحرف متحرك بحيث يصيران حرفا واحدا مشددا يرتفع اللسان عنه ارتفاعة واحدة Manası: İdğam sakin harf harekeli harfe uğrayıp şeddeli tek harfe dönüşerek şeddeli olmasıdır. Dil bir defa onun için yükselir.

Tāʾi sākin dālu ṭā’ye uġrasa idġām vām

Ṭā’yı idġām eyleyecek bāḳi ḳo iṭbāḳını **[6a]**

Ḥaẕfi iṭbāḳ eylemek aḍʿaf durur ʾinde’l-ʾİẓām

Lāmı sākin rā de idġām eylemek lāzım durur

Līki (بل ران) bel rāne[43] oldu (من راق) men rāḳ[44] gibi ey nīku nām[45]

Ẕālu sākin ẓā ye lāḳi olsa idġām eyle hem

(يا بني اركب) Yā buneyyerkeb[46] bāyını eyle mīmde idġām

El-Faṣlu’s-Sādisü Fi’l-İẓhāri[47]

Mīmi sākin ḥarfi būfe[48] uġrasa iẓhār ḳıl

Key sāḳin taḥrīki mīmden ola gör bu sözde rām

El-Faṣlu’s-Sābiʾu fi’l-İmāleti[49]

Mīmi meftūh eyle (بسم الله مجراها) Bismillāhi mecrêhā[50] da sen

Hem imāle eyle rā’nın fetḥasında bi’d-Devām

Sūreʾi Yūsuf de (تَأْمَنَّا) teʾmennā[51] de işmām eylegil

Ṣanmā bū işmām olubdur ʿayni işmām ḫitām

Ḍammile nūna işāret eyle iḫfā eyle hem

---

[43] Mutaffifin, 83/14.
[44] Kıyamet, 75/27.
[45] Namı iyi olan.
[46] Hud, 11/42.
[47] Altıncı fasıl izhar hakkındadır.
[48] Ba vav ve fe harflerine uğrarsa mim izhar olur.
[49] الامالة جعل الاف كالياء والفتحة كالكسرة Yedinci fasıl imale hakkındadır.
[50] Hud, 11/41.
[51] Yusuf, 12/11.

Terk it idğam-ı saḥīḥi buna eyle ihtimām

El-Faṣlu’ş-Şāminu Fi’l-Hemzeteyni[52]

Fuṣṣilette (أَأَعْجَمِيٌّ) ʾeʾeʿcemiyyun[53] belki istifhāmdır

Hemzesi iki durur lakin ḫilāf ider hüşşām

El-Faṣlu’t-Tāsiʾu Fī Kelimetin[54]**[7b]**

Evveli meftūh idüben beyne beyne it sāniʾī

Dāḫil it beynine sen elifi fāṣıl ey ġulām

Ḳavli şeyḫ ibni Keşīrūn ibni Zekvānun budur

Hem ḳıyās ḳavli Hafṣ’ın böyle taḥḳīḳ kelam.

El-Faṣlu’l-ʾĀşiru Fi’l-Vaḳfi[55]

Sen teḥarruk üzre vaḳfı görme cāʾiz sākin it

Hem teneffüs birle anda eyle vakfı iḫtitām

Ehli Kūfe vaḳf idicek ḍammeye yā kesreye

Ravmu yā işmām iderler bunları bilmez ʾavām

Bilki min ḥayşu’l-Haḳīḳi ravm eʾam işmāmdan

Ḍamme maḫṣūṣ oldu işmām eylemekçūn ve’s-Selām

Ṣavtsızın etsen işāret leblerinle ḍamme’ye

Şöyle kim bilmezse aʾmā ana dirler işmām

---

[52] Sekizinci fasıl iki hemze hakkındadır.
[53] Fuṣṣilet, 41/44.
[54] Dokuzuncu fasıl kelime hakkındadır.
[55] Onuncu fasıl vakıf hakkındadır.قطع الصوت مع النفس Vakf: ses ile nefesi birlikte kesmektir.

Ol işāret birle itsen ānda bir savt'ı ẖafi

Anı idrāk itse aʾmā ravm ana dirler bu enām

Naẓım olundu bu ḳavāʾid mezhebi Hafs üzreki

Diyeler canūnā raḥmet bārekellāh ey Hüsām

(1217 Cemaziye'l-Evvel 18)

Bir ṣabi naẓmı kerīmi ẖatm idicek evvelā **[8a]**

Sūreler elḳābını bilmek gerekdur ana

Ol ecilden[56] ānları bu resme tertīb eyledim

Mübtedīler fehmine tāki bizāz[57]āsān ola

Hem müretteb sūreler cümle yüz on dört sūredir

İnşāʾAllāh'u Teʿālā ḥıfẓiden mesrūr ola

Evvelā sebʿul-Meşānī ümmu Kur'ān fātiḥa

Şāniyen hem Baḳara ve ʿĀlu ʾİmrān'u Nisā

Māʾide Enʿām Aʿrāf Daẖi Enfāl'u Tevbe'dur

Yūnus Hūd Yūsuf Raʿd eyle İbrāhīm ola

Daẖi Hicr Naḥl Esrā Kehfu Meryem sūresi

Girū Ṭāhā Enbiyāʾu Haccu Müʾmin Nūr ola

Yine Furḳān eyle sūre-ʾi Nemlu Ḳaṣaṣ

ʾAnkebūt Rūm Lokmān Secdeʾu Aḥzāb ola

[56] Metinde ecilden, iki, defa tekrar etmiştir.
[57] Farsça kökenli bir kelime olup bıktırmak ve tedirgin etmek anlamınadır.

Sebeʾ el-Melāʾike[58] Yāsīn Sūre-ʾi Ṣaffāt Ṣād

Zümre Müʾmin Fuṣṣilet Şūrā yine Zuḫruf ola

Hem Duḫān Cāşiye Aḥḳāf hem Muḥammed Fetiḥ ola

Sūre-ʾi Ḥucurāt Ḳāf Ẕāriyāt Ṭūr ola

Daḫi ve'n-Necmi Ḳamerdur yine er-Rahmān gerū

Vāḳiʿa ile ve'l-Ḥadīd hem Ṭalāḳ u Taḥrīm ola

Sūre-ʾi Mülk Ḳalem[59] hem sūre-ʾi el-Ḥāḳḳatü dur

Hem Meʿāric Nūḥ Cīnu yine Müzemmil ola

Daḫi Müddeṯṯir Ḳıyāme yine İnsān Mürselāt

Hem Nebeʾ Naziʿāt hem daḫi ʿAbese ola

Kuvviret ile İnfiṭāru hem Muṭaffifīn gerū

İnşiḳāḳ ile Burūc Ṭārık Aʿlā ola

Ġāşiye Fecr ile ve'ş-Şemsu Leylu ve'ḍ-Ḍuḥā

Hem Elem Neşraḥ leke ve't-Tīni ʿAlāk hem Ḳadir ola

Beyyine-ʾu Zilzāl ʿĀdiyātı Ḳāriʿāt

Hem Tekāṯür sūre-ʾi ʿAsru Hümeze Fīl ola

Hem Ḳureyş Māʿūn Kevṯer Kāfirūn Naṣru hem

Sūre-ʾi Tebbet le Tevhīdu Felāḳ hem Nās ola

[58] Fatır suresi

[59] Nüshanın aslında bu kelimenin Osmanlıca yazım imlasına göre قلم olması gerekirken قالم olarak yazılmıştır.

Temmet.

Kur’ān-ı ʿAẕīmde seksen dört yerde (أقاموا الصلوة وآتوا الزكوة)[60] vardır**[9b]**

Birisi sūre-ʾi Baḳara[61] nın aḫirine yaḳın yerdedir

İkinci sūre-ʾi Tevben’in evvelinde iki yerde birbirine yakındır

Dördünci sūre-ʾi Ḥaccın evsaṭındadır

Ve sūre-ʾi Baḳarada (تربص)[62] gelūr bā[63] nın ḍammesiyledir.

Üç yerde daḫi şemme vārdır şā nin fetḥasıyledur. Biri sūre-ʾi Şuʿarāʾ[64]da (وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْأَخَرِينَ)[65] Vaseṭindedir.

İkinci Helʾetā da dır; (وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ)[66] dir. Üçünci sūre-ʾi Kuvvirettedir;

(مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينَ)[67].

Ve iki yerde daḫi “يَوْمِئِذْ” vardır. Mīmin kesresi ile biri sūre-ʾi Hūd’un ortasında (وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذْ).[68] İkinci sūre-ʾi Meʿāric’in evvelinde ḳarīb, (لَوْ يَفْتَدِى مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذْ)[69] dir. İki ḳurrāʾ fetḥile oḳumuştur, bāḳi kurrāʾ kesre ile oḳumuşlardır.[70]

---

[60] Hac, 41/22.
[61] Metnin aslında “bakara” yoktur yapılan araştırmaya göre unutulan sûre ismi bakara olduğu tespit edilerek tarafımızca eklenmiştir.
[62] Bakara, 2/226.
[63] Metnin aslında “panın” diye yazılıdır.
[64] Metnin aslında شورا diye hatalı yazılmış olup شعراء diye düzeltme yapılmıştır.
[65] Şuara, 26/64.
[66] İnsan, 76/20.
[67] Tekvir, 81/21.
[68] Hud, 11/66.
[69] Mearic, 70/11.
[70] Metnin aslında bu kelime قرّه diye hatalı yazılmıştır.

Ve üç yerde daḫi (رئاء الناس) riāʾe'n-Nāsi vardır. Biri sūre-ʾi Baḳara'nın aḫirine ḳarīb, Āyetü'l-Kürsī'nin alt yānında bir saḥīfe miḳdāri vardır. (رئاء الناس ما له)[71] İkinci sūre-ʾi Nisā'nın evvelinde yaḳin (رئاء الناس)[72] vārdır.

Üçünci sūre-ʾi Enfāl'ın ortasında (رئاء الناس)[73] Kırāati sebʿa da hemze ile oḳumuşlardır ve kırāati şelāşede Ebū Caʿfer yālınūz yā ile hemzesiz oḳumuşdur, üçünde bile.

Ve sūre-ʾi Enʿâm'ın evveline yaḳin yerde (وَاللهِ رَبِّنا)[74] hā'nın ve bā'nın kesresiyledir.

Ve ana yaḳīn (أُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ)[75] teşdīdsizdir. **[10a]**

Ve sūre-ʾi Aʿrāf'ın ortāsından aşāġı[76] bir ṣaḥīfe miḳdāri yerde (إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُم فِيه) [77]bā'nın teşdīdiyledir. Bundan aşāġı bir ṣaḥīfe miḳdāri yerde (إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ)[78] nūn şedde iledir.

Ve bundan aşāġı altı saṭır miḳdāri (مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا)[79]" vardır. Şedde yā üzerindedir.

Ve sūre-ʾi Tevbe de gelür (وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ)[80]" ve bu sūrede (تَجرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ)[81]" min siz tāʾi fetḥe iledir.

Ve sūre-ʾi Yūnus da (زُخْرُفَهَا وَزَّيَّنَتْ) [82]" zā ile yā müşeddeddir.

---

[71] Bakara, 2/264.
[72] Nisa, 4/38.
[73] Enfal, 8/47.
[74] En'am, 6/24.
[75] En'am, 6/23.
[76] Metinin aslında aşaġa yazılıdır.
[77] Araf, 7/139.
[78] Araf, 7/144.
[79] Araf, 7/148.
[80] Tevbe, 9/47.
[81] Tevbe, 9/100.
[82] Yunus, 10/24.

Ve bir varaḳ miḳdāri alt yānında (أَمَّنْ لَا يَهِدِّي)[83] gelür hā'nın kesresi ile ve dālın teşdīdi iledur. Ve sūre-ʾi Naḥl de (وَهُوَكَلٌّ عَلَى مَوْلَيهُ)[84] kāfın fetḥi iledir.

Ve sūre-ʾi Tāhā'nın[85]ortasında (بِمَلْكِنَا) lām'ın sükūniyledir.

Ve sūre-ʾi Loḳmān'ın evvelinde (فِي أُذُنَيه)[86] ẕel'in ḍammesiyledir.

Ve sūre-ʾi ve'ṣ-Ṣāffāti de (وَلَقَدْ نَادَينَا نُوحٌ)[87] dāl'ın meddiyledir.

Ve sūre-ʾi Müʾminde ḥāmīm de (وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ)[88] tā'nın fetḥasıyledir.

Ve sūre-ʾi Secde'de (رَبَّنا أَرِنَا اللَذَيْنِ)[89] ẕel'in fetḥasiyledir.

Ve sūre-ʾi Duḫān da (كغَلْيِ الْحَمِيمِ)[90] gelür lām'ın sükūni iledir.

Ve sūre-ʾi Ḥaşr de (خَالِدَيْنِ فِيهَا)[91] dāl'ın fetḥasıyledir.

Ve sūre-ʾi Aʿrāfın evvelinde (مَا وُورِيَ)[92] iki vāv iledir.

Ve sūre-ʾi Kehfde (وَثَامِنُهُم كَلْبُهُم) [93] nūn'un ḍammesiyledir.

Ve sūre-ʾi Nūrda evsaṭında(وَيَتَّقْهِ) ḳāfın sükūniyledur hā nin kesriyledir.

---

[83] Yunus, 10/35.
[84] Nahl, 16/76.
[85] Metnin aslında ṭāhā hā nın diye bir ha fazladan yazılıdır.
[86] Lokman, 31/7.
[87] Saffat, 37/75.
[88] Mü'min, 40/7.
[89] Fussilet, 41/29, metnin aslın bir lam ile yazılmış burada tashih edilerek iki lam ileاللذين olarak yazıldı.
[90] Duan, 44/46.
[91] Haşr, 59/17.
[92] Metinin asılında me'va diye yazılıdır ancak yapmış olduğumuz araştırmada zikri geçen kelimenin ما ووري olduğu tespit edilmiştir. Aʿrâf, 7/20
[93] Kehf, 18/22.

[11b] Ve sūre-ʾi Şuʿarā'nın[94] evvelinde (وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ)[95] "ikinci ʿAyn ḥarfi[96]sākindir.

Ve sūre-ʾi Mümteḥine de (إِنَّا بُرَآءُ)[97] rā'nın fetḥasıyla ve hemzeʾi ʾūlānın meddi iledir.

Ve sūre-ʾi Naḥlde (نَقَضَتْ غَزْلَهَا)[98]ʿayn-ı muʿceme iledir.

Ve sūre-ʾi Taḥrīmde (صَالِحَين)[99]ḥā nın fetḥasi iledir.

Ve sūre-ʾi Ṭalāḳta (مِنْ وُجْدِكُم)[100] cīm'in sükūniyle ve dālın kesri ile Ebū ʿAmr Ḳālūn ve Hafs kırâat itdiler. Sūre-ʾi Yāsīn ile Nūni bunlardaki nūnlari mā baʿdinde vāv da iẓhār iderler, bāḳi kurrā ʾidġām iderler. ʾEsrāda (يَلْقَيهُ مَنْشُورَا)[101] şīn iledir.

Ve sūre-ʾi Furḳān'da (هَبَاءً مَنْثُورًا)[102] "ṣā iledir.

Ve sūre-ʾi Dehirde (لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً)[103]" yine ṣā iledir. Temmet. Tamam 1217;19 Cemâziye'l-evvel.

ʿAlā Vezni Faʿlā Bifetḥi'l-Fāʾi[12a]

Bil on iki mevāḍiʿde gelūr faʿlā, biri Taḳvā

Biri ʾEnnā biri Şettā biri Selvā biri Daʿvā

Biri Yaḥyā kim isim olsa biri Ṣarʿā biri Necvā

Biri Ḳatlā biri Merḍā biri Mevtā biri Ṭaġvā

---

[94] Metnin aslında muhtemelen sehven olmuştur musannif ayetin şura suresinde olduğunu belirtmiş ancak ayet şuara suresinde olduğu için biz düzelterek yazdık.
[95] Şuara, 26/19.
[96] Metnin aslında ʾayn kelimesi yok daha anlaşılır olması için parantez içinde belirttik.
[97] Mümtehine, 60/4.
[98] Nahl, 16/92.
[99] Tahrim, 66/10.
[100] Talak, 65/6.
[101] İsra, 17/13.
[102] Furkan, 25/23.
[103] İnsan, 76/19.

Velā baʿżı demişler ki faʿla veznidir Evlā

Müḳallil başricūn bulur deġil Sūsī içūn Ennā

Fuʿlā Bi Ḍammi'l-Fāʾi

Bil on altıdur fuʿlā, biri ʿUkbā biri ʿUlya

Biri Mūsā biri Vuṣḳā biri Vusṭā biri Dünyā

Biri Ḳuṣvā biri Ḳurbā biri dir hem daḫi Ḥusnā

Biri dir hem daḫi ʾŪlâ biri dir hem daḫi ʾUnṣā

Biri Sūʾā biri Süflā biridir hem daḫi Zülfā

Biridir hem daḫi Tūbā biridir hem daḫi Ruʾyā.

Fiʿlā Bi Kesri'l-Fāʾi

Çū dört yerdedir fiʿlā biri ʿİsā biri Sīmā

Biri Ḍīzā biri İḥdā biri vaḳf idicek Kiltā

Velī baʿżı didilerkim ḫilāfdır ʿörfi Kiltā

Nitekim baʿżılar dedīkim fiʿlā veznidir evlā

Bu mecmūʿi otuz altı beyān oldu sana birebir

Biḥamdillāh bu Müʾmine açıldi hem ana bu sır.

Temmeti'l-mecmūʿatu ve müşkilātü'l-Müʾmineti.

[13b]

الم الله. بفتح الميم و اسقاط همزة الجلالة واختلف في فتحة هذه الميم. فمذهب سيبويه والجمهور أنهاحركة التقي الساكنين فإن قلت اصل حركة التقاء الساكنين الكسر فلم عدل عنه؟ اجيب بأنه لو

كسر لأفضي [104] الى ترقيق لام الجلالة والمقصود تفخيمها للتعظيم فأوثر الفتح ذلك. وأيضا فقبل[105] الميم ياء وهي أخت الكسرة وأيضا فقبل هذه الياء كسرة. فلو كسرت الميم الأخيرة للتقاء الساكنين لتوالى ثلاثة متجانساتفحركوها بالفتح كما حركوا في نحوحمن الله>.وأما سقوط الهمزة فواضح ولسقوطها التقي السا كنان وقيل إنها حركة نقل. أي نقلت حركة الهمزة التي قبل لام الجلالة على ميم الساكنة نحو قد أفلح وهو مذهب الفرّاء واحتج على ذلك بأن هذه الحروف النيّة[106] بها الوقف واذا كان النية بها الوقف فلتسكن أواخر لها والنية بعدها الإبتداء والإستناف فكان همزة الوصل جرت مجري همزة القطع اذ النية بها الابتداء وهي تثبت ابتداء ليس فلما كانت الهمزة في حكم الثانية وما قبلها ساكن صحيح قابل لحركتها خفضوها بأن ألقوا حركتها على الساكن قبلها على الوصل.اذا قرئ [الم] بالوصل[107] يجوز لكل من القرّاء في الياء من ميم المد، والقصرباعتبار استحسان حكم المد، والإعتداد بالعارض على القاعدة التى نقرت فى باب المد. وكذلك يجوز لورش ومن وافقه عن النقل في الم احسب الناس الوجهان المذكوران بالقاعدة مذكورة رُجِّحَ بالقصر من اجل أنّ الساكن ذهب بالحركة وأما قول الفاسي[108]فلو اخذ بالتوسط في ذلك مراعات لجانبي اللفظ والحكم لكان وجها فقال في النشر**[14a]**انه توفقه وقياس ولا يساعد نقل وسكت ابوجعفرعلى الالف ولا الميم

Ve Hemzetu'l-Vaşli

خمسة عشر: همزة أبن،وابنم، وابنة، وامرإٍ، وامرأةٍ، واثنين، واثنتين، واسم، واست، وأيمن، وهمزة الماضي والمصدر والأمر من الخماسي والسداسي، وأمر الحاضر من الثلاثي نحو انصر وهمزة [109]المتصلة بلام التعريف. وهمزة الوصل محذوف في الوصل ومكسور في الإبتداء الاّ ما اتّصلت بلام التعريف مقصود[110]. وهمزة المتصلة بلام التعريف أي همزة وصل أيضا كالغلام والرجل

---

[104] Metnin aslında لأقضى şeklinde hatalı verilmiştir. Arapça kelime olduğu için sebebiyet verme anlamında لأفضى olarak gelmesi daha uygundur.

[105] Metnin aslında فقيل gibi yazılmış

[106] Bu kelime aynı sayfada üç yerde التيةyanlış yazılmıştır.

[107] Metnin aslında بالوصل [الم] اذا قرئ bu kısım yok konunun anlaşılması için bu kısmın olması uygundur Bkz: "*İbnu'l-Cezerî En-Neşr fi'l-Kırâati'-Aşr*" thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ, Kahire el-Matbaatu't-Ticâretu'l-Kubrâ, t.s, ı,359.

[108] Metnin aslında "قاسي" kasi yazılmıştır doğrusu ise "ف" fe ile "فاسي" fasi şeklindedir, tam adı ابو عبدالله الفاسي . dir. Bkz: İbnu'l-Cezeri "*En'Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*", 1/360.

[109] Metnin aslında "Hemzetun" kelimesi el-Hemzetu diye yazılmış müellifin iktibas ettiği maksud kitabında el takısız geçmektedir.

[110] Müellif Hemze-i vasıl konusunu maksut kitabından olduğu gibi almıştır. Bkz: Mecmuatu's-Sarf (Maksud), 134.

والفرس وغير ذلك وانما قال المتصلة بلام التعريف احترازا[111]عن همزة المتصلة بلام الجنس نحو قوله تعالى إن الانسان لفي خسر فإنها همزة قطع لا وصل عند البعض مطلوب[112].[شرح مقصود][113]

[111] Metnin aslında müellif "اختزازا" şeklinde ifade etmiş fakat anlam bakımından "احترازا" olması uygundur.

[112] Tercüme الم الله vasıl edildiğinde Allah lafzı celalin hemzesi hazf edilir, mim de fetha ile okunur. Bu mimin fethesi hususunda ihtilaf edildi. Sibeveyh'in mezhebine ve cumhura göre iki sakinin bir araya gelmesinden dolayı verilen harekedir. Şayet iki sakinin bir araya gelmesinden dolayı verilen harekenin aslı kesredir neden fetha ya çevrildi denilirse? Cevaben derim ki esre okunursa lafza-i celalin lamının ince okunmasına sebep olur. Oysaki maksat tazimden dolayı lamın tefhim ile okunmasıdır. Bu nedenle fetha tercih olundu. Yine eğer mimden önce kesrenin kardeşi olan ya vardır ve yine ya dan öncesi kesredir denilirse, cevaben eğer sondaki mimi iki sakinin bir araya gelmesinden dolayı kesre ile harekelersek o taktirde üç adet aynı cinsten olan hareke yan yana gelir. Öyleyse مِنَ الله örneğindeki nun harfini fetha ile harekeledikleri gibi mim harfini de fetha ile harekelediler derim. Hemzenin düşürülmesi ise gayet açıktır. Hemzenin düşürülmesinden dolayı iki sakin bir araya gelir, bazıları da mimin fethe si nakl olunan bir harekedir dedi. Yani lamı tariften önceki hemzenin harekesi sakin mime nakil olundu, Ferra'nın mezhebinde قد افلح de hemzenin harekesi Dal'a nakl olduğu gibi denildi. Buna şöyle delil getirildi, bu harflerde niyet, vakıftır. Niyet vakıf yapmak olunca bu harfler sakin kılındı. Bunlardan sonra ise niyet, yeniden başlama ve ibtidadır. O takdirde vasıl hemzesi katı hemzesinin yerine geçer, çünkü burada niyet ibtidadır. Hemze-i vasıl ibtida da sabit olur başta olmazsa sabit olmaz. Hemzenin hükmü sabit (hemze-i katı) hükmünde olup ma kablide sahih sakin olunca harekesini esresini kabul eder. Vasıl yapmak üzere harekesini öncesindeki sakine aktarır.

الم vasıl ile okunursa kurra'nın tamamına göre ميم harfindeki ya harfinde med yapılması caizdir. Med hükmüne uygun olmasına itibarla ve med babında zikr olunan kaideye göre meddi arızdan sayılması itabiriyle de kasır caizdir. Yine verş ve ona (الم ا حسب الناس) ayetindeki nakil görüşüne muvafakat eden kimseye göre zikr olunan iki vecih(med,kasr) caizdir. Ancak sakin hareke ile giderildiği için kasır tercih olunur. Ebu Abdullah el-Fasî'nin lafzın ve hükmün iki yönüne riayet ederek tevessüt ile okunsa sözü bir vecih olur. Neşr isimli eserde bu bir kıyas ve içtihattır nakil bunu desteklemiyor demektedir. Ebu Cafer elif üzerine sekte yapar mim üzerine yapmaz. Kastalanî.

Hemze-i vasıl on beş adettir.

إبن، إبنم، إبنة، إمرإ، إمرأة، اثنين، اثنتين، اسم، است، أيمن، kelimelerinin hemzeleri, Mazi filin hemzesi, mastarın hemzesi, beş ve altı harfli olan kelimelerin emir kipindeki hemze, üçlü kelimelerin emir sığasındaki hemze انصر örneğinde olduğu gibi, lamı tarife bitişen hemzedir. Hemze-i vasıl geçişlerde hazf edilir. Başlarda ise lamı tarife bitişenler hariç meksur olur. Lamı tarife bitişen hemzelere örnek ألغلام، ألرجل، ألفرس vb. Lamı tarife bitişen hemze-i vasıl demesinin sebebi ise yüce Allah'ın ان الانسان لفي خسر kavlindeki gibi cins için olan lamla karışmaması içindir. Çünkü buradaki hemze bazılarına göre hemze-i katı'dır vasıl değildir.

Fer-i harfler sekiz adettir. Beyne beyne (yani iki harf arasında okunan hemzeler) olan hemze buda üç adettir: Biri hemze ile elif arsında, biri hemze ile ya arasında, biride hemze ile vav arasında okunan hemzedir. Dördüncüsü imale yapılan elif, beşincisi, İhfa yapılan nun, altıncısı kalın okunan lam, yedincisi cim gibi olan şin, sekizincisi za gibi okunan Sad'dır)

[113] *Kitabu'l-Matlub bi şerhi'l-Maksud fi't-Tasrif, nşr. Kitapçı Lofçalı Raşid (İstanbul: Matbuatu Ahmed Kâmil*, 1913), 45.

وأما الفرعية فثمانية أحرف. همزة بين بين وهي ثلاثة لأنها تكون بين الهمزة والألف، وبين الهمزة والياء، وبين الهمزة والواو. والرابع ألف الامالة، والخامس النون الخفية، والسادس لام التفخيم والسابع الشين كالجيم والثامن الصاد كالزاء[114].[درالیتیم]

واظهر ذال اذ عند ستة احرف ت مثاله اذ تصعدون [115]ج اذ جعلنا[116] دال اذدخلوا[117]ز اذ زين[118] س اذ سمعتموه [119] ص [120]واذ صرفنا [121] واظهر دال قد عند ثمانية احرف ج قد جاءكم[122]. ذ ولقد ذرأنا[123] ز ولقد زيّنّا[124]ش قد شغفها[125] ص ولقد صرفنا[126]ض ولقد ضربنا[127]ظا فقد ظلم[128]واظهر لام هل وبل عند ثمانسة احرف ت هل ترى.[129]ث هل ثوّب الكفار[130]ز بل زين[131]س بل سوّلت[132] ض بل ضلّوا[133].ط بل طبع[134]ظ بل ظننتم [135] ن بل نظنكم[136] واظهر تاء التأنيث

[114] Metnin aslında ra gibi olan sad yazmaktadır. İşmam yapılan sad harfi ze harine benzer burada düzelterek yazılmıştır. Bkz: Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları,* (İstanbul: Emin yay., 2018) 94.
[115] Ali imran, 3/153.
[116].Bakara,2/125.
[117] Hicr, 15/52.
[118] Enfal, 8/48.
[119] Nur,24/12.
[120] Musannif bu bilgiyi ibni Cezerî'nin "*en-Neşr fi kırâati'l-Aşr*" isimli eserinden almıştır metnin aslında dad olarak geçmekte ama en-Neşr'e baktığımızda doğrusu örnekte de olduğu gibi Sad olmasıdır. Bkz: en-Neşr, 2. 3.
[121]Ahkaf, 49/29.
[122] Bakara, 2/92.
[123] Araf, 7/179.
[124] Mülk, 67/5.
[125] Yusuf, 12/30.
[126] İsra, 17/41.
[127] Rum, 30/58.
[128] Bakara, 2/231.
[129] Mülk,67/3.
[130] Mutaffifin, 83/36.
[131] Ra'd, 13/33.
[132] Yusuf, 12/28.
[133] Ahkaf, 46/28.
[134] Nisa', 4/155.
[135] Fetih,48/12.
[136] Hud, 11/27.

عند ستة احرف ث كذبت ثمود[137] ج نضجت جلودهم[138]ز خبت زدناهم[139] س انبتت سبع[140] صا لهدّمت صوامع[141] ظا حملت ظهورهما[142],[143]

[15b] [16a] [17b] [18a] [19b] [20a] [21b] [22a] [23b] [24a] mevcut değildir.

[25b] Ve daḫi ḥarfi līn vāv ile yā dır, sākin olup mā ḳablileri meftūḥ olsalar ana ḥarfi līn dirler, līn yumuşaġa dirler,

Ve daḫi ler ḥarfine münḥarife dirler, münḥarife ekilene dirler yaʿnī yarılan harfe dirler,

Ve daḫi rā ya mütekevvere dirler tekrar ṣadāsını işledigiçūn,

Ve daḫi ḍād'a müsteṭīle dirler, müsteṭīle uzānān ḥarfe dirler.

Ve daḫi şīn'e mütefeşşiye dirler, mütefeşşiye yayılan ḥarfe dirler.

Maʿlūm ola ki maḫreç ile ṣıfat arḳa ile ḳarın gibidir, zirā bunlar mizāndır, bundan artūġi teʾassüfdür, eksigi tefriṭtir. İmdi lāzım oldu ki her ḥarfi üstāẕdan işidūp ve ziyādesiyle vāfer zaman[144] meşḳ edūp dilin süvār ola azācıḳ vaḳt ile çıḳār ola.

---

[137] Şuʾara', 26/141
[138] Nisa, 4/56.
[139] İsra, 17/97.
[140] Bakara, 2/261.
[141] Hac, 22/40.
[142] Enʾam, 6/146.
[143] Tercüme: اذ kelimesinin zel'ini altı harfa uğrayınca izhar et bu altı harfte تجد kelimesindeki اذ örneği, ز اذ دخلوا örneği, د اذ جعلنا örneği, ج اذ تصعدون örneği, ت Örneği. ve safir harfleridir. ت،،ج،د kelimesinin dal'ını sekiz harfe uğrarsa izhar et. قد . اذ صرفنا örneği, اذ سمعتموهن örneği, س زين örneği, ولقد ،ز ولقد ذرأنا, ذ ولقد جاءكم ج, örnekleri (ظ، ض، ص، ش، س، ز، ذ،ج. (Bu sekiz harf şunlardır kelimelerinin هل بل قد سمع، س, قد شغفها، ش, ولقد صرفنا، ص, ولقد ضربنا، ض, فقد ظلم، ظ, زينا، lamlarını şu sekiz harfin yanında izhar yap. (ن، ظ، ط، ض، س، ز، ث، ت) örnekleri, ت ,هل ترى، بل نظنكم، ن, بل ظننتم، ظ, بل طبع، ط, بل ضتوا، ض, بل سولت، س, بل زين، ز, هل ثوب ،ث الكفار, Ta-i tenisi şu altı harfin yanında izhar et. (ظ، ص، س، ز، ج، ث،),
Örnekler: ، ظ، لهدمت صوامع، ص, انبتت سبع، س, خبت زدناهم، ز, نضجت جلودهم، ج, كذبت ثمود، حملت ظهورهما

[144] Her zaman

Bāb-u Beyāni Aḥvāli Meddāt

Aḳsām-ı med altı dır: Meddi tabiʾī, Müttaṣıl, Meddi münfaṣıl, Meddi lāzım, Meddi ʾārız, meddi līn. Ḥarfi med üçtür: Vāv, Yā, Elif, ḥarfidir. Sebep[145] ikidir: Hemze ve sükūn yaʿnī cezimdir. Ḥurūfu medde hurūfi med deyū anınçūn tesmiye itdiler ki taʾrifi budur; وانما سميت حروف المد لامتداد الصوت بها عند ساكن او همزة.[146]

Eğer ḥarfi med yalnız olup sebebi med olmaz ise ana meddi tabiʾī dirler (أعوذ, أوذينا, عذابا أَلِيمًا, اِيّاك, توّابا, حكيما, رحيما) gibi. Şimdi أعوذ de ḥarfi med Vāv olur sebebi med yoktur. Ne mikdār med olur? Bir elif mikdārı**[26a]** yaʿnī bir kere sübḥānallāh diyecek kadar. Ḥarfi med neye dirler? Çekmeye dirler. Meddin misālī ʾeʾe (ءء) dimektir yaḫūd bir pārmaġin kaldirūb ve indirmek kadar eglenmektir. Nihāyeti meddi taʾẓīmde taʾẓīmen bir elif ziyāde med olunūr.

وللمد عشرة القاب: مدّالحجر ومدّالعدل ومدّالتمكين ومدالفصل ومدالروم ومدالفرق ومدالبينة ومدالمبالغة ومدالبدل ومدالأصل.

فأما مدالحجر فانه يحجر بين الساكنين والمتحرّك، ولاالضّاللّين ودابّة.

واما مدالعدل فانه سمي بذلك لاعتدال النطق بالهمزة في نحو أنذرتهم على قرائة من يمد بين الهمزتين.

وأما مدالتمكين فانه تمكين الكلمة عن الاضطراب،نحو أولئك وبابه.

واما مد الفصل فإنه يفصل بين الكلمتين، نحو بما أنزل.

واما مد الروم فإنه يروم بالمد الهمزة[147]،نحو ها أنتم

واما مدالفرق فانه يفرق بيين الاستفهام وغيره ولازيادة عليها، نحو آلذّكرين،ألان.

أمامدّالبينة دعاء ونداء فإن الكلمة بيّنت على المد دون القصر.

---

[145] Sebebi med demektir.
[146]Sakin ve hemzenin yanında ses kendisiyle uzatıldığı için harfi med diye isimlendirilmiştir.
[147]Metnin aslında بالمد الهمز yazılıdır.

واما مدالمبالغة فللتعظيم، نحو لا اله الاّالله.

وأما مدالبدل آمن آزر فإن المد يدل الهمزة الثانية.

وأما مد الأصل نحو جاء وشاء فإن الهمزة والمد من أصل الكلمة. لابن القاصح.[148]

Ve daḫi meddi taʾẓīme miṣāl,تالله, بالله, والله, الله meddi taʾẓīmin ʾalāmeti lafẓatullāhta'dır ancak ġayride vaḳiʿ olmamaktır.

Ve daḫi meddi ʿibdāl dirler miṣāl إيمانا ,وآدم ,آمن, meddi ʿibdāl'ın ʾalāmeti hemze med olmakdır.

[27b] Ve daḫi meddi temkīn dirler miṣāl تبيّن[149]حيّيتم بتحية فحيّوا meddi temkīninin ʿalāmeti ya(ي) med olmaktır ya' (ي) ye, yaḫūd ʾalāmetī hemzesiz ḥarf, meddi līn üzere gelür. ʾİmdi bu medlerin cümlesine meddi ṭabiʿī dimek evlā olur. Bunları med eylemek vācibdir müttefeḳun ʿaleyhi oldūġiçūn. Ṭabiʿī'nin taʿrifi: وانما سميت المدّ الطبع طبعيّا لكون العرب جبلت وخلقت عليه[150]..dir

Bāb-u Meddi Lāzım

Eġer ḥarfi medden sonra sebebi med sükūn vākiʿ olup ve ol sükūn aṣli olsa meddi lāzım olur. Sükūnu aṣli olmasi vaḳfen ve vaṣlen ṣābit oldūġiçündür. Yaʿnī vaḳıf

---

[148] Tercüme: Meddin on lakabı vardır. Meddü'l-Hicr, Meddü'l-ʿAdl, Meddü't-Temkin, Meddü'l-Fasl, Meddi'r-Ravm, Meddü'l-Fark, Meddü'l-Beyyine, Meddü'l-Mübalağa, Meddü'l-Bedel ve Meddü'l-Asl. Meddi hicr: iki sakin ve müteharrik arasında olur. ولا الضالين Örneğinde olduğu gibi. Meddi bedel: أنذرتهم örneğinde iki hemze arasını med eden kimsenin kırâatına göre hemzeyi okurken itidalden dolayı meddi adl diye isimlendirilmiştir. Meddi temkin: Kelimeyi bozukluğa karşı korumak manasınadır. اولئك ve babı gibi. Meddi fasl: iki kelime arasını ayıran bir meddir. بما انزل gibi. Meddi ravm: Hemze'nin meddinde ravm yapılır. ها أنتم Örneğinde olduğu gibi. Meddi fark: istifham ile diğerlerinin arasını ayırır. Üzerine ziyadelik olmaz,آالذكرين، آلآن örneklerinde olduğu gibi. Meddi beyyine: dua ve nida da ki med gibi çünkü kelime medle tebyin olunur kasr ile değil. Meddi Mübalağa tazim için olur. لااله الا الله gibi. Meddi bedel: آمن، آذن gibi çünkü med ikinci hemzeye delalet eder. Meddi asıl: gibi çünkü hemze ve med kelimenin aslındandır. İbni Kasıh.

[149] Metnin asıl nüshasında ayeti kerime حييتم فتحيو şeklinde eksik ve hatalı verilmiş olduğu tespit edilip doğru hali ile verilmiştir. Nisa',4/86.

[150] Tercüme: Meddi tabiʿi nin tabiʿi diye isimlendirilmesinin nedeni Arapların tabiatı ve yaratılışları bunun üzerine olduğu içindir yani normal konuşmaları bunun üzerine bina dilmiştir.

olsa ve vaṣıl olsa ol sükūn ṣābit olsa gerek ol sükūn müşedded olsun ve gerek muḫaffef olsun.

Ve daḫi meddi lāzım iki türlüdür: Biri kelimīdir, biri ḥarfīdir. Ve kelimī daḫi iki türlüdür: Biri müsaḳḳal ve biri muḫaffef ve harfi daḫi iki türlüdür: Biri müsaḳḳal ve biri muḫaffef. Kelimeʾi müsaḳḳale miṣāl[153] تتبعانّ[152] دابّة[151]،ولاالضالّين[154],تحاجّونّي, ان يتماسّا[160] , ,جانّ[159] ,آلله خيراما يشركون[158] ,قل آلله أذن لكم[157] ,آذّكرين[156] ,تأمرونّي[155] Şimdi ولاالضالّين ne med olur, meddi lāzım ḥarfī mi, kelimī mi müsaḳḳal mi muḫaffef mi? Kelime-i müṣaḳḳal dir, meddi daḫi vaciptir, müttefuḳun ʿaleyhi oldūġiçūn. Niçūn buna meddi lāzım dediler? Sebebi med lazım oldūġiçūn. Ḥarfi med ḍād'ın elifi sebebi med lām müdġāmın sükūnü ol sükūn aṣli mi ʾārizi mi? Aṣlidir. Neden bildin? Vaḳfen ve vaṣlen ṣābit oldūġiçūn. Ve daḫi kelime-i muḫaffefe miṣāl الآنve daḫi ḥarfi müṣaḳḳale misāl (الم) elif lām mīm'in lāmi meddi lāzım ḥarfi müṣaḳḳal, mīmi meddi lāzım ḥarfi muhaffefdir.

[28a] Bunda med olan isim, lām müsemmāsıyla yaʿnī müsemmāsi lāmdır, leh, meh sūre-ʾi Āli ʿİmran'ın evvelinde mīm de vaḳf edersen böyledir. Ammā vaṣıl edersen iki vecih üzere gelūr: Ṭūl, Ḳaṣr, aṣla naẓaran med gelūr ve ḥāle naẓaran ḳaṣr gelūr. Ve elif lām mīm ṣād (المص)[161] lām meddi lāzım ḥarfi müṣaḳḳal, mīm meddi lāzım ḥarfi müḫaffef, ṣād meddi lāzım ḥarfi müḫaffef. Ve elif lām mīm rā (المر)[162] nın lāmi meddi lāzım ḥarfi müṣaḳḳal, mīmi meddi lāzım ḥarfi muḫaffef, rā meddi ṭabiʿī. Kāf hā yā ʿayn ṣād (كهيعص)[163] kāf meddi lāzım ḥarfi müḫaffef, hā meddi ṭabiʿī yā meddi ṭabiʿī, ʿayn meddi lāzım ḥarfi müḫaffef ve hem meddi līn

[151] Fatiha, 1/7.
[152] Bakara, 2/164.
[153] Yûnus, 10/89.
[154] En'am, 6780.
[155] Zumer, 39/64.
[156] En'am, 6/13-144.
[157] Yûnus, 10/59.
[158] Neml, 27/59.
[159] Neml, 27/10.
[160] Mücadele, 58/3.
[161] A'raf, 7/1.
[162] Ra'd, 13/1.
[163] Meryem, 19/1.

olur. Ṭūl ve ḳaṣr cāʾizdir. Ṣād meddi lāzım ḥarfi müḫaffef. Ṭā sīn mīm (طسم)[164]Ṭā meddi ṭabiʿī, sīn meddi lāzım ḥarfi müṣaḳḳal, mīm meddi lāzım ḥarfi müḫaffef.

Ṭāhā (طه)[165]ṭā meddi ṭabiʿī, hā meddi ṭabiʿī. Ḥāmīm ʿayn sīn ḳāf (حم عسق) ḥā meddi ṭabiʿī, mīm meddi lāzım ḥarfi muḫaffef, ʿayn meddi lāzım ḥarfi muḫaffef ve hem meddi līn olur sīn meddi lāzım ḥarfi muḫaffef[166], ḳāf meddi lāzım ḥarfi muḫaffef. Müṣaḳḳal teşdīdli demektir. Muḫaffef teşdīdsiz demektir. Ve ḳāf, ve nūn, ve ṭā sīn mīm'in mīmi ve elif lām mīm ṣād'ın mīmi, ṣādi ve yāsīn'in sīni ve elif lām rā'nın lāmi ki bunlar sūre evvelinde vākiʿ olmuştur, cümlesi meddi lazım ḥarfi muḫaffeftir. Ammā kāf hā yā ʿayn ṣād, ṣād'ın hā'si, yā'si ve elif lām rā nın rā si ve ḥā mīm'in ḥā'si cümlesi meddi ṭabiʿīdir. **[29b]** Ve daḫi bu meddi lāzımın[167] dört adı vardır. Meddi lāzım, meddi müşebbeʿ, Meddi ʿadl, Meddi ḥicz ve daḫi bunlara ḥurūfu muḳaṭṭaʿāt dirler. Ammā meddi lāzım olan muḳaṭṭaʿāt[168] sekiz ḥarftir. Bu beyitte meẕkūrdür.

Bil ḥurūfu muḳaṭṭaʿāt ki sekizdir ey benīn

Lām-u, mīm-u, ʿayn, ṣād, ḳāf-u kāf-u nūn-u sīn.

Bunlara meddi müşebbeʿ dirler, meddi lāzım meddi ʾadl meddi hicz dirler.

Mā bāḳi ki kelimīdir gerek müṣaḳḳal ve gerek muḫaffef, meddi müşebbeʾin ġayrisi denilir.

Sebep meddi lazım oldūġiçūn meddi müşebbeʾ denilir şuʾbelendiġi içūn.Meddi ʾadl dinilūr, cemiʾi ḳurrāʾ ʿala's-Seviye yaʿnī berāber med ettikleriçūn. Meddi ḥicz dinilūr, Sākineyn cemʿ olup ḥaẕf olmadūġiçūn yaʿnī biri ḥarfi med biri sebebi med

Ve daḫi maʾlūm ola ki sūre-ʾi Āli ʾİmrān evvelinde elif lām mīm'in (الم)mīmi, fī lafẓatillāhi vaṣılde iki vecih vardır: Biri ṭūl biri ḳaṣr, aṣlına naẕaran ṭūldur, ḥāline

---

[164] Şu'ara',26/1, Kasas, 28/1.
[165] Taha, 20/1.
[166] Metnin aslında musakkal yazılıdır.
[167]. مد لازم مظهر عند المقطعات وجه واحد الا في العين لأنها وجهان جائزان طول وتوسط والطول أفضل من التوسط
[168]وحروف المقطعات ثمانية وهي كاف وقاف وصاد وسين ولام وعين وميم ونون إنتهي.

naẕaran kaṣır'dır. Zirā asli vaḳıf'tır, vaḳıfta ise sükūn ṣabittir. Ammā ḥāline naẕaran vaṣıldır, vaṣılda ise sükūn sāḳıṭtır. Ve daḫi meddi lāzım olanın sükūnu āṣlidir cemiʾi ḳurrā ḳatında, zirā vaḳfen ve vaṣlen sükūnleri ṣābittir. Ammā ṣarfiyyūn ḳatında kelime-i müṣaḳḳalede ʾārızdır ve bāḳide āṣlidir. Ve daḫi meddi lāzımın āṣli vāciptir ki iki eliftir muttefeḳun ʿaleyhtir. İki eliften ziyādesi dört elif mikdāridır ki cāʾizdir. Ammā cāʾiz olmasında daḫi muttefaḳun ʿaleyhtir. Zirā cemiʾi ḳurrā meddi lāzımi dört elif med iderler. Ammā Hafs[169] meddi lāzımı, meddi muttaṣılı, meddi munfaṣılı ancak dört elif mikdāri med ider. **[30a]** Ve daḫi maʾlūm ola ki Ḥafs rāvīdir şeyḫi ʿĀṣımdır. Ḥafs'ın[170] ismī Ḥaḳ'dır bābāsının ismī Süleymān'dır dedesinin ismī Muġīredir. Kūfe şehrinde sākin beni ʾÜmeyye ḳabīlesinden Bezzāz imiş, müddeti ʿömrī doksāndan yā bir ziyāde yā bir eksik ola.

Bāb-u Meddi Muttaṣıl

Ve eġer ḥarfi medden sonra sebebi med hemze olup ve bir kelimede olsa meddi muttaṣıl olur. Miṣāl (أولئك, هؤلاء, جاء, سوء, جيء) ve ġayri gibi. Ammā hāʾulāʾi (هؤلاء) de ki hā munfasıldır. Şimdi cāʾe (جاء) de ḥarfi med cīmin elifi, sebebi med hemze, meddi vaciptir muttefeḳun ʿaleyh olduġiçūn, Aṣli vācib, mikdāri cāʾiz, Aṣli iki elif mikdāri dört elif yaʿnī meddi muttaṣılın meddi lāzımdaki gibi aṣli iki elif vācibtir muttefeḳun ʿaleyhi oldūġiçūn. Ammā iki eliften ziyādesi mikdārdır ki cāʾizdir ki muhtelefun fīhi oldūġiçūn. Ḥafs dört elif med ider. Meʾḫaẕī bu meddi muttasılın taʿrifidir ki يَمُدُّ بِقَدْرِ الْخَمْسِ وَرْشٌ وَحَمْزَةُ[171] وَالْأَرْبَعِ نَجْمٌ وَالثَّلَاثِ رِضًى كِلَا[172] وَالْإِثْنَيْنِ بَرٌّ دَارِمٌ حَامِدُ وَذَا مَرَاتِبِ مَدٌّ جَاءَنِي الْهَمْزَةُ مُسَجَّلَا

[169] Asıl metinde bu kelime حفض diye verilmiştir.
[170] Asıl metninde hafzın diye hatalı verilmiştir.
[171] Metnin asıl nüshasında hamze kelimesi "خمزة" şeklinde hatalı olarak yazılmış tashih edilmiştir.
[172] Değerlendirme: Burada musannif hazretleri, yapmış olduğumuz çalışmalar sonucunda varmış olduğumuz kanaate göre, kendi metodunu kullanarak med ve ölçülerini beyan etmiştir. Nasıl ki Karabaş Tecvidinde, ihfa harflerini anlatırken beytin ilk harfleridir diye tanımlamışsa, Hüsam b. Halife'de med miktarlarını anlatırken, beyitteki kelimelerin ilk harfine kırâat imamlarının rumuzlarını yerleştirerek imamların ölçülerini beyan etmiştir.
Tercüme: Beş elif miktarı med edenler Verş, ve Hamzedir ismen zikr etmiş daha sonra necmun diyerek İmam Asım'ın nun rumuzu ile dört elif med ettiğini belirtmiştir. Üç elif miktarı med edenler derken riden'in ra sı ile Kisai, kila'nın kefi ilede İbni Âmir i ifade etmiştir. İki elif med edenler ise

Bāb-u Meddi Munfasıl

Ve eger ḥarfi medden sonra sebebi med hemze olup başka başka kelimede olsa meddi munfasıl olur. Miṣāl (يا ايها),[173](إني أخاف), (لا اله إلاالله) [174] (إنا أعطيناك)[175](وماأغنى), gibi med eylemek cāʾizdir. Muḫtelefun fīhi oldūġiçūn. Bu medde aṣıl ve mikdār vārdır. Zirā ḳurrâ'nın bazısı ḳaṣr eder ve bazısı med eder, meddi munfasılı med eden neden ötürü med eder ki? Ḥarfi med zayıftır sebebi med ḳavīdir.

[31b] Ve daḫi gāh olur ki ḥarfi med vāv muḳaddere olur. Miṣāl: (أن ما له أخلده)[176] gāhīce[177] yāʾi muḳaddere olur. Miṣāl: (وما يكذب به إلا كل)[178](به ان يوصل) [179] muḳaddere ana dirlerki lafıẓda ola kitābette olmaya. Zirā(له) lehū de vāv ḥāṣıl olur, (به) bihi de yā ḥāṣıl olur lafıẓlarında āmmā kitābetlerinde yoktur. Ve bu muḳaddere meddi ṭabiʿī de daḫi olur ġayrīde olmaz. Āmmā gāhīce elifi muḳadder bazı kelimātta resme ittibaʾan olur. (اسماعيل, اسحق) İsmāʿīl isḥāk gibi. Ve daḫi bazı elif vāv ṣūretinde kitābet olunur ḥayāt, ṣalāt, zekāt (حيوة, صلوة, زكوة) gibi ve bazısı yā ṣūretinde kitābet olūnur (اولئك على, الى), ʾulāʾike ilā ʿalā gibi ammā sūre-ʾi ḳaṣaṣ da (إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلاَ) [180] elif ile kitābet olunur.

Bāb-u Meddiʿ Ārız

Ve eger ḥarfi medden sonra sebebi med sükūn vākiʿ olūp sükūnʿārız olsa meddi ʿārız olur. ʿĀrız sonradan gelen şeye dirler yaʿnī ol sükūn vaḳf etmek ile ḥāṣıl ola ammā vaṣl olan sākıṭ olur, miṣāl "الرحيم,الرجيم,يوم الدين, يعلمون" gibi. Bu meddin

yine aynı yöntemle berrun da ba ile Kalûnu, darimun da del ile İbni Kesiri, ḥâmidun derkende ha ile Ebu ʿAmr'ı ifade ederek kırâatı sabʿa ya göre imamların med miktarlarını beyan etmiştir.
[173] Maide. 5/28.
[174] Kevser, 108/1.
[175] A'raf, 7/48.
[176] Humeze, 104/3.
[177] Bazen, ara sıra.
[178] Mutaffifin, 83/12.
[179] Bakara, 2/27; Ra'd, 13/21-25.
[180] Kasas, 28/4.

meddi cāʾizdir, muḫtelefun fīhi oldūġiçūn. **[32a]** Ve daḫi ve vaṣlen ve vaḳfen ve mütevvessiṭaten ve müteṭarrifeten. Ve yekūnu fi'l-Esmāʾi ve'l-Efʿāli ve'l-Ḥurūfi,

واعلم أنّ احكام النون الساكنة والتنوين خمسة

Yaʿnī tenvīnin ve nūni sākinin aḥvāli beşdir: İḥfā, İẓhār, İḳlāb, İdġām meʾal-Ġunne. İmdi ḳaçan tenvīn yaḫūd nūnu sākin "تَثَجَّدْ زَذَسٍ شَصَضٍ طَظَفْقَكَ" Ḥarfinden birine uġrāsa İḥfā olur. İḥfā ḥarfini bu beyit daḫi cāmiʾdir.[181]Ve evvelki ḥarfdir"

صف، ذا، ثنا، جدا، شخص، قد، سما، كرما، ضع، ظالما، زد، تقي، دم، طالبا، فترى،

Ṣıf, ẕā, şenā, cüdā, şaḫṣin, ḳad, semā, keremā, ḍaʿ ẓālimen, zid, tüḳā, düm, ṭāliben, feterā." Yine bu beyit daḫi cāmiʿdir.

ضحكت زينب فأبدت ثناهايا تركتني سكران دون شرابي طوّقتني ظلما قلائد ذلّ جراعتني جفونها كأس صابي

Ḍahiket zeynebu feʿebdet senāhâyā tereketni sekrāne dūne şerābī. Ṭavveḳtenī ẓulmen ḳalāʾide ẕüllin cerāʿatnī cüfūnuhā keʾse ṣābī.

İḥfā iki kısımdır: Biri ḫāṣ biri ʿām, daḫi yine İḥfā iki bölüktür: Biri kübra biri süġra, kübraya miṣāl: إنسان İnsān, süġraya miṣāl:من شر min şerri gibi. ت,د,ط, من تاب, من دون,من طين, إخفاؤهم قليل, وفي البواقي كامل وكثير وعند البعض في القاف والكاف كبير, [182]وفي البواقي صغير. İḥfā okūmaġa dirler, ʿamelu'l-İḥfāʾi vācibun "الاخفاء واجب" yaʿnī İḥfā eylemek vāciptir. Ve ġunne geturmek lāzımdır. Miṣāl min şerri, من شر ينظرون, yenẓurūne ve ġayri gibi ve eger İḥfā ḥarfi ile nūnu sākin başka kelimede olursa hükmü ḫāṣ olur. Min şerri "من شر" gibi yaʿnī İḥfā olmasi vaṣlına tabiʿ olur. Ammā vaḳıf olunsa İḥfā olunmaz, zirā "من شر" min şerri'nin min'inde vakıf olunsa İḥfā ḥarfi ile nūnu sākin bir kelimede müḳārin olmaz ki iḥfā ola ve eger İḥfā ḥarfi ile nūnu sākin bir kelimede olsa hükmi ʿām olur, yenẓurūne "ينظرون" gibi elbette İḥfā

[181] Buda on beş harftirظ, ط, ض, ص, ش, ك, ف, ق, س, ز, ذ, د, ج, ث, ت وهي خمسة عشر حرفا وهي:
[182] Örneklerinde ki iḫfâ ḳalil yani azdır geri kalanların kâmil ve çoktur. Bazılarına göre ḳâf ve kefin iḫfâ ları kebir geri kalanlar sağirdir.

eylemek vāciptir zīrā ينظرون bir kelimedir, vakıf mümkün olmaz. **[33b]** Ta'rīfu'l-İḫfā: [183] وهي الاخفاء حالة بين الاظهار والادغام عارية عن التشديد مع بقاء الغنة

Aksamatu hurūfi İḫfā "ز ص س د ت ط" ṭa, te, del, sīn, ṣād, ze, bu altı hurūf idġāma aḳrebdir. Ẓa şe ظ، ث bu iki ḥarf iẓhāra ḳaribdir. Ḍād ẕel "ض ذ" bu iki ḥarf iḫfāya ḳaribdir. Cīm şīn "ج ش" bu iki iḫfā ḥarfi iḫfāya baʿīddir. Fe, ḳāf, kef, "ف ق ك" bu üç hurūf iḫfāya ebʿaddir iẓhār olur.

الأخفاءحالة بين الأظهار والادغام وتكون تارة الى الاظهار اقرب وتارة الى اخفاء أقرب على حسب بعد الحروف من النون والتنوين وقربة منهما فأوائل الكلمات طرفت صبا سالبا زكا تربة دعد أقرب الى الادغام وأظهر من ذلك قليلا عند الظاء والثاء وقريب من ذلك عند الضاد والذال وأظهر من ذلك قليلا عند الجيم والشين وأظهر من جميع ذلك عند القاف والكاف والفاء ولفظ ذلك قريب بعضه من بعض[184]

Bāb-u İẓhār

Ve eger tenvīn yāḫūd nūnu sākin eheḥ ḫaġaʿin "اهح خغع" [185] ḥarfinden birine uġrāsa iẓhār olur. Ve daḫi iẓhār ḥarfini bu beyit cāmiʿdir.

Evvelki ḥarfdir ʾAllahu Ḥayyun Ḫāliḳun ʿAdlun Ġaniyyun Hādiyen. الله، حي، خالق، عدل،غني، هاديا

İẓhār āşikāre oḳūmaġa dirler. İẓhār üç türlüdür, Biri ḥalḳī[186], biri şefevī, biri ḳamerī. Daḫi iẓhār iki bölüktür: Biri ḫāṣ dır "مِن الٰهٍ"[187] gibi. Biri ʿāmdır "فسينغضون"[188] gibi

[183] İḫfâ izhar ile idğam arasında bir hal olup şeddeden uzak ğunneli bir okuyuştur.
[184] Tercüme: İḫfâ izhar ile idğam arasında bir haldir. Harflerin sakin nun ve tenvine yakınlığı ve uzaklığı hasebiyle bazen ihfaya bazen izhara yakın olur. Şu kelimelerin ilk harfleri idğama daha yakındır.طرفت صبا سالبا زكا تربة دعد za se ظ, ث bu iki harf iẓhâra ḳarîbdir. Ḍâd ẕel "ض ذ" bu iki harf iḫfâ ya ḳarîbdir. Cîm şîn "ج ش" bu iki iḫfâ ḥarfi iḫfâ ya baʾîddir. Fe, ḳâf, kef, "ف ق ك" bu üç hurûf bazısı bazısından daha yakındır.
[185] Ana metinde اهج şeklinde yazılmıştır doğru hali ح ile olmalıdır zira cim izhar değil ihfa harfidir.
[186] Metnin aslında خلقي diye yazılıdır.
[187] Ali imran, 3/62.
[188] İsra, 17/51.

اعلم ان النون الساكنة والتنوين اذا لقيتا حروف الحلق وهي الهمزة والحاء والعين والغين والخاء. وعلة في اظهار ذلك عند هذه الحروف أنّ النون والغنة بعدمخرجها عن مخارج الحلق[189]**[34a]** وانما يقع الادغام في اكثرالكلام لتقارب المخارج فاذا تباعدت وجب الاظهار الذي هو الاصل.عمل الاظهار واجب لأنه متفق عليه[190][من تمهيد]

Yaʿnī iẓhār eylemek vāciptir muttefeḳun ʿaleyh oldūġiçūn. Ve ʾİnde'l-Baʿḍ iẓhārde ʿām ḫāṣ olmaz zirā vaḳfī, vaṣlī berāberdir. Miṣāliمن احد[191],كفوا احد, قولاغير
الذي[192],من خيرفسينغضون [193]

Taʿrīfu'l-İẓhāri: غَايَةُ بُعْدِ الْمَخْرَجِ مَعَ تَنَوُّعِ هو الانفصال[194] تباعدا بين الحرفين وَجْهُ الْإِظْهَارِ الحلق[195]

Bāb-u İḳlāb

Ve eger tenvīn yāḫūd nūnu sākin bā ya uġrāsa iḳlāb olur. İḳlāb bir ḥarfi āhir ḥarfe tebdīle dirler. Meṣelā nūnu sākini yā tenvīni mīme tebdīl itmekdir. İḳlāb daḫi iki bölüktür: Biri Ḫāṣdır. "من بعد" min baʿd gibi. Biri ʿĀmdır. "لينبذن"[196] leyünbeẕenne gibi. Ve'l-İḳlābu vācibun liʾennehū muttefeḳun ʿaleyh. Yaʿnī İḳlāb eylemek vācipdir. Muttefeḳun ʿaleyh oldūġiçūn. Ve ḥarfuhū bāʾun. Ve ʿĀmeluhū ey taʿrīfu'l-İḳlābi اي اخراج حرف من مخرجه[197].وهو قلب النون الساكنة أو التنوين ميما خالصا و اخفائها عند الباء بغنة[198]

---

189 Metnin aslında الخلق şeklinde verilmiştir biz düzelterek verdik.

190 Tercüme: Bilki tenvin veya sakin nun boğaz harflerinden birine uğrarsa izhar olur. Bu harflerde izhar olmasındaki illet ğunne ve nunun mahreci boğaz harflerinin mahreçlerinden uzak olmasıdır. Çünkü birçok kelamda mahreçler yakın olduğu için idğam olur uzak olunca asıl olan izhar vacip olur. Müttefekun aleyh olduğu için izharın hükmü vaciptir.

191 İhlas, 112/4.

192 Bakara, 2/59, A'raf, 7/162.

193 İsra', 17/51.

194 Metnin aslında ibarenin altında bu ibare yazılıdır. اي اخراج حرف من مخرجه

195Tercüme: iẓhar iki harfin arasını uzaklaştırarak açmaktır. İzhar veçhi ise boğaz mahreçlerinin farklı olmasıyla beraber mahreçlerin en uç noktasına varmaktır.

196 Hümeze, 104/4.

197 Metnin aslında taʿrifu'l-İzhari diye hatalı yazılmıştır taʿrif iklab tarifi olduğu için düzeltilerek yazdık.

198 Tercüme: Tenvîn ve sakin nunu halis mime çevirip ba ile birlikte ğunne yaparak ihfasını belirtmektir.

Yaʿnī tenvīn veya nūnu sākini mīmi ḫāliṣe ḳalb etmege dirler. Ve daḫi iḳlābda iḫfā gibi ʿĀm, ḫāṣ olur, miṯāl "من بعد, لينبذن", mim baʿdi, leyümbeẕenne gibi**.**

Bāb-u İdġām-ı Meʿa'l-Ġunne[35b]

Ve eger tenvīn ve yāḫūd nūnu sākin يمنو ḥarfinden birine uġrāsa idġām meʿa'l-Ġunne olur.

فالإدغام مع الغنة اذا لقيت النون الساكنة و التنوين تدغم مع الغنة. وغنته واجب. الادغام هو ما كان بالتشديد[199]ويجب في كلمتين لو سكن أول المثلين غير حرف مدّ. تعريفه: الباث الحرف مقدار الباث الحرفين في مخرجه اي إدخال الشئ في الشئ كاللجام في فم الفرس. أو تعريف الادغام: الادغام إدخال احد المتجانسين في الآخر.[200].

Yaʿnī bir ḥarfi bir ḫarfe idḫāle dirler. Yaʿnī idġām bir ḥarfi bir ḥarfin içine ḳomaġa dirler. Ammā bu idġām da ġunne geturmek lāzım ve vācibdir. İdġām etmek daḫi vācibdir. Ammā ġunne geturmek mīm ile nūn da vācibdir. Vāv ile yā da cāʾizdir. ادغامه واجب في الميم والنون لأنه متفق عليه وجائز في الياء والواو وحرف الغنة إثنان م ن مراتبه أربعة وإدغامه خاص في كلمتين و إدغامه ناقص.[201]

Daḫi bu idġāmın idğam-ı nāḳışdır. İdġām-ı nāḳış ana dirler ki müdġāmın ẕāti gide ṣıfāti ki ġunnedir bāḳi ḳala. Müdġām ana dirler ki bir ḥarfin içine gire, burada ise giren tenvīn ve nūnu sākindir. Miṯāl: "من يعمل" men yaʿmel, [202] "شرًا يره", şerran yerah[203], "ذات لهبٍ وامرأته" zate lehebin-vemraʾetuh[204], "حبلٌ من مسدٍ" ḥablun-mim-

---

[199] تعريف التشديد: هو حبس الصوت في الحيز (اي في المخرج) بعنف (من علي القاري). سؤال, قولهم اللفظ ساكن فمتحرك يناقض قولهم التشديد عوض الذهاب. جواب, ليس التشديد عوضا عن الحرف بل عما فاته من لفظ الاستقلال واذا أصفيت الى لفظك سمعته ساكنا مشددا ينتهي المحرك مخفف,(جعبري).

[200] Tercüme: İdğam meʿa'l-ğunne tenvin ve sakin nun harflerine karşılaşırsa idğam olur ve idğam yapmak vaciptir. İdğam şedde ile yapılır med harfinin dışında iki kelimeden biri sakin diğeri harekeli ise idğam vacip olur. İdğamın tarifi: Bir Harfi mahrecinde iki harf miktarı tutmaktır. Yani atın ağzına gemi vurmak gibi bir şeyi bir şeye katmaktır. Veya tarifi: Bir cinsten olan iki şeyden birini diğerine katmaktır.

[201] Tercüme: Mim ve nun harfinde idğam yapmak muttefekun aleyh olduğu için vacip vav ve ya'da caizdir. Ğunne harfleri mim ve nun olmak üzere ikidir. Mertebesi dörttür mim ve nun da İdğam-ı has vav ve ya'da nakıstır.

[202] Zilzal, 99/8.

[203] Zilzal, 99/8.

[204] Tebbet, 111/3-4.

وعمله اثنان قلب النون الساكنة او التنوين ياء إدغام ياء العوضية في الياء gibi mesed[205] الأصلية.[206]

Ve daḫi maʾlūm ola ki bu idġāmda ʿamel ikidir: Biri tenvīn, biri nūnu sākindir. Eger tenvīn uġrādiyse,[207]قلب التنوين ياء إدغام ياء العوضية في الياء الأصلية. **[36a]** Ve eger nūnu sākin uġrādiyse ḳalbu'n-Nūnu's-Sākineti dinilūr. Mülāḳi olduġi ḥarfle gerek yā gerek vāv ve gerek ġayri. Şimdi min-mesedin" من مسدٍ"[208] de kaç ʿameli var? İki ḳalbu'n-Nūnu's-Sākineti mīmen, İdġāmu'l-Mīmi'l-ʿAvḍiyyeti fi'l-Mīmi'l-ʾAsliyyeti, lakin ġunnesi vāv ile yā da cāʾizdir, mīm ile nūn da vācibdir. "[209] كعصفٍ مأكولٍ" Keʿaṣfin-Meʾkūl, de iki ʿameli var, ḳalbu't-Tenvīni mīmen, idġāmu mīmi'l-ʿAvḍiyyeti fi'l-Mīmi'l-ʾAsliyyeti. İnnefeʿati "إن نفعت"[210] de daḫi keẕālike iki ʿameli var,[211]Ve . قلب النون الساكنة نونا ادغام النون العوضية في النون الاصلية وقس على هذا غيره daḫi bu idġāmda ʿām, ḥāṣ taṣavvur olunur. Ammâ ʿām olanda elbette iẓhār itmek vācibdir. Zirā idġām olsa muḍāʿafa müşābih olur, kelime bozulur. Mananın bozulmasi muḳarrerdir. Ammā Kur'ān-ı Şerīfde ancak bu dört kelime bulunmuştur İdġāmı meʿa'l-Ġunne[212]olmaz niçün? Zirā bir kelimedir ve hem idġām itsek muḍāʿafe müşābih olur anın için iẓhār olur. Ol dört kelime Bünyānun "بنيان", Dünyā "دنيا"[213], Ḳinvānun"قنوان", [214]Şinvānun"صنوان"[215] dur.

---

[205] Tebbet, 111/4.

[206] Tercüme: Burada yapılan işlem ikidir biri tenvin veya nun'u sakini ya'ya çevirmek. İkincisi ise çevrilen ya'yı asli ya'ya idğam etmektir.

[207] Tercüme: Tenvini ya'ya kalb edip yâ-i avdiyyeyi asli ya ya idğam etmektir.

[208] Tebbet, 111/5.

[209] Fil, 105/5.

[210] A'la, 87/9.

[211] Tercüme: Sakin nunu nuna kalb edip kalb edilen nunu asli nuna idağam etmektir diğerlerinide buna kıyasla.

[212] الغنة: صوت خفية اي ساكنة حقيقة تخرج من الخيشوم تصحب النون الساكنة والتنوين والميم الساكنة ايضا ولا عمل للسان فيه. غنه حالدر نون ساكن ميم ساكن محلدر.

[213] Metnin aslında dünyanun yazar dorusu yazdığımız gibidir.

[214] En'am, 6/99

[215] Ra'd, 13/4.

Bāb-u İdġām-ı Bilā Ġunne

Ve eger tenvīn ve nūnu sākin "لر" lam, ra ḥarfinden birine uġrāsa idġām bilā ġunne olur. Miṣāl: "مَنْ رَبُّكَ" Men-rabbuke[216] "وَيْلٌ لِكُلِّ" Veylün-likülli[217] ve ġayri gibi. Bu idġām bilā ġunne nin idġāmı kāmildir. İdġām-ı kāmil ana derler ki müdġāmın ẕātından ve ṣıfātından bir şey bāḳi ḳalmeyūb müdġāmun fīh cinsinden ola. Müdġāmun fīh görülmez ḥarfe dirler. **[37b]** Ve müdġāmın ẕātından ve ṣıfātından bir şey bāḳi ḳalmaz dimek hemān iki ḥarfi bir cinsten gibi olur dimekdir. Lafzında ve bunda daḫi ʿamel ikidir. İdġām-ı meʿa'l-Ġunne gibidir.

إدغام بلا غنة اذا لقيت النون الساكنة والتنوين را ولام تُدغم بغير غنة وإدغامه واجب لأنه متفق عليه وعمله إثنان قلب النون الساكنة أو التنوين لاما إدغام لام العوضية في لام الأصلية.[218]

Bāb-u İdġām-ı Miṣleyn

Elfāẕ-ı yirmi sekiz ḥarften mürekkebdir. Ḳaçan yirmi sekiz ḥarften biri sākin olup yine kendi misline uġrāsa idġām-ı miṣleyn olur.

تدغم الحرف الساكنة في مثله المتحرك[219].مثاله (في النار)[220] (من نار)[221] (فما ربحت تجارتهم)[222])(فقلنا اضرب بعاصك[223])(ان اضرب بعاصاك)[224] (عليهم مؤصدة)[225](ماليه هلك)[226](اينما يوجهه) .gibi

[216] Bakara, 2/147.8
[217] Casiye,45/7; Humeze, 104/1.
[218] Tercüme: İdğâm bilâ ğunne sakin nûn ve tenvîn lam ve ra harfine uğrasa ğunnesiz olarak idğam olur. Müttefekun aleyh olduğu için idğam yapmak vaciptir. Ameli ise iki aşamalıdır tenvîn ve sakin nun u lama kalb edip sonra kalb edilen lamı asıl lama idğam etmektir.
[219] Bu örneklerde sakin olan harf yine kendi misli olan harekeli harfe idğam olunur. أمنوا وعملوا الصالحات gibi kelimelerde ise medde bir zeval gelmesin diye idğam olunmaz.
[220] A'raf, 7/12.
[221] Bakara, 2/16.
[222] Bakara, 2/43.
[223] Şu' ara, 26/63.
[224] Humeze, 104/8.
[225] Hakka, 69/28-29.
[226] Nahl, 16/76.

إلاّ في نحو آمنوا وعملوا الصالحات والذي يكذب لئلاّ يزول المدّ فإنه لا يجوزالإدغام في مثل ذلك[227].

Ammā nūn-u sākin nūna uġrāsa hem idğam-ı miṣleyn olur ve hem idğam-ı meʿa'l-Ġunne olur. Ve ammā mīmi sākinin üç ḥāli vardır: Mīmi sākin mīme uġrāsa idğam-ı miṣleyn olur, miṣāl: "ʿAleyhim Muʾṣadeh" (عليهم مؤصدة)[228] gibi. Mīmi sākin bā'ya uġrāsa iḫfā-ʾi ḫāṣ olur. Miṣāl "İnne rabbehum bihim" (ان ربهم بهم)[229] gibi. Mīmi sākin bā'dan ve mīmden ġayri ḥurūfa uġrāsa iẓhār olur. Vāv ile fa ye uġrāsa iẓhārı şefevī olur. Ve idġāmuhū kāmilun, Niçün? Müdġamın ẕātından ve ṣıfātından bir şey **[38a]**bāḳi ḳalmeyūb müdġamun fīh cinsinden oldūġiçün, yaʿnī bu idġām kāmil[230] ve nāḳıṣ taṣavvur olunur mīmde. Nūn nāḳıṣtır mā bāḳi kāmildir. İllā ʿAmme, "الا عمّ" ʿAmmā, "عمّا" Mimme, "ممّ" Mimmā, "ممّا" İnne, "انّ" İnnā "انّا" idġām meʿa'l-Ġunne, zirā aṣli nūn-u sākindir. Ve daḫi maʿlūm olaki ne ḳadar teşdīdli ḥarf vārsa idġām misleyn olur. وإدغامه واجب لئنه متفق عليه. وتعريفه ماالتحادا مخرجا وصفة . [من إملاء شيخ القاري دام ظله][231]

اعلم أن الأدغام على ثلاثة أقسام ألأول ما يحتاج الى عمل[232] واحد نحو قل لكم[233] فإنه لا يحتاج الاّ الى ادغام اللام فى اللام فقط. والثاني ما يحتاج الى عملين نحو قل ربّ [234]فإنه يحتاج الى قلب اللام راءً وادغام الراء في الراء. والثالث ما يحتاج الى ثلاثة أعمال نحو ونحن له مسلمون[235] في قرائة السوسي عن أبي عمرو فإنه يحتاج الى اسكان النون وقلبها وإدغامها في اللام الثانية والله اعلم. انتهى [كلام الشيخ[236]]

---

[227] Tercüme: Ancak buآمنوا وعملوا الصالحات، والذي يكذب örneklerde med yok olmaması için bu ve benzeri yerlerde idğam câiz değildir.
[228] Humeze, 104/8.
[229] Âdiyat, 100/11.
[230] Metnin aslında kamiil (كاميل) diye yazılmış imla kurallarına göre kâmil (كامل) olması daha uygundur.
[231] İdğam misleyn'in hükmü müttefekun aleyhi olduğu için vaciptir. Tarifi: Mahreçleri ve sıfatları aynı olan harflerdir.
[232] Metinde اعمال diye cemiʿ ve devamında اعمالين، واعمالات yazmış.
[233] Sebe',34/30.
[234] İsra'. 17/24-80.
[235] Bakara, 2/133.
[236] Tercüme: Bilki İdğam üç kısımdır birincisi قل لكم gibi bir işleme ihtiyaç duyan çünkü yalnız lamı lama idğam etmekle olur. İkincisi قل ربّ gibi iki işleme ihtiyaç duyandır, çünkü önce lamı ra'ya kalb

Bāb-u İdġām-ı Mütecāniseyn

Ve eger maḫreci iştirāk üzre olup ṣıfāti iḫtilāf üzre olan ḥarfler birbirine uġrāsa idğam-ı mütecāniseyn olur. Yāḫūd taʿbīri āḫer ve eger mahreçleri bir ṣıfātlari ayri olan ḥarfler birbirine uġrāsa idğam-ı mütecāniseyn olur. Bu ḥurūf ise Hafs'ın rivāyetine göre üç maḫrace mevḳūftur. Bir maḫreci dal, "د" te, "ت" ṭā, "ط" bir maḫreci ẕel, "ذ" ṣe, "ث" ẓā, "ظ" bir maḫreci mīm, "ميم" bā, "با". Evvel ki maḫrecde olan ḥurūfe miṣāl; mā ʿabed-tum "ما عبدتم"[237] eṣḳalet-deʿava'l-lāh "أثقلت دعوا الله" [238], ve ḳālet-ṭāʾifeh, "وقالت طائفة"[239] veddet-ṭāʾifeh. "ودّت طائفة"[240]ḳad-tebeyyene'r-Ruşdu, "قد تبيّن الرشد"[241] leʾim beseṭte, "لئن بسطت"[242] ferraṭtu "فرّطت"[243] ehaṭtu "أحطت"[244] ve ġayri gibi şimdi mā ʿabed-tum "ما عبدتم"[245]da kaç ʿamel var? [246] قلب الدال الساكنة تاء ادغام التاء العوضية في التاء الأصلية. **[39b]** İkinci maḫrece miṣāl; yelheṣ-ẕālike "يلهث ذلك"[247], iẕ-Ẓalemū "إذ ظلموا"[248] ve ġayri gibi. Üçüncü maḫrece miṣāl; yā buneyye'rkeb-meʿanā "يا بني اركب معنا"[249] gibi. Eṣaḥ rivāyette idġām mütecāniseyn olmaḳtır. Ve idġāmuhū vācibun ve kāmilun liʾennehū muttefeḳun ʿaleyhi yaʿnī idğam-ı mütecāniseyn'in idġāmı vācibdir. Ve kāmillik ve nāḳıṣlik daḫi taṣavvur olunūr. Eger evvel iki ḥarf incelikte berāber ve yāḫūd evveli ince ṣāni ḳalın olursa kāmil olur. ʿAbed-tum "عبد تم"[250]ḳālet- ṭāʾifeh "قالت طائفة"[251] gibi. Ammā evveli ḳalın ṣāni ince olursa nāḳıṣtır. Beseṭte, "بسطتَ" ferraṭtu "فرّطتُ" ehaṭtu

edip sonra lamı lama idğam ederek olur. Üçüncüsü ونحن له مسلمون gibi Ebu Amr'ın ravisi imam susî'nin kırâatine göre üç işleme ihtiyaç duyan idğamdır. Çünkü önce nun sakin kılınır lama kalb edilir ve sonra lam ikinci lama idğam yapılır. En iyisini Allah bilir.

[237] Kafirun, 109/4.
[238] Âraf, 7/189.
[239] Al-i İmran, 3/72.
[240] Al-i İmran, 3/69.
[241] Bakara, 2/256, Ankebut, 29/38.
[242] Maide, 5/28.
[243] Zümer,39/56.
[244] Neml, 27/22.
[245] Kafirun, 109/4.
[246] Sakin dalı ta'ya kalb edip kalb edilen tayı da asıl olan taya idğam edilir.
[247] A'raf. 7/176.
[248] Nisa, 4/64.
[249] Hud, 11/42.
[250] Kafirun, 109/4.
[251] Ali İmran, 3/72.

“أحطت” gibi. Ve daḫi bunda ʿamel hemān sākin olan ḥarfī ṣāniye idġām itmekdir. Meselā beseṭte “بسطت” de ṭāʾi sākin te’ye uġrāmışdır. Sāʾirin bunā ḳıyās eyle.

تعريف طاء الساكنة: قلب طاء الساكنة تاء وإدغام التاء العضوية في التاء الأصلية وعمل ادغام المتجانسين اثنان قلب الدال الساكنة تاء وادغام التاء العوضية في التاء الأصلية.

Ve daḫi idğam-ı mütecāniseyn’in taʿrīfi budur; [252]ما اتحدا مخرجا وختلفا صفة

Bāb-u İdġām-ı Müteḳāribeyn

Ve daḫi cemīʿi ḳurrā raḥimehumu’l-lāh meczūm ẕelī idġām ederler yaʿnī ẕelde ve ẓā da ve dāli dālde ve te de muttaṣıl hem munfaṣıl gelür. miṣlu, iẕ ẕehebe “ إذ ذهب” ve iẕ-ẓalemū[253], “وإذ ظلموا” ve ḳad-deḫalū “وقد دخلوا”, ve ḳad-tebeyyene [254] “وقدتبين”, ve iẕ ʾeyyed-tuke “وإذ أيدتك”[255], vemā ʿabed-tum. “وماعبدتم” ve tāʾi teʾnīs dāl de ve ṭā da. Miṣlu; Eṣḳalet-deʿava’l-lāh “اثقلت دعوا الله”, ve ḳālet-ṭāʾifeh “ وقالت طائفة”. Ve ṭāʾu te de meʿa’ṣ-Ṣıfāt eḥaṭ-tu “احطت”ve beseṭ-tu. “وبسطت” inteha.

Faṣlun Fi’l-İẓhāri’ṣ-Ṣefevī

Hüve ṣelāṣetu aḥrufin bā “ب”, vāv “و”, fe “ف” cemʿi buf “بوف” gelür. Bāʾi sākin fāʾi sākin mīmi sākin vāv-ı sākine uġrāsa iẓhār-ı ṣefevī olur. Miṣāl efvācā “أفواجا” ebvābā “ابوابا” emvālukum “اموالكم” gibi. Ve dāl sākin iẓhārın altı ḥarfi katında[256]**[40a]** ittifāḳīdir. Fe “ف”, lām “ل”, rā “ر”, be “ب”, elif “ا”, nūn “ن”, cemʿi felirabbinā “فلربنا” gelür. Miṣāl; ḳad efleḥa “قدافلح”[257], veleḳad beʿasnā “ولقدبعثنا”,[258]

[252] Tercüme: Ṭâ-i sakinin tanımı: sakin ta te ye kalb edilir, kalb edilen te asıl te ye idğam edilir. İdğam-ı mütecanisyn’in ameli ikidir sakin dalı te ye kalb edilir, kalb edilen te asıl te ye idğam edilir. Mütecanisyn’in tanımı: Mahreçleri bir sıfatları farklı olan harflerin idğamıdır.
[253] Enbiya, 21/87.
[254] Maide, 5/61.
[255] Maide, 5/110.
[256] Metnin aslında “katında” kelimesi iki defa tekrarlanmıştır.
[257] Mü’minûn, 23/1.
[258] Nahl, 16/36.

velekad rāvedethu “ولقد راودته”[259], fekad fāze “فقد فاز”[260], leḳad leḳīnā “لقد لقينا”,[261] ve ḳad nerā “وقد نرى”. İntehī. Ve lāmu fiʿliyye meczūm nūnla muḳārin olsa bir kelimede iẓhāri ittifāḳīdir. Miṣāl; Erselnā “ارسلنا”, veceʿalnā “وجَعلنا”, ve enzelnā “وأنزلنا”, ve şibhihā. Tāli ḥareketten ṣaḳlıyā zirā laḥn olur.

Bāb-u İdġām-u Müteḳāribeyn

Ve eger iki ḥarfin maḫrecinde ve ṣıfātında biribirine yaḳınlıġi olan ḥarfler birbirine uġrāsa idġām-ı müteḳāribeyn olur. Bu ise iki maḫrece mevḳūftur. Biri lām, rā, biri ḳāf, kef. Evvelki maḫrece miṣāl; Ḳul-Rabbi “قل ربّ” bel-Rafeʿahu’l-Lāh “ بل رفعه الله” ikinci maḫrece miṣāl; Elem neḫluḳ-Kum “الم نخلقكم” gibi. Ve daḫi idġām-ı muteḳāribeyn’in idġamı vācibdir. Muttefeḳun ʿaleyh oldūġiçūn. Ve bunda kāmillik, nāḳıslık idġam-ı mütecāniseyn gibi taṣavvur olunur. Eger lām rā’ya uġrāsa iḫtilāfīdir hem nāḳıs olur ve hem kāmil olur. Ve bu idġamı idġam-ı mütecāniseyne ḳıyās etmek gerek, ẕikrolunān taʿrīfte yaʿnī ʿamelde ve daḫi idġam-ı müteḳāribeyn’in taʿrīfi: ما تقاربا مخرجا أوصفة[262]

Bāb-u İdġām-ı Şemsiyye

Ve ḳaçan elif lāmdan sonra teşeddüd “تَشَدُّدْ” ẕerzesin “ذَرْزَسٍ” şeṣaḍin “شَصَضٍ” ṭaẓlerin “طَظْلَرٍ” ḥarfinden biri vakiʿ olsa idġam-ı şemsiyye olur. İdġām-ı şemsiyye ḥarfini bu beyit cāmiʿdir. Kelimātın evvelki ḥarfleridir.

Tüb şümme deʿ ẕenben remā zid sümʿate şim

Ṣadre ḍayfin ṭābe ẓannūn lehū neʿam

تب ثم دع ذنبا رمى زد سمعت شم

صدر ضيف طاب ظن له نعم

[259] Yusuf, 12/32.
[260] Ali İmran, 3/185, Ahzab, 33/71.
[261] Kehf, 18/62. Metinde kelimenin yarısında kesilmiştir.
[262] Tercüme: İdğam-ı mütekaribeyn mahrec veya sıfatları birbirine yakın olan harflerin idğamıdır.

إعلم أن هذا الحروف اذا كان بعد لام التعريف تدغم [263]

Bu idġam-ı şemsiyye ye niçūn şemsiyye derler? Vechi tesmiyesi şöyle olaki**[41b]** ḳaçan güneş doġduḳta yıldızlar ġāʾib olur keẕālik bunda elif lām bu on dört ḥarfe mülāḳi olduḳta ġāʾib olmada gökte yıldızlara müşabih oldūġiçūn dirler, hemān gūye elif lām mülāḳi olduġi ḥarf cinsinden olur bunun idġam-ı vāciptir. Miṣālleri; bi'l-lāhi "بالله", ve'n-Nāsi "والناس", er-Raḥīmi "الرحيم", Birabbi'n-Nāsi "برب الناس", Meliki'n-Nāsi "ملك الناس", ve's-Semāʾi ve'ṭ-Ṭāriḳi "والسماء والطارق" gibi ve ġayri gibi. Ammā bazı kelime vardır elif lāmdan sonra bu on dört ḥarf'den biri vākiʿ olsa yine idġām-ı şemsiyye olmaz. Miṣālleri; Yevme'l-Teḳa'l-Cemʿān "يوم التقى الجمعان", Fī fiʾeteyni'l-Teḳatā "في فئتين التقتا", Fe'l-Teḳamehu'l-Ḥūt "فالتقمه الحوت", Fe'l-Teḳa'l-Māʾu "فالتقى الماء", Ve'l-Teffeti's-Sāḳu "والتفت الساق"gibi zirā bu kelimātın elif lāmleri āṣlidir. lām-ı taʿrīf değildir. Ve daḫi bu idġam idġām-ı kāmildir ve bunda ʿamel ḳalbu'l-Lāmi's-Sākineti mülāḳi olduġi ḥarf ile olur, ẕikri mürūr etdi. İdġām-ı şemsiyyen'in taʿrīfi budur. [264]ألشمشية تدغم لامها ويساوى اللسان حتى يستطرهاالكلام Kaçan lāmı taʿrīf ebġi ḥacceke veḫaf ʿaḳīmeh "أبغ حجك وخف عقيمه" harflerinin mā ʿadāsına mülāḳi olsa idġām-ı şemsiyye olur. Miṣāl; Ve'n-Nāsi "والناس", Fe'l-Teḳamehu'l-Ḥāt "فالتقمه الحوت", Fiʾeteyni'l-Teḳatā "فئتين التقتا" لا يجوز الادغام فيهن لأن اللام من نفس الكلمة لا من التعريف [265]

Bāb-u İẓhâr-ı Ḳameriyye

Kaçan elif lāmdan sonra ebġi ḥacceke veḫaf ʿaḳīmeh "ابغ حجك وخف عقيمه" ḥarfinden biri vākiʿ olsa iẓhār-ı ḳameriyye olur. Bunā iẓhār-ı ḳameriyye derler. Niçūn derler? Ḳaçan vechi tesmiyesi ḳaçan ay doġduḳda gökte yıldızlar **[42a]** nice ġāʾib olmaz aşikāre olur. Keẕālik bunda da elif lām bu on dört ḥarften birine mülāḳi olsa ġāʾib olmayūb aşikāre oldūġiçūn iẓhār-ı ḳameriyye denildi. İẓhār-ı ḳameriyye eylemek vācibdir. Misālleri: El-Ḥamdu "الحمد", El-ʿĀlemīne "العالمين", E'l-

[263] Tercüme: Bil ki lamı tariften sonra bu harfler gelirse idğam olunur.
[264] Tercüme: İdğam-ı şemsiyenin lamı idğam olur kelam onu gizleyene kadar dil müsavi olur.
[265] Tercüme: Bu örneklerde idğam caiz değildir çünkü buradaki lam lamı tarif değil kelimenin aslından olan lamdır.

ʿAsri “العصر”, Ve’l-Ḳameri "والقمر" ve ġayri gibi ve bazı kelimeye iẓhār-ı ḳameriyye denilmez elhākum “الهيكم” gibi zirā elif lām aṣlidir. ثم الحروف قسمان شمسية وقمرية
إعلم أن هذاالحروف اذا كان بعد حرف التعريف تظهر[266]

Bāb-u Ḳalḳale

حروف قلقلة خمسة أحرف وهي القاف والطاء والباء والجيم والدال تجمعها قطب جد[267]

Ḳaçan bu beş ḳuṭbu cedin ḥarfinden biri sākin olsa gerek vaḳfen sākin olsun gerek aṣlen sākin olsun. Aṣlen sākin olduġuna miṣāl; Ḳad “قد”, ḥācectum “حاججْتم” gibi. Vakfen sākin olduġuna miṣāl; El-Bāb “الباب”, Eḥad “احد”, Bi’l-Ḥaḳḳ “بالحق”, El-Ḥakk “الحق” Bi’l-Ḳisṭ “بالقسط”, El-Ḥacc “الحج” gibi. Daḫi ḳalḳale’nin merātibi ṣelāṣesi vardır; Biri kübra, biri vusṭa biri suġra. Ve ḳalḳaleyi eylemek vāciptir. Ḳalḳale depretdirmege dirler.

تعريف قلقله: وحروف القلقلة خمسة تجمعها قولك قطب جد وإنما وصفت بذلك لأنها اذا وقفت عليها تقلقل المخرج حتي يسمع له نبرة قوية وهي لغة التحرك والإضطراب[268]

Bāb-u Aḥvāl-i Ḥukmu’r-Rāʾi[43b]

Ve eger rā üstün olsa ḳālın oḳunur. Esre olsa ince oḳunur. Sākin cezimli olsa mā ḳabline ṭabiʿ olur, eger mā ḳabli üstün ötre ise yine ḳālın oḳunur. Gerek aṣlen sākin olsun ve gerek vaḳfen sākin olsun. Nihāyet vaḳfen sākin olanın mā ḳabli gine sākin olsa sākine iʿtibār olmaz mā ḳabline iʿtibār olur. Meger hurūfu līn ola ḫayr “خير” ṭayr “طير” seyr “سير”[269] gibi ol zamān mā ḳabline iʿtibār olur zirā elyenin riḳḳatine[270] münāsebeti vardır terḳīḳ oḳunūr ve yāḫūd mā ḳabli yā dır. Yā ise

[266] Tercüme: Harfler şemsiyye ve kameriyye olmak üzere iki kısımdır. Bil ki bu harfler lamı tariften sonra gelirse izhar olur.
[267] Tercüme: Kalkale harfleri beş tanedir قطب جد de toplanan ḳâf, ṭâ, ba, cim, dal harfleridir.
[268] Tercüme: Lugatta kalkale: Titretmek ve hareket ettirmek manasınadır. Kalkale harfleri قطب جد de toplanan harflerdir. Kalkale diye vasıflanmasının sebebi üzerinde durulduğu zaman kendisinden şiddetli bir ses işitilinceye kadar mahreci kuvvetlice titretilmesindendir.
[269] Metnin aslında seyf diye fe harfi ile yazılıdır Hükmü’r-Ra konusu olduğundan doğru olan bizim yazdığımız şeklidir.
[270] 23.varakta elyen’in dikkatine diye yazılıdır ancak burada uygun olan rikkattir. Tashih edilerek yazılmıştır.

kesre menzilesindedir ol cihetten terḳīḳ oḳunur. Ve eger mā ḳabli esre olsa ince oḳunur. Gerek aṣlen sākin olsūn ve gerek vaḳfen sākin olsun ve eger aṣlen sākin olanın mā baʿdinde ḥurūfu istiʿlā Kur'ān da nerede vāḳiʿ olsa ḳālın oḳunur.[271] Müraḳḳiḳden müfeḫḫame[272] ḫurūc lāzım gelmesūn içūn. Ḥurūfu istiʿlā yedi ḥarfdir ḫuṣṣa ḍaġṭin ḳiẓ "خص ضغط قظ" ḥarfleridir. Miṣālleri Mirṣād "مرصاد"[273], İrṣād "ارصاد"[274], Ḳırṭās "قرطاس"[275], Firḳin "فرق",[276]Firḳatin "فرقة" gibi. Kur'ān-ı ʿAẓīmu'ş-Şānda en çok bu üç ḥarf bulunmuş, mā ḳabli hadīs'de gelūr. Ve eger rāʾi sākinin mā ḳablinin kesresi ʿārız olsa ḳālın oḳunur zirā aṣlî meftūḥtur. Miṣālleri: İrciʿī "ارجعي", İnirtebtum "ان ارتبتم", veḳul rabbirḥamhumā "وقل رب ارحمهما", İllā limenirteḍā "الا لمن ارتضى", Rabbirciʿūn "رب ارجعون", Elleẕirteḍā"الذي ارتضا", İrciʿ "ارجع" gibi bunlarda rā meksūr iken yine **[44a]** ḳālın oḳunur. Niçūn? Zirā mā baʿdinde ḥurūfu istiʿlādan bir ḥarf oldūġundan ḳālın oḳunur. Ya İrciʿī "ارجعي" nin rā si niçūn ḳālın oḳunur? Mā ḳablinin kesresi ʾārızīdir aṣli deġildir. Ṣülāṣisī[277] raceʿa "رجع"dır.

Bāb-u Aḥvāli Lafẓāti'l-lāh

Eger lafẓatu'l-lāh'ın lāmının mā ḳabli meftūḥ, maḍmūm olursa lām ḳālın oḳunur. Miṣāl; Va'l-lāhi "والله" Neṣru'l-lāh "نصرالله" gibi. Ve eger mā ḳabli meksūr olursa lām terḳīḳ yaʿnī ince oḳunur. Miṣāl Bi'l-lāhi "بالله", Bismi'l-lāhi "بسم الله" gibi. Ḥurūfu mufeḫḫam muṭlaḳ: Ḫā "خ", Ġayn "غ", Ḳāf "ق", Ẓa "ظ", Ḍād "ض", Ṣād "ص", Ṭa "ط", hurūfu müfeḫḫam muḳayyed: rā "ر", lām "ل", elif "ا", vāv "و", iẕā kānet meftūheten yurāʾūne "يراؤن" gibi, ev meḍmūmeten birūḥin "بروح" gibi

[271] تعريف الاستعلاء: الاستعلاء ارتفاع اللسان الى الحنك الاعلى عند لفظها
[272] Metinde muhamme yazılıdır.
[273] Nebe', 78/21- fecr,89/14.
[274] Tevbe, 9/107.
[275] En'am, 6/7.
[276] Şuara, 26/63.
[277] Metnin aslında sülasi diye vermiş.

أو سكنت وقبلها ضمة مرسيها أو فتحة مريم. ل لفظ الجلالة وفي اللام المغلظة في رواية ورش ا بعده حروف المستعلية والراء المضمومة بيت حروف مفخم مطلق ومقيد صف ضياء طائف ظلا خفاء عيمها قال للمخلوق ربي واشكروا آلآئنا[278].

Bāb-u Aḥvāli Żamīr

Müfret müẕekker ġāʾib hüve "هو", hiye "هي" öyle. Hüve "هو" hiye "هي" ki kelimenin āḫirine münḍam ola meṣelā innehū "انه" de hüve "هو" fīhi "فيه" de hiye "هي". Eger bu iki żamirlerin mā ḳablileri müteḥarrik olursa med olur, ṣıla olur. Miṣāl ennehū "انه", bihi "به", vemraʾetuhū "وامرأته" veṣāḳahū "وثاقه" ve ġayri gibi. Ammā lem yentehi "لم ينته", ve yetteḳhi "ويتقه", ve yefḳahu "ويفقه" leküm mekrun bu miṣāllerin hā leri żamir deġildir nefsi kelimedendir med olmaz. Ve eger mā ḳablileri sākin olursa ḳaṣr olur yaʿnī ṣıla olmāz. İleyhi "اليه", ʿaleyhi "عليه", ledeyhi "لديه", fīhi "فيه" ve ġayri gibi[279].**[45b]** Ammā sūre-ʾi Furḳān da fīhī[280] muhānā "فيه مهانا" med olur, ṣıla olur. Zirā vāhim tevehhüm ider. Ol vāhimin tevehhümüni defʿ içün Ḥafs med eder. Ve ammā yerḍehu lekum "يرضه لكم" ḳaṣr olur zirā aṣli elif sākin iledir yaʿnī yerḍāhu "يرضاه" dur.

Bāb-u Aḥvāli Sekte

Sekte dirlerki ṣavt āvāzin kesesin nefes almayasin. Kur'ān-ı ʿAẓīmü'ş-Şānda dört yerde gelūr: Biri sūre-ʾi Kehf de "عوجاً قيماً" ʿİvecā ḳayyimā, [281]Biri sūre-ʾi Yāsīn de "من مرقدنا هذا" mim-merḳadinā hāẕā,[282]Biri sūre-ʾi Ḳıyāmede "وقيل من راقٍ" ve ḳīle men rāḳ,[283]Biri sūre-ʾi Müṭaffifīn de "كلا بل ران" kellā bel rāne [284] sekte eylemek cāʾizdir. Her bir yerinde Sübḥānallāh diyecek ḳadar dururşun, sonra

[278] Tercüme: Veya ra sakin olup makabli ötreli olur مرسيها gibi ve fetha olur مريم gibi lafzı Celalın lamı, lamı muğallazada da böyledir. Verşin rivayetinde hurufu istiladan sonra gelen elifte kalın okunur, hurufu istiladan sonra gelen meftuh ve mazmum ra da kalın okunur.
[279] Metnin aslında fîhi gibi ve ğayri gibi yazılıdır uygun olan yukarıda yazıldığı şeklidir.
[280] Metnin aslin da fîhî ya ile yazılmış ayeti kerime yasız olduğu için ayeti dikkate alarak yazılmıştır.
[281] Kehf, 18/1-2.
[282] Yâsin, 36/52.
[283] Kıyâme, 75/27.
[284] Mutaffifin, 83/14.

geçersin ʿivecā da[285] cīmin tenvīni elife ḳalb eyle āvāzın kes, merḳadinā "مرقدنا" da nūnun elifi üzre āvāzın kes men rāḳ "من راقٍ" de nūnun sükūni üzre āvāzın kes, bel rāne "بل ران" de lāmın sükūni üzre āvāzın kes.

وجاء في رؤس الآى مطلقا و في غيرها سماع اي مسموع مروي عن حفص في احد وجهيه في أربعة مواضع أحدها قوله تعالى في سورة الكهف ولم يجعل له عوجا[286] فإن السكت ههنا لبيان أن ما بعده وهو قوله تعالى قيما [287] ليس متصلا بما قبله بل هو منصوب بفعل مضمر أعني[288] أنزله. وثانيها قوله تعالى في سورة يس من بعثنا من مرقدنا [289]فإن السكت ههنا لبيان أن كلام الكفار قد انقضي[290]وما بعده وهو قوله تعالى هذا ما وعد الرحمن[46]وصدق المرسلون[291]ليس من كلامهم بل هو من كلام الملئكة أو المؤمنين.وثالثها قوله تعالى في سورة القيمة وقيل من راقٍ[292] ورابعها قوله تعالى في سورة المطففين كلا بل ران[293]فإن السكت على من في الأول وعلى بل في الثانى لبيان أن كلا منهما مع ما بعده ليس بكلمة واحدة بل كل منهما مع ما بعده كلمتان إذ عند الوصل و عدم السكت مدغم النون واللام في الراء التي بعدهما فيتوهم أن كلا منهما مع ما بعده كلمة واحدة على صيغة.نقل من در اليتيم

تعريف السكت: ألسكتة قطع الصوت دون النفس [294]

---

[285] Metnin aslında îvâcâ جا عيوا da diye yazılıdır yukarıda ayetteki şekli ile yazıldı.
[286] Kehf, 18/1.
[287] Kehf, 18/2.
[288] Metinin aslında أغني yazılıdır.
[289] Yasin, 36/52.
[290] Metnin aslında قد ان قضي şeklinde yazılıdır.
[291] Yasin, 36/52.
[292] Kıyâme, 75/27.
[293] Mutaffifin, 83/14.
[294] Tercüme: Ayet başlarında mutlak olarak gelir. Bunun dışında Hafs'tan rivayet edilen iki vecihten biri dört yerde gelir. Birincisi Kehf suresinde ki Allahu Teâlâ'nınولم يجعل له عوجا kavli şerifinde, burada sekte kendinden sonra gelen قيما kavli şerifine bitişik olmayıp gizli bir fiil ile ki kastım أنزله dur mensup olduğunu beyan etmek içindir. İkincisi Yasin suresinde ki من مرقدنامن بعثنا kavli şerifindedir. Buradaki sekte kafirlerin sözünün bittiğini beyan etmek içindir sonrasında gelen هذا وعد الرحمن وصدق المرسلونkavli şerifi onlara değil meleklere ya da müminlere aittir. Üçüncüsü Allahu Teâlâ'nın Kıyame suresindeki وقيل من راقٍ kavli şerifindedir. Dördüncüsü Allahu Teâlâ'nın mutaffifin suresindeki كلا بل ران kavlindedir. Sekte birincide men ikincide ise bel üzerinde olup bunların kendilerinden sonra gelen kelimelerle bir kelime olmadığını bilakis her biri iki kelime olduğunu beyan etmek için yapılır. Vasıl olup sekte yapılmadığında minin ve lamın kendilerinden sonra gelen ra ya idğam olur bu taktirde her biri aynı sığa üzerinde bir kelime olduğu vehm edilir. "*Dürri Yetimden*" nakil olundu. Sektenin tanımı: sesi kesip nefesi kesmemektir.

Vaḳf ile sektenin beynehumā da farḳ; vaḳıfta nefes alınūr sektede nefes alınmāz.

Bāb-u Aḥvāli Hāʾi Sekte

Ḳur'ān-ı ʿAẕīmde dokuz yerdedir. Biri sūre-ʾi Baḳara da "لم يتسنه" lem yetesenneh, [295], Biri sūre-ʾi Enʿam da "فبهداهم اقتده" fe bi hudāhumuḳtedih[296], altısı sūre-ʾi el-Hāḳḳetu da dır. İki kitābiyeh "كتابيه"[297], iki ḥisābiyeh "حسابيه",[298], Biri māliyeh "ماليه"[299], Biri sülṭāniyeh "سلطانيه",[300], Biri sūre-ʾi el-Ḳāriʿa da "ماهيه" māhiyeh[301], dir. Bunların cümlesi vaḳıf da vaṣılda hāʾi żamirdir ve sākindir. Müteḥarrik tā değildir, yaʿnī vaḳıfda da vaṣlın da da hā leri sākindir. Ġaflet olunmaya.

Bāb-u Aḥvāli Vaḳıf

Vaḳıf durmaġa dirler, vasıl geçmeye dirler. Lākin vakıfta āvāz kesilūr ve her nefes alinūr. Vaḳfın şarṭi kelimenin ahirini sākin ḳılmaḳtır. Eger tenvīnli olursa refʿinde cerrinde ḥaẕf olunur. "عذابٌ أَليمٌ"[302] "من رجزٍ أليمٍ" gibi. **[47b]** Naṣbında elife ḳalb olunūr yaʿnī kelimenin ahirini sākin ḳılmaḳdir. Gerek tenvīnli ve gerek tenvīnsiz. Ammā tenvīn üstün olursa elif ile olur. "أليماً عذاباً" "أفواجاً"[303] gibi. Ammā tenvīn mażmūm veya meksūr olūrsa yā üzerine vaḳıf olunur. "أليمٌ مقيمٌ" gibi. Ammā tenvīn meftūḥ olūp tāʾi kirt üzerine olursa her ḥālde tenvīn ḥaẕf olunūr, hā üzerine vaḳıf olunūr. Miṣāl; Muṭahherah "مطهّرة", ḳayyimeh "قيّمة", min beyyineh "من بيّنة", kelimeh "كلمة", ṭayyibeh "طيبة" gibi. Ve daḫi Ḳur'ān-ı ʿAẕīmde vaḳfın birḳāç ʿalāmeti vārdır. Miṣālleri "ط" ṭā "ق" ḳāf olan yerde muṭlaḳ durmaġa işārettir yaʿnī alt yanında bedʾ olunsa maʿnā güzel olur. "ج" cīm olan yerde durmak cāʾizdir. Vaḳıf etmeġe işārettir, geçmek daḫi cāʾizdir. "م" mīm olan yerde durmak lāzım olduġūna işārettir. Vaḳıf olunmasa maʿnā güzel olmāz. "ز" ze olan yerde

[295] Bakara, 2/259.
[296] En'am,6/90.
[297] Hakka, 69/19-25.
[298] Hakka, 69/20-26.
[299] Hakka, 69/28.
[300] Hakka, 69/29.
[301] Kariâ, 101/10.
[302] Câsiye, 45/11; Sebe', 34/5.
[303] Nasr, 110/2; Nebe', 78/18.

mücevvez olmaġa işārettir, durmak cāʾizdir lākin żayıftır. Ve daḫi "لا" lā olan yerde durmamaġa işārettir. Herḥālde Ḳur'ān-ıʿAẕīmde bu ḥarfler olduġi yerde elbette durilūr; "ط" ṭā, "ق" ḳāf, "م" mīm. "لا" Lām elif olan yerde durulmaz. Ve daḫi vaḳıf olmayan yerde teneffüsden ötūri durmak cāʾizdir. Ana vaḳfı muraḫḫaṣ dirler ve lākin vaḳf etdūgi kelimeden bedʾ[304]ider. Ve eger kelime elif lāmlı ise elif lāmdan bedʾ ider.

Ve daḫi ḥareke üzerine **[48a]** vaḳf eylemek Laḥn-ı celīdir.

Ġayret[305] ile ḥaẕer idūb ṣaḳınmaḳ gerek

Cīm cāʾiz andan geçmek andan hem revā

Durmaġın evlādır bilsen sana

Ze mücevvezdir anda daḫi durdiler

Geçmegi durmaḳdan evlā gördiler

Ṭā nişānı vaḳıf oldu bil

Ḳande bulsan dur andan ḳaçma gel

Ṣād vaḳfında müraḫḫaṣdır didiler

Ḥāleti dermāndelikde durdiler

Mīm lāzım vaḳıftan oldıu nişān

Geçse ḫavfi küfür vardır bī gümān

Lā gelse revā geç durmagil

Hiç teveḳḳuf ḳılūben dem ʾūrmagil

Kef gelse vaḳfı kūfī didiler

[304] Metnin aslında beda' diye yazılıdır uygun olan şekliyle yazılmıştır.
[305] Metnin aslında gayet diye yazar.

Bunda daḫi geçmegi evlā gördiler.

Risāletu'l-Vaḳfi

Hāẕā risāletu'l-Vaḳfi maʿlūm ola ki ʿalāmeti vaḳf ebu'l-ʿAlâ ṭarīḳince Ṭā vaḳfı tamdır, Kāf vaḳfı kāfîdir, Sîn vaḳfı ḥasen dir, Ṣād vaḳfı Ṣāliḥ.Ve Secāvendî ṭarīḳinde Mîm vaḳfı lāzımdır, Ze vaḳfı mücevvezdir, Ṣād vaḳfı müraḫḫaṣ dir, Ḳāf ḳîle lehu'l-Vaḳıfdır,(inteha). Ammā vaḳfı lāzım daḫi Ḳur'ān da seksen dört yerde gelür, menḳūlün ʿan Ebî Caʿfer Muḥammed bin Ṭayfūr es-Secāvendî raḥimehu'l-lāh;

Fî sūreti'l-Baḳarati "وماهم بمؤمنين" vemāhum bi müʾminîn "م".[306] "ثم يبتدئ" Ṣümme yebtediʾ. "يخادعون الله" Yüḫādiʿūne'l-lāh.[307] "وبهذا مثلا" Ve bihāzā meṣelā "م".[308] " اذا لمن الظالمين" İẕen lemine'ẓ-Ẓālimîn. [309] "من الذين آمنوا" Mine'l-Leẕîne āmenū[310] "م". "من بعد موسى" Mim-baʿdi Mūsā[311] "م"."فضلنا بعضهم على بعض" Feḍḍalnā baʿdehum ʿalā baʿd "م".[312] "ان آتاه الله الملك" En ātāhu'l-lāhu'l-Mülk[313] "م"."ولاهم يحزنون" Velāhum yeḥzenūn "م". [314] "إنما البيع مثل الربا" İnneme'l-Beyʿu miṣlu'r-Ribā "م". [315]

Fî sūreti Āli ʿİmrān: "تأويله إلا الله" te'vîlehū illa'l-lāh[316] "م", "ولاهم يحزنون" Velāhum yeḥzenūn "م"[317], "ونحن أغنياء" Ve neḥnu eġniyāʾ "م". [318]

Ve fi'n-Nisā "ولا تقولوا ثلاثة" Velā teḳūlū ṣelāṣeh "م", [319] ṣümme "وتعاونوا" Veteʿāvenū, [320] **[49b]**ve fîhā "آدم بالحق" Ādeme bi'l-Haḳḳ "م", [321] ṣümme "اذ قربا"

[306] Bakara, 2/8.
[307] Bakara, 2/9.
[308] Bakara, 2/26.
[309] Bakara, 2/145.
[310] Bakara, 2/212.
[311] Bakara, 2/246.
[312] Bakara,2/253.
[313] Bakara, 2/258.
[314] Bakara, 2/274.
[315] Bakara, 2/273.
[316] Âli İmran, 3/7.
[317] Âli İmran, 3/170.
[318] Âli İmran, 3/181.
[319] Nisa', 4/171.
[320] Maide, 5/2.
[321] Maide, 5/27.

iẕkarrabā[322], ve fīhā "لا تتخذوا اليهود والنصارى أولياء" Lā tetteḫiẕu'l-Yehūde ve'n-Naṣārā evliyāʾ "م" [323], ṣümme "بعضهم" Baʿḍuhum, [324] ve fīhā "ولعنوا بما قا لوا" Ve luʿinū bimā ḳālū "م",[325] ṣümme bedeʾe "بل يداه مبسوطتان" Bel yedāhu mebsūṭatāni. [326] Ve fīhā "ثالث ثلاثة" ṣāliṣu ṣelāseh "م" [327], ṣümme "وما من اله" vemā min ilāhin [328]ve fīhā "وعلى والدتك" Ve ʿalā vālidetik "م", [329] ṣümme "اذ أيّدتك" iẕ eyyedtüke. [330]

Ve fi'l-Enʿāmi "كما يعرفون أبناءهم" Kemā yeʿrifūne ebnāʾehum "م", [331] ṣümme "الذين خسروا" Elleẕīne ḫasirū "م", [332] ve fīhā "ان كنتم تعلمون" İn kuntum teʿlemūn "م", [333] ṣümme "الذين آمنوا" Elleẕīne āmenū. [334]

Ve fi'l-Aʿrāfi "وهم بالآخرة كافرون" Vehum bi'l-Āḫireti kāfirūn "م", [335] ṣümme "وبينهما حجاب" Ve beynehumā ḥicāb "م",[336] ṣümme "وعلى الأعراف رجال"[337]Ve ʿalā'l-Aʿrāfi ricālun. Ve fīhā "أخاهم صالحا" Eḫāhum Ṣālihā "م" [338], ṣümme "قال ياقوم" Ḳāle yā ḳāvmi. [339] Ve fīhā "ولايهديهم سبيلا" Velā yehdīhim sebīlā "م", [340] ṣümme "إتّخذوه" İtteḫaẕūhü. [341] Ve fīhā "والانجيل يأمرهم"[342] ve'l-İncīli yeʾmuruhum "م", ṣümme

[322] Maide, 5/27.
[323] Maide, 5/51.
[324] Maide, 5/51.
[325] Maide, 5/64.
[326] Maide, 5/64.
[327] Maide, 5/73.
[328] Maide, 5/73.
[329] Maide, 5/110.
[330] Maide, 5/110.
[331] En'âm, 6/20.
[332] En'âm, 6/20.
[333] En'âm, 6/81.
[334] En'âm, 6/82.
[335] A'raf, 7/45.
[336] A'raf, 7/46
[337] A'raf, 7/46.
[338] A'raf, 7/73.
[339] A'raf, 7/73.
[340] A'raf, 7/45.
[341] A'raf, 7/148.
[342] A'raf, 7/157.

“بالمعروف” bi’l-Maʿrūfi.[343] Ve fīhā “كانت حاضرة البحر” Kānet ḥāḍirete’l-Baḥr “م” [344], ṣümme "اذ يعدون" iẕ yeʿdūne. [345]

Ve fi’t-Tevbeti “والمنافقات بعضهم من بعض” Ve’l-Münāfiḳātu baʿḍuhum min baʿḍ “م”, [346] ṣümme “يأمرون” Ye’murūne. [347] Ve fīhā “والمؤمنات بعضهم أولياء بعض” Ve’l-Mü’minātu baʿḍuhum evliyāʾu baʿḍ “م”, [348] ṣümme “يأْمرون” Yeʾmurūne. [349]

Ve fī Yūnus “ولا يحزنك قولهم” Velā yeḥzunke ḳavluhum “م” [350] ṣümme “ان العزة لله” İnne’l-ʿİzzete li’l-lāh. [351] Ve fīhā “واتل عليهم نبأ نوح” Vetlu ʿaleyhim nebeʾe nūḥ “م”, [352] ṣümme “اذ قال” İẕ ḳāle. [353]

Ve fī hūdin “من أولياء” Min evliyāʾ [354] ṣümme “لهم العذاب” Lehumu‘l-ʿAẕāb. [355] Ve fīhā “واخاهم صالحا” Ve eḫāhum Ṣāliḥā “م” [356], “قال يا قوم” Ḳāle yā ḳāvmi. [357] Ve fīhā “نجيناصالحا” necceynā Ṣāliḥā “م”, [358] ṣümme “والذين آمنوا من اولياء” Velleẕīne āmenū min evliyāʾ “م”. [359]

Ve fi’l-Ḥicri “عن ضيف ابراهيم” ʿAn ḍayfi İbrāhīm “م”. [360]

[343] A’raf, 7/157.
[344] A’raf, 7/163.
[345] A’raf, 7/163.
[346] Tevbe, 9/67.
[347] Tevbe, 9/67.
[348] Tevbe, 9/71.
[349] Tevbe, 9/71.
[350] Yunus, 10/65.
[351] Yunus, 10/65.
[352] Yunus, 10/71.
[353] Yunus, 10/71.
[354] Hud, 11/20.
[355] Hud, 11/20.
[356] Hud, 11/61.
[357] Hud, 11/61.
[358] Hud, 11/66.
[359] Hud, 11/66.
[360] Hicr, 15/51.

Ve fi’l-Meryem[361] “الى جهنم وردا” İlā cehenneme virdā “م”, [362] “الرحمن عهدا” Er’-Raḥmānu ʿahdā. [363]

Ve fi Ṭāhā “حديث موسى” Ḥadīşu Mūsā “م”, [364] “على عيني” ʿAlāʿaynī “م”, [365] “السامريّ” Es-Samiriyy “م”. [366]

Ve fi’l-Müʾminūn “وفي اعناب” Ve fī Eʿnāb “م”. [367]

Ve fi’ş-Şuʿarā’ “نبأ ابراهيم” nebeʾe ibrāhīm “م” [368]

Ve fī Ṣād[369] “عبدنا أيّوب” ʿAbdenā Eyyūbe “م”. [370]

Ve fi’z-Zümer “ألآخرة أكبر” El-ʾĀḫiretu ʾekber “م”. [371]

Ve fi’l-Müʾmin “اصحاب النار” ʾEṣhābu’n-Nār “م” [372], “كل شيء” Küllü şeyʾ “م”. [373]

Ve fi’d-Duḫān “وما بينهما” Vemā beynehumā “م”, [374] “مجنون” Mecnūn “م”, [375] “عائدون” ʿĀʾidûn “م”, [376] **[50a]** “الكبرى” El-Kübrā “م”, [377] “بحور عين” Bi ḥūrin ʿīn “م”. [378]

Ve fi’ẕ-Ẕāriyât “المكرمين” El-Mükremīn “م”.[379]

---

[361] Metnin aslında ve “fi Meryem” yok ancak zikredilen ayetler Meryem suresinde olduğu için bu metin tarafımızca ilave edilmiştir.
[362] Meryem, 19/86.
[363] Meryem, 19/87.
[364] Metnin aslında “حيث موسى” haysu musa diye ğalet yazılmış ayetin olduğu şekli ile yazıldı. Taha, 20/9.
[365] Taha, 20/39.
[366] Taha, 20/85-87.
[367] Mu’minûn, 23/19.
[368] Şu’ara, 26/69.
[369] Metnin aslında sad sûresinde olan ayetler şu’ara sûresinde imiş gibi verilip başlık yazılmamıştır ayetlerin Sad sûresinde olması hasebiyle ve “fi Sadin” diye ekleme yaptık.
[370] Sad, 38/41.
[371] Zümer, 39/26.
[372] Mü’min, 40/6.
[373] Mü’min, 40/62.
[374] Duhan, 44/7.
[375] Duhan, 44/14.
[376] Duhan, 44/15.
[377] Duhan, 44/16.
[378] Duhan, 44/54.
[379] Zariyat, 51/24.

Ve fi’ṭ-Ṭūr “يلعبون” Yelʿabūn “م”. [380]

Ve fi’l-Ḳamer “لفي ضلال و سعر” Lefî ḍalālin ve süʿur “م”, [381] “في ضلال وسعر” fî ḍalālin ve süʿur “م”. [382]

Ve fi’l-Vākiʿa “كاذبة” Kāẕibeh “م”. [383]

Ve fi’l-Ḥaşri “العقاب” El-ʿİkāb “م”. [384]

Ve fi’l-Münāfiḳūn “لرسول الله” lerasūlu’l-lāh “م”. [385]

Ve fi Nūn “ألآخرة أكبر” El-ʾĀḫiretu ʾekber “م”, [386] “صاحب الحوت” Ṣāḥibu’l-Ḥūt “م”. [387]

Ve fi’n-Nāziʿāt “خاشعة” Ḫāşiʿah “م”, [388] “خاسرة” Ḫāsirah “م”, [389] “بالساحرة” Bi’s-Sāḥirah “م”, [390] “موسى” Mūsā “م”. [391]

Ve fi ʿAbese “ذكره” Ẕekereh “م” [392].

Ve fi’l-Ġāşiyeh “آنية” ʾĀniyeh “م”, [393] “جارية” Cāriyeh “م”. [394]

Ve fi’l-Beled “احد” Eḥad “م”. [395] Temmeti’r-Risāleh.

[380] Tur, 52/12.
[381] Kamer, 54/24.
[382] Kamer, 54/47.
[383] Vaki’a, 56/2.
[384] Haşr, 59/7.
[385] Münafikun, 63/1.
[386] Kalem, 68/33.
[387] Kalem, 68/48.
[388] Naziat, 79/9.
[389] Naziat, 79/12.
[390] Naziat, 79/14.
[391] Naziat, 79/15.
[392] Abese, 80/12.
[393] Ğaşiyeh, 88/5.
[394] Ğaşiyeh, 88/12.
[395] Beled, 90/5.

Bāb-u Beyāni Aḥvāli Teshīl

Teshīl ana dirlerki hā ile hemze beyninde bir āvāz çıḳa, yāḫūd hemze ile elif beyninde oḳuna. Hafs'ın teshīli yedi yerdedir: İki "آلذكرين" ʾĀ'ẕ-Ẕekerayni'nin[396] meddi lāzım ettikten sonra bir vechi teshīldir. Meşelā "آلذكرين" ʾĀẕ-Ẕekerayni'nin ikinci hemzesini teshīl edersin, aṣli "ءءالذكرين" ʾaʾa'ẕ-Ẕekerayni dir. Ve daḫī iki "آلآن" ʾĀlʾāne meddi lāzım ittikten sonra bir vechi teshīldir, meşelā "آلآن"[397]ʾĀlʾāne'nin ikinci hemzesini teshīl idersin. Ammā sūre-ʾi Enfāl'de olan "ألآن" El'āne [398] med olmaz ḳaṣr olunur. Ve bir daḫi "قل آلله أذن لكم" Ḳul ʾĀllāhu eẕine leküm [399] teshīl olur. Zirā aṣlī "ءءلله" ʾaʾallāhu'dur. Ve bir daḫi "آلله خير أما يشركون" ʾĀllāhu ḫayrun emmā yuşrikūn [400] teshīl olur, zirā bu daḫi "ءءلله" ʾaʾallāhu dur. Ve bu ikisi meddi lāzım olduḳtan sonra teshīl olur. Ve bir daḫi "ءاعجمي" ʾeʾeʿcemiyyun [401] teshīl olur. Teshīl eylemek cāʾizdir. **[51b]**

Ve daḫi cemīʿi ḳurrā raḥimehumu'l-lāh teʿālā altı yerde meddi ṭavīl iderler. İkisi Enʿāmda "قل آلذكرين" Ḳul ʾĀ'ẕ-Ẕekerayni. [402] Ve üçi Yūnus da "آلآن" ʾĀlʾāne, [403] yūnus'un üçüncisī "قل آلله" Ḳul ʾĀllāhu. [404] Ve Neml'de gelür "آلله خير" ʾĀllāhu ḫayrun. [405] Ammā cemīʿi ḳurrā içūn iki vecih dürüstdür. Ve daḫi maḳṣūrātdırki hā da ve hemze'de gelür. Miṣāl fī sūreti Hūd "ما نفقه" Mā nefḳahu [406]

Ve Meryem "لئن لم تنته" Leʾin lem tentehi, [407] ve fi'l-ʿAlaḳ "لئن لم ينته" Leʾin lem yentehi, [408] ve fi'ş-Şuʿārāʾ "قالوا لئن لم تنته" Ḳālū leʾin lem tentehi, [409] ve fi'l-Müʾminūn

[396] En'am, 6/143-144.
[397] Yunus, 10/51.
[398] Ebfal, 8/66.
[399] Yunus, 10/59.
[400] Neml, 27/59.
[401] Fussilet, 41/44.
[402] En'âm, 6/143-144.
[403] Yûnus, 10/51-91.
[404] Yûnus, 10/59.
[405] Neml, 27/59.
[406] Hûd, 11/91.
[407] Meryem, 16/96.
[408] Alak, 96/15.
[409] Şu'arâ', 26/116-117.

“لكم فيها فواكه” Lekum fīhā fevākihu, [410] ve fi’z-Zumer “يرضه لكم” Yerḍehu lekum [411] bu hā ler fiʿliye oldūġiçūn.

Ammā maḳṣūr hemzelere miṣāl; fī sūreti’l-Baḳarati “ولئن اتيت الذين” Ve leʾin eteyte’l-Leẕīne. [412] Ve fī ʾĀli ʿİmrān “فأثابكم” Fe eṣābekum, [413] ve “بما أتوا ويحبون” Bimāʾetev-ve yuḥibbūn. [414]Ve fi’l-Māʾide “فأثابهم الله” Fe eṣābehumu’l-lāh. [415] Ve fi’n-Nisāʾ “فإن أتين بفاحشة” Fe ʾin ʾeteyne bi fāḥişeh. [416] Ve fi’l-Enʿām “ حتى أتاهم نصرنا” Ḥattā ʾetāhum neṣrunā, [417] “إن أتاكم عذاب الله أو أتتكم الساعة” ʾİn ʾetākum ʿaẕābu’l-lāhi ev etetkumu’s-Sāʿah[418], ve “أن أتاكم” ʾİn ʾetākum. [419] Ve fi’l-Aʿrāf “ فأتوا على قوم” Fe ʾetev ʿalā ḳavm. [420] Ve fi’t-Tevbeti “أتاهم رسلهم” ʾEtāhum rusuluhum, [421] ve “إذا ما أتوك” ʾİẕā mā ʾetevke. [422] Ve fī Yūsuf “أيّتها” ʾEyyetuhā, [423] “بأخ لكم” Bi ʾeḫin lekum. [424] Ve Yūnus “إن أتاكم” ʾİn ʾetākum. [425] Ve fi’l-Ḥicr “وأتيناك بالحق” Ve ʾetaynāke bi’l-Ḥaḳḳi. [426] Ve fi’n-Naḥli “فأتاالله” Fe ʾete’l-lāhu, [427] “وأتاهم العذاب” Ve etāhumu’l-ʿAẕāb. [428] Ve fī Meryem “فأتت به” Fe ʾetet bih. [429] Ve fī ṭāhā “فلما أتاها” Felemmā ʾetāhā [430] ve “أتتك آياتنا” ʾEtetke ʾāyātunā. [431] Ve fi’l-ʾEnbiyāʾ “أتينا بها”

[410] Mu’minûn, 23/19.
[411] Zumer, 39/7.
[412] Bakara, 2/145.
[413] Âl-i İmrân,3/153.
[414] Âl-i İmrân,3/188.
[415] Mâide, 5/85.
[416] Nisa’, 4/25.
[417] En’am, 6/34.
[418] En’am, 6/40.
[419] En’am, 6/47.
[420] A’raf, 7/138.
[421] Tevbe,9/70.
[422] Tevbe, 9/92. Metnin asıl nüshasında اذا ما أتوك diye hatalı yazılmış tashih edilmiştir.
[423] Yusuf, 12/70. Metnin aslında أيتها Yunus suresinde olduğu zikredilmiş ancak ayet Yusuf suresinde olduğu tespit edilip tashih edilerek yazıldı.
[424] Yusuf, 12/59.
[425] Yunus, 10/50.
[426] Hicr, 15/64.
[427] Nahl, 16/26.
[428] Nahl, 16/26.
[429] Meryem, 19/27.
[430] Taha, 20/11.
[431] Taha, 20/126.

ʾEteynā bihā.[432] Ve fi'l-Müʾminūn "بل أتيناهم بذكرهم" Bel ʾeteynāhum biẕikrihim,[433] "بل أتيناهم بالحق" Bel eteynāhum bi'l-Haḳḳi.[434] Ve fi'l-Furḳān "ولقد أتوا" Ve leḳad ʾetev.[435] Ve fi'n-Nemli "حتى إذا أتوا" Ḥattā iẕā ʾetev,[436] "وكل اتوه" Ve kullun ʾetevhu.[437] Ve'l-Ḳaṣaṣi "ما اتاهم من نذير" Mā ʾetāhum min-Neẕīr.[438] Ve'r-Rūm "وأثارة الأرض" Ve ʾeṣāretu'l-ʾErḍ.[439] Ve's-Secdeh "ما أتاهم من نذير" Mā ʾetāhum min-Neẕīr.[440] Ve'z-Zumer "فأتاهم العذاب" Fe ʾetāhumu'l-ʿAzāb.[441] Ve'l-Müʾmin "أتاهم كبر" ʾEtāhum kebure,[442] "أتاهم إن في" ʾEtāhum ʾin fī.[443] **[52a]** Ve fī Fuṣṣilet "أتينا طائعين" ʾEteynā Ṭāʾiʿīn.[444] Ve'l-Aḥḳāfi "أو أثارة" ʾEv ʾeṣāretin.[445] Ve'l-Fetḥi "وأثابهم" Ve ʾeṣābehum.[446] Ve'ẕ-Ẕāriyāti "انت عليه" ʾEnte ʿaleyhi[447] ve "ما أتى الذين" Mā ʾete'l-Leẕīne[448]. Ve'l-Ḥaşri "فأتاهم الله" Fe ʾetāhumu'l-lāh.[449] Ve'l-Müddessir "حتى أتانا اليقين" Ḥattā ʾetāne'l-Yeḳīn.[450] İntehî.

Ḳirṭās "قرطاس"[451]Ve ʾirṣādā "وارصادا"[452]Firḳatin "فرقة"[453]Ve mirṣādā "مرصادا"[454]Le bi'l-Mirṣād "لبالمرصاد"[455]Müfeḫḫam. Külli firḳatin "كل فرقة"[456]Müfeḫḫam ve

---

[432] Enbiya', 21/47.
[433] Mu'minûn, 23/71.
[434] Mu'minûn, 23/90.
[435] Furkan, 25/40.
[436] Neml, 27/18, metnin aslında hatta etev diye eksik yazılmış tashih edilmiş şekli ile yazıldı.
[437] Neml, 27/87.
[438] Kasas, 28/46.
[439] Rum,30/9.
[440] Secde, 32/3.
[441] Zumer, 39/25.
[442] Mu'min, 40/35. Metnin aslında etethum diye hatalı yazılmış tashih edilmiştir.
[443] Mu'min, 40/56. Metnin aslında etethum diye hatalı yazılmış tashih edilmiştir.
[444] Fussilet,41/11.
[445] Ahkaf, 46/4.
[446] Fetih, 48/18.
[447] Zariyat, 51/52.
[448] Zariyat, 51/42.
[449]Haşr, 59/2.
[450] Müddessir,74/47
[451] En'am, 6/7.
[452] Tevbe, 9/107.
[453] Yusuf, 12/67.
[454] Nebe', 78/21
[455] Fecr, 89/14. Metnin aslında lemirṣâd diye hatalı yazılmış tashih edilerek verilmiştir.
[456] Tevbe, 9/122.

müreḳḳaḳ. Ve kesretu'l-ʿĀriżati fī sūreti'l-Māʾideti "ان ارتبتم" ʾİni'rtebtum, [457] ve fī Sübḥān "وقل رب ارحمهما" Ve ḳu'r-Rabbirḥamhumā, [458] ve fi'l-ʾEnbiyāʾi "الالمن ارتضي" ʾİllā limenirteḍā, [459] ve fi'l-Müʾminūn "قال رب ارجعون" Ḳāle rabbirciʿūn, [460] ve fī Ṣād "وعذاب اركض" Ve ʿaẕābun-İrkuḍ[461], ve fi'n-Nūr "وان قيل لكم ارجعوا" Ve ʾin ḳīle lekumu'rciʿū[462], "ام ارتابوا" Emirtābū[463]ʾ ve "دينهم الذي ارتضي لهم" Dīnehumu'l-leẕi'rteḍā lehum, [464] ve fi'ṭ-Ṭalāḳ "ان ارتبتم فعدتهنİni'rtebtum feʿiddetuhunne, "[465]ʾ ve fi'l-Cinni "الا من ارتضي" ʾİllā meni'rteḍā. [466] İntehî.

Ammā olki kesre-ʾi mufaṣṣileyledir fī ṣelāṣeti mevāḍiʿ; Miṣāl fī Yūsuf "ارجعوا الى" ʾİrciʿū ʾilā, [467] ve fi'n-Nemli "ارجع اليهم" ʾİrciʿ ileyhim, [468] ve fi'l-Fecri "ارجعي الي ربك" ʾİrciʿī ilā rabbiki[469] meẕkūr mufeṣṣaliyle ve ʿāriżiyle Ḳur'ān da 19, vemā baʿdın da ḥurūfu istiʿlā vārdır.

Bāb-u Beyāni Aḥvāli ʾİmāle[53b]

ʾİmāle [470]ana dirlerki esre ile üstün ortasında okuna. Ḥafs'ın ʾimālesi bir yerdedir, "بسم الله مجراها" Bismi'l-lāhi mecrêhā[471] dır. Maʿlūm ola yaʿnī ʾimāle fetḥa-ʾi kesreye meyl ittirmege dirler.

---

[457] Mâide, 5/106.
[458] İsrâ, 17/24.
[459] Enbiyâ', 21/28.
[460] Mu'minûn, 23/99.
[461] Sâd, 38/42.
[462] Nûr, 24/28.
[463] Nûr, 24/50. Metnin aslında imla hatası vardır tashih edilmiştir.
[464] Nûr, 24/55.
[465] Talak, 65/4.
[466] Cin, 72/27. Metnin aslında illa limenirteḍa diye hatalı yazılmış tashih edilmiştir.
[467] Yusuf, 12/81.
[468] Neml, 27/37.
[469] Fecr, 89/28.
[470] تعريف اماله الامالة جعل الالف كالياء والفتحة كا لكسرة
[471] Hûd, 11/41.

Bāb-u Beyāni Aḥvāli ʾİşmām

ʾİşmām'ın beyāni yuḳārūda ẕikrolundi. Meddi ʿārızın ʾişmāmından ġayri Ḥafs'ın sūre-ʾi Yūsufda ʾişmāmı vārdır; "لاتأْمنّا" Lā teʾmennā[472] kelimesinde meşelā mīm nūna uġrādūġunda dudaḳların yumar, ʾişmām eylemek cāʾizdir.

والاشمام عندهم على أربعة أقسام خلط الحرف بالحرف كما في الصراط[473] وسيطه. وخلط الحركة بالحركة كما في بيع وقيل. وخلط الاسكان بالتحريك كما في لا تأمنا وضم الشفتين بعد اسكان الحرف[474].شعله

Bāb-u Beyāni Aḥvāli Tāʾi Ṭavīle ve Tāʾi Kirt

Tāʾi ṭavīle, uzun ta ya dirler. Ve tāʾi kirt hā gibi yāzılan tā ya dirler. Ḳur'ān-ı ʿAẓīmde "رحمت" Raḥmet uzūn tā ile yedi yerde gelūr. Sūre-ʾi baḳara de[475] " يرجون رحمت الله" Yercūne raḥmete'l-lāh,[476]Aʿrāf'da "ان رحمت الله" İnne raḥmete'l-lāh,[477]Hūd de "رحمت الله وبركاته" raḥmetu'l-lāhi ve berakātuh,[478], ve Meryem'de "ذكر رحمت ربك" Ẕikru raḥmeti rabbik,[479] ve üçi daḫi yine zuḫrufta'dır mā bāḳi kirt'dir.

Ve daḫi Ḳur'ān-ı ʿAẓīm'de uzūn tā ile on yedi yerde dir: Sūre-ʾi Baḳara'da "واذكروانعمت الله عليكم"Veẕkurū niʿmete'l-lāhi ʿaleyküm.[480] Ve Naḥl de üç yerde;

---

[472] Yusuf, 12/11. Metnin aslında bu misal yeri boş bırakılıp yazılmamıştır bahsi geçen sureden bulunup tarafımızca eklenmiştir.

[473] Metnin aslında sin ile yazmış. وسيطه kelimesiyle ilgili bir şeye ulaşılmamıştır.

[474] Tercüme: Ehli edanın katında İşmâm dört kısımdır. Biri harfin harfe katılması ile olur الصراط gibi. Biri harekenin harekeye katılması ile olur بيع،قيل gibi. Biri sakinin harekeye katılması لا تأمنا gibi. Biride de harfin sükûnundan sonra dudakları yummakla olan İşmamdır. Şu'le.
Bkz: Molla Muhammed Emin, *Umdetü'l-Hallan fi izahi zübdetü'l-İrfan,* (İstanbul: Hanifiyye Kitap Evi, t.s.)

[475] Metnin aslında bakar de diye sûre ismi hatalı yazılmış.

[476] Bakara, 2/218.

[477] Aʿrâf, 7/56.

[478] Hûd, 11/73.

[479] Meryem, 19/2. Metnin asıl nüshasında ayetin zuhruf sûresinde geçtiği belirtilmiş ve "uzkur rahmete rebbike" şeklinde verilmiştir. Fakat ayetin geçtiği sûre meryem sûresidir. Dolayısıyla zuhruf meryem diye değiştirilmiş ve evvelinde elif olmadığı içinde düzeltilerek yazılmıştır.

[480] Bakara, 2/231. Metnin aslında vezkur diye ayet hatalı yazılmıştır.

“وبنعمت الله” Ve bi niʿmeti’l-lāh,[481] “ويعرفون نعمت الله” Ve yaʿrifūne niʿmete’l-lāh[482], “واشكروا نعمت الله” Veşkurū niʿmeta’l-lāh[483] ve sūre-ʾi İbrāhīm de **[54a]** iki yerdedir; “بدَّلُوا نعمت الله كفرا” beddelū niʿmete’l-lāhi kufrā[484],“وان تعدوا نعمت الله” ve ʾİn teʿuddū niʿmete’l-lāhi[485].Ve sūre-ʾi ʿUḳūd’de “اذكروا نعمت الله عليكم” ʾUẕkurū niʿmete’l-lāhi ʿaleyküm, [486] ve Loḳmān da “في البحر بنعمت الله ” fi’l-Baḥri bi niʿmeti’l-lāh[487] ve Fāṭır’da “اذكروا نعمت الله” ʾUzkurū niʿmete’l-lāh,[488] ve Ṭūr da “ فما انت بنعمت ربك واذكروا نعمت بكاهن” Femā ʾente bi niʿmeti rabbike bi kāhin,[489] ve ʾĀli ʿİmrān da “ veẕkurū niʿmete’l-lāhi ʿaleyküm ʾiẕ kuntum,[490]Mā bāḳi kirt’dir. الله عليكم اذ كنتم

Ve daḫi “لعنت” Laʿnet Ḳur’ān da iki yerde tāʾi ṭāvīle ile yazilūr. Biri Āliʿİmrān da “فنجعل لعنت الله” fenecʿal laʿnete’l-lāhi,[491] ve biri sūre-ʾi Nūr’da “أن لعنت الله عليه ʾenne laʿneta’l-lāhi ʿaleyh,[492]Mā bāḳi kirt’dir.

Ve daḫi Ḳur’ān da “امرأت” ʾİmraʾet yedi yerde tāʾi ṭāvīle ile yazilūr. İkisi sūre-ʾi Yūsuf’ta “امرأت العزيز تراود فتاها” İmraʾetu’l-ʿAzīzi turāvidu fetāhā,[493] “ امرأت العزيز الآن” imraʾetu’l-ʿAzīzi’l-ʾĀne.[494]

[481] Nahl, 16/72.
[482] Nahl, 16/83.
[483] Nahl, 16/114.
[484] İbrahim, 14/28.
[485] İbrahim, 14/34.
[486] Mâide, 5/11.
[487] Lokman, 31/31.
[488] Fatır, 35/3. Metnin aslında ayetin başında vav yazılmış lakin ayette vav harfi yoktur.
[489] Tur, 52/29.
[490] Âl-i İmran, 3/103.
[491] Âl-i İmran, 3/61.
[492] Nur, 24/7. Metinde ayeti kerimenin başında vav yazılmış ayette vav yoktur.
[493] Yusuf, 12/30.
[494] Yusuf, 12/51. Metnin aslında ayette geçen azizi kelimesi eksiktir.

Ve biri Āliʿİmrân'da "أذ قالت امرته" ʾİẕḳāletimraʾetuh,[495] ve biri sūre-ʾi Ḳaṣaṣ'da "قالت امرأت فرعون" ve Ḳāletimraʾetu Firʿavn,[496] ve ikisi Taḥrīm'de " امرأت نوح وامرأت لوط" ʾİmraʾete nūḥin vemraʾete lūṭ.[497] Mā bāḳi kirt'dir.

Ve daḫi Ḳur'ān da "معصيت" Maʿṣiyet iki yerde tāʾi ṭāvīle ile yazilūr. İkisi sūre-ʾi Ḳad semiʿa'l-lāh de dir; "ومعصيت الرسول" Ve maʿṣiyeti'r-Rasūl, [498] " ومعصيت الرسول وتناجوا" Ve maʿṣiyeti'r-Rasūli ve tenācev. [499]

Ve daḫi "شجرت" Şeceret tāʾi ṭāvīle ile sūre-ʾi Duḫān'de "ان شجرت الزقوم" ʾİnne şecerete'z-Zaḳḳūm[500] birdir, Mā bāḳi kirt'dir.

Ve daḫi "سنت" Sünnet sūre-ʾi Fāṭır de üç yerde ve Enfāl de "فقد مضت سنت الأولين" Fe ḳad meḍat sünnetu'l-ʾEvvelīn[501] ve Ġāfir de "سنت الله التي قد خلت في عباده" sünnete'l-lāhi'l-Letī ḳad ḫalet fī ʿibādih, [502] Tāʾi ṭāvīle ile dir, Mā bāḳi kirt'dir.

Ve daḫi "قرت عين"[503]Ḳurratu ʿaynin sūre-ʾi Ḳaṣaṣ da tāʾi ṭāvīle iledir. Ammâ " قرة أعين" Ḳurratu ʾeʿyun[504] ikidir. Tāʾi kirt'dir. Ve daḫi sūre-ʾi Vākiʿa de "وجنت نعيم" Ve cennetu neʿīm. [505] Tāʾi ṭāvīle iledir. Mā bāḳi kirt'dir. Ve "فطرتَ" Fiṭrete[506] Rūm de, **[55b]** "بقيت" Beḳıyet[507] Hūd da "ومريم ابنت عمران" Ve meryeme'bnete ʿimrāne, [508] Taḥrīm'de كلمت kelimet Aʿrāf'ın ortasında cümle tāʾi ṭāvīle iledir, Mā bāḳi kirt'dir.

---

[495] Âl-i İmran, 3/35. Metnin aslında ve kalet ʾimraʾetu diye yazılı Ali imrân suresinde geçen iz kaletʿimraʾetu dur.
[496] Kasas, 28/9.
[497] Tahrim, 66/10. Metnin aslında ayetin başında vav yazılı ayette vav yoktur.
[498] Mücadele, 58/8.
[499] Mücadele, 58/9.
[500] Duhan, 44/43.
[501] Enfal, 8/38.
[502] Ğafir, 40/85.
[503] Metnin aslında "قرت أعين" geçer ancak bu ayet secde sûresi 17 ayettedir ve te kapalıdır ve açık değildir. kasas sûresinde olan "قرت عين" dır tashih edilerek yazılmıştır.
[504] Furkan, 25/74-Secde, 32/17.
[505] Vakia, 56/89.
[506] Rum, 30/30.
[507] Hud, 11/86.
[508] Tahrim, 66/12.

Maʿlūm olaki tāʾi ṭāvīle ve tāʾi kirti bilmeden ġareż vaḳfın keyfiyetini bilmektir. Ve tāʾi ṭāvīle ise tā ile vaḳıf olunur, kirt ise hā ile vaḳıf olunur.

Bāb-u Beyāni Aḥvāli Maḳtūʿin ve Mevṣūlin

Maḳṭūʿ ayrı yazılana dinūr, mevṣūl ʾulaşık yazılana dinūr. Ve Ḳur'ān da maḳṭuʿ olan "أن لا" ʾEn lā, ondūr. İkisi sūre-ʾi Hūd da "أن لا اله الاهو فهل أنتم مسلمون" ʾEn lāʾilāhe ʾillā huve fehel ʾentum müslimūn[509] ve "أن لا تعبدوا الا الله إني أخاف عليكم" ʾEn lā taʿbudū illa'l-lāhe ʾinnī ʾeḫāfu ʿaleykum.[510] Ve biri sūre-ʾi Yāsīn de " أن لا تعبدوا الشيطان" ʾEn lā taʿbudu'ş-Şeyṭān. [511] Ve biri sūre-ʾi Mumteḥine de " أنْ لا يشركن بالله شيئاً" ʾEn lā yuşrikne bi'l-lāhi şeyʾā. [512] Ve biri sūre-ʾi Nūn de " أنْ لا يدخلنها اليوم" ʾEn lā yedḫulenneha'l-Yevme. [513] Ve biri sūre-ʾi Duḫān de "أن لا تعلوا" ʾEn lā teʿlū. [514] Ve ikisi sūre-ʾi Aʿrāf de "أنْ لايقولوا على الله الا الحقّ" ʾEn lā yeḳūlūʿala'l-lāhi ille'l-Ḥaḳḳ.[515] "أن لا أقولَ على الله إلا الحقّ" Ve ʾen lāʾeḳūle ʿala'l-lāhi ille'l-Haḳḳ. [516] Mā bāḳi mevṣūl'dur. Ve daḫi kesreyle "إن ما" ʾİn mā maḳṭuʿ birdir.[517] sūre-ʾi Raʿd de "وإن ما نرينّك" Ve ʾin mā nuriyenneke. [518] Mū bāḳi mevṣūl'dür. Ammā feṭḥiyle " أن ما" en mā cümle mevṣūl'dur.

Ve daḫi Ḳur'ān da "عن ما" ʿan mā maḳṭuʿ[519] birdir. Sūre-ʾi Aʿraf de "عن ما نهوا" ʿān mā nuhū. Mā bāḳi mevṣūl dur.

Ve daḫi "من ما" Min mā iki yerde maḳṭuʿdur: Biri sūre-ʾi Rūm da "مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم" Min mā meleket eymānukum.[520] ve biri sūre-ʾi Nisāʾ da "فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم" Femin

[509] Hûd, 11/14.
[510] Hûd, 11/26.
[511] Yâsin, 36/60.
[512] Mumtehine, 60/12.
[513] Kalem, 68/24.
[514] Duhan, 44/19.
[515] Âraf, 7/169. Metnin aslı ان لا تقولوا diye yazılmış ayet tashih edilerek yazıldı.
[516] Âraf, 7/105.
[517] Yani bir yerdedir anlamındadır.
[518] Ra'd, 13/40.
[519] Metnin aslında maksu' diye hatalı yazılmıştır.
[520] Run, 30/28.

mā meleket eymānukum.[521] Ammā sūre-ʾi Munāfiḳīn de "وَأَنْفِقُوا مِنْ مَا رَزَقْنَاكُم" Ve ʾenfiḳū min mā razeḳnākum.[522] ʾİḫtilāfīdir. Mā bāḳi, mevṣūl'dur. Ve daḫi "ام من" ʾem men dört yerde maḳṭuʿdur: Biri sūre-ʾi Nisāʾda. **[56a]** "أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا" ʾEm men yekūnu ʿaleyhim ve kīlā.[523] Biri sūreʾi Tevbe'de "أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَه" ʾEm men ʾessese bünyāneh[524] ve biri sūre-ʾi Ṣāffāt'da "أَمْ مَنْ خَلَقْنَا" ʾEm men ḫaleḳnā[525] ve biri Fuṣṣilet' de "أَمْ مَنْ يَأْتِي" ʾEm men yeʾti.[526] Mā bāḳi mevṣūl'dur.

Ve daḫi "حيث ما" Ḥayṣu mā sūre-ʾi Baḳara da ikisi "وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَه" ve ḫayṣu mā kuntum fevellū vucūhekum şeṭrah.[527]

Ve daḫi "اَن لم" ʾEn lem her nerede gelürse maḳṭūʿdur. "أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ" ʾen lem yekun rabbuke[528] "أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ" ʾEn lem yerahū eḥad.[529]

Ve daḫi "اِنَّ مَا" ʾİnne mā teşdīd ile ve kesreyle Enʿām de "إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ" ʾİnne mā tūʿadūne leʾāt maḳṭūʿdur,[530] mā bāḳi mevṣūl'dur.

Ve daḫī "أَنَّ ما" ʾEnne mā feṭḥeyle ve teşdīd ile iki yerdedir; Biri sūre-ʾi Ḥac de " وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ" Ve ʾenne mā yedʿūne min dūnih,[531] ve biri sūre-ʾi Loḳmān'da "وَأَنَّمَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِل" Ve ʾenne mā yedʿūne min dūnihi'l-Bāṭil.[532] Mā bāḳi mevṣūl'dur.

[521] Nisa' 4/25.
[522] Munafikun, 63/10.
[523] Nisa', 4/109
[524] Tevbe, 9/109.
[525] Saffat, 37/11.
[526] Fussilet, 41/40.
[527] Bakara, 2/144-150.
[528] En'am, 6/131.
[529] Beled, 90/7.
[530] En'am, 6/134.
[531] Hac, 22/62.
[532] Lokman, 30/31.

Ve daḫi “كُلَّ مَا سَأَلْتُمُوهُ” Külle mā seʾeltumūh[533] Sūre-ʾi İbrāhīm de maḳṭūʿdur. Ve sūre-ʾi Nisāʾ da “كُلَّ مَا رُدُّو”[534]Külle mā ruddū ʾiḫtilāfīdir.

Ve biʾse mâ“بئس ما” sūre-ʾi Baḳara da ʾiḫtilāfīdir, “قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُم” Ḳul biʾsemā yeʾmurukum bihī Īmānukum. [535] Mā bāḳi mevṣūldur.

Ve daḫi “فى ما” Fī mā sūre-ʾi Enʿām’ın aḫirin’de “فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ” Fī mā ʾātākum ʾinne rabbeke. [536]

Ve sūre-ʾi Māʾide de “لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ” Liyebluvekum fīmā ʾātākum. [537]

Ve sūre-ʾi Baḳara da “فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ” Fīmā feʿalne fī enfusihinne mim maʿrūf. [538]

Ve sūre-ʾi Vāḳiʿa da “وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ” ve nūnşiʾekum fī mā lā teʿlemūn. [539]

Ve sūre-ʾi Rūm de “فِي مَا رَزَقْنَٰكُم” Fī mā rezeḳnākum, [540]

Ve sūre-ʾi Tenzīl de “يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ” Yeḥkumu beynehum fī mā hum [541] ve “أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ” ʾEnte teḥkumu beyne ʿibādik. [542]

Sūre-ʾi Baḳara da “فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ ٱللَّهِ” Fe ʾeynemā tuvellū feşemme vechu’l-lāh[543] ve sūre-ʾi Nahil de “أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ” ʾEynemā yuveccihhu, [544] mevṣūl’dur.

---

[533] İbrahim, 14/34.
[534] Nisa’, 4/91.
[535] Bakara, 2/93.
[536] En’âm, 6/165.
[537] Mâide, 5/48.
[538] Bakara, 2/240.
[539] Vâki’a, 56/61. Asıl metinde ayet eksik yazılmış tashih edilerek yazıldı.
[540] Rum, 30:/28.
[541] Zümer, 39/3. Sûre Tenzîlu’l-Kitab diye başladığı için Musannıf tenzîl suresi diye zikretmiş.
[542] Zümer, 39/46.
[543] Bakara, 2/115.
[544] Nahl, 16/76.

Şuʿarā’ da “فِي مَا هَٰهُنَآ آمِنِين” Fī mā hāhunā āminīn, [545] maḳṭūʿdur.

Ve yine sūre-ʾi Şuʿarā da ve Aḥzāb da ve Nisāʾ da “أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ تَعۡبُدُونَ” ʾEyne mā kuntum taʿbudūn[546] ve “أَيۡنَمَا ثُقِفُوٓاْ” ʾEynemā ṣuḳifū[547] ve **[57b]** “ أَيۡنَمَا تَكُونُواْ يُدۡرِككُّمُ ٱلۡمَوۡتُ” ʾEynemā tekūnū yudrikkumu’l-Mevt,[548] ʾiḫtilāfīdir. Mā bāḳi maḳṭūʿdur.

Ve daḫi “فَإِلَّمۡ يَسۡتَجِيبُوا” Fe ʾillem yestecībū, [549] Sūre-ʾi Hūd da mevṣūl’dur. Mā bāḳi maḳṭuʿdur.

Ve daḫi “أن لن” ʾEn len iki yerde, mevṣūl’dur: Biri sūre-ʾi Kehf de “أَلَّن نَّجۡعَلَ لَكُم” ʾEl-len necʿale lekum. [550] Ve biri sūre-ʾi Ḳıyâme de “أَلَّن نَّجۡمَعَ عِظَامَهُۥ” ʾEl-len necmeʿa ʿiẓāmeh, [551] mā bāḳi maḳṭūʿdur.

Ve daḫi “كيلا” Keylā dört yerde, mevṣūl’dur; Ḥadīd de “لِكَيۡلَا تَأۡسَوۡاْ” Likeylā teʾsev, [552] Ḥac da “لِكَيۡلَا يَعۡلَمَ مِنۢ بَعۡدِ عِلۡمٖ” Likeylā yeʿleme min baʿdi ʿilm, [553] Aḥzāb da “ لِكَيۡلَا يَكُونَ عَلَيۡكَ حَرَجٞ” Likeylā yekūne ʿaleyke ḥarec, [554] mā bāḳi maḳṭūʿdur.

Ve daḫi “عن من” ʿan men sūre-ʾi Nūr’da “عَن مَّن يَشَآءُ” ʿan men yeşāʾ[555] ve sūre-ʾi Necm de “عَن مَّن تَوَلَّىٰ” ʿan men tevellā,[556] maḳṭūʿdur, mā bāḳi mevṣūl’dur.

Ve daḫi “يَوۡمَ هُم بَٰرِزُونَ” Yevmehum bārizūn ve “يَوۡمَ هُمۡ عَلَى ٱلنَّارِ” Yevmehum ʿale’n-Nār,[557] Maḳṭūʿdur mā bāḳi mevṣūl’dur.

---

[545] Şu’arâ’, 26/146. Metnin asıl nüshasında bu surenin ismi geçen yerlerde شعراده şeklinde hatalı yazılmıştır.
[546] Şu’arâ’, 26/92.
[547] Ahzab, 33/61.
[548] Nisa’, 4/78.
[549] Hûd, 11/14.
[550] Kehf, 18/48. Metnin aslında maktu’ şekilde ayeti hatalı yazılmış tashih edilerek yazıldı.
[551] Kıyame, 75/3.
[552] Hadid, 57/23. Musannıf bu ayetin Ali İmran suresinde geçtiğini yazmış ancak Ali İmran 3/153. de Geçen ayet” لكيلا تحزنوا” likeyla tehzenu dur. Metinde tashih edilerek yazıldı.
[553] Hac, 22/5. Metnin aslında ayette min harfi unutulmuş tashih edilerek ayeti celile yazıldı.
[554] Ahzab, 33/50.
[555] Nur, 24/45.
[556] Necm, 53/29.
[557] Zaryat, 51/13.

Ve daḫi “وما لهذا” Ve mā lihāẕā dört yerde maḳṭūʿdur. Sūre-ʾi Kehf de “ مَالِ هَٰذَا ٱلۡكِتَٰبِ” Mā lihāẕe’l-Kitāb, [558] Sūre-ʾi Furḳān de “مَالِ هَٰذَا ٱلرَّسُولِ“ Mā lihaẕe’r-Rasul,[559] sūre-ʾi seʾele de “فَمَا لِلَّذِينَ" Fe Mā li’l-Leẕīne, [560] sūre-ʾi Nisāʾ da “فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلۡقَوۡمِ” Femāli hāʾulāʾi’l-Ḳavm. [561] Maḳṭūʿdur, Mā bāḳi mevṣūl’dur

Ve daḫi “وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ” Velāte ḥīne menāṣ, [562] sūre-ʾi Ṣād da ʾiḫtilāfīdir.
“أَو وَّزَنُوهُم” ʾEvvezenūhum [563]

“وكَانُوا هُمْ” Ve kānū hum, [564] mevṣūl’dur. Yaʿnī vāv sonra elif kitābet olunmaz.

Ve daḫi “هَؤلاء” Hāʾulāʾi ve ġayri gibi mevṣūl’dur.

Ve daḫi Elif Lām cümle mevṣūl’dur.

Ve daḫi “يا أيها” Yā ʾEyyuhā’nın kendisinde olan yā maḳṭūʿdur.

Ve daḫi maʿlūm olaki “اَقِيمُوا” ʾEḳīmū mā nın ötresiyle ʾeḳāmū “اَقَامُوا” oḳuna, ʾEtev “اَتَوْا” gelür tā, tā’nın üstüne eyle ʾeteyne “اَتَيْنَ” gelür. ʾEḳāme okuna.

Bāb-u Beyāni Aḥvāli Besmele ve’t-Teʿavvuẕ *[58a]*

Ḳur’ān-ı ʿAẕīmu’ş-Şān-ı okumaġa başladıḳta eʿūzu ve besmele dimek sünnettir. Ammā besmele vaṣıl olur on bir sūreye miṣāl sūretu’l-Fātiḥati ve’l-Enʿāmi ve Kehfi ve ʾEnbiyā-ʾi ve Sebeʾ ve Fāṭır ve Ḳamer ve Raḥmān ve ʾEl-Ḥāḳḳa ve’l-ʿAlak ve’l-Ḳāriʿa, Lākin sūre-ʾi Tevbe’nin evvelinde besmele dinmez, ammā evsaṭında ve ortaların da besmele dimek cāʾizdir.

[558] Kehf, 18/49.
[559] Furkan, 25/7.
[560] Ma’aric, 70/36.
[561] Nisa’, 4/78. Metnin aslında ayeti kerimenin başında vav yazılmış ayetin başında vav yoktur.
[562] Sad, 38/3. Metnin aslında ayeti kerime menâte hine menas diye hatalı yazılmış tashih edilmiştir.
[563] Mutaffifin, 83/3.
[564] A’raf, 7/92.

Zirā besmele ayeti raḥmettir, berāʾetun ise ayeti ġaḍab'dır. Ayeti raḥmet ile ayeti ġaḍab bir yerde cemʿ olmesūn içūn dinmez. Delīli bu beyittir anı cāmiʿ dir.

"وَمَهْماَ تَصِلْهاَ أَوْ بَدَأْتَ بَراءَةً لِتَنْزِيلِهاَ بِالسَّيْفِ لَسْتَ مُبَسْمَلاً" Ve mehmā teṣilhā ev bede'te berāʾeten li tenzīlihā bi's-Seyfi leste mubesmelā.[565]

Bāb-u Beyāni Aḥvāli't-Tekbīr

Hatim iden kimisine ve'ḍ-Ḍuḥā dan aşāġi sūre āḫirlerinde tekbīr getürmek sünnettir. Ve ehli eda istiḥsān eylediler ve sūre āḫirini tekbīre vaṣıl eyleyūb ulaşdırmak cāʾiz gördiler. İlla, lākin, Ebteri ve Mesedi ve Hasedi,[566] vaṣıl eylememek ve ulaştırmamak evlā'dır.

تعريف فرعية: حروف سكتت عن مخارجها فتولد منها حرف مخرجه بين المخرجين (جعبري)[567]

تعريف مشهور: أزلن عن مخرجهن وتغيرت جروسهن.

تعريف حروف: صوت معتمد على مقطع محقق او مقدر و يختص بالانسان وضعا.

وتعريف صوت: هواء متوج يتصادم الجسمين[568][569]

عدد الأيات والكلم والحروف[59b].

للضياء أبي محمد عبدالله ابن ابريهيم بن محمود الجزري

[565] Tercüme: Berae suresi kılıçla indiği için her ne zaman başlasan veya birleştirsen besmele çeken olma. Bkz: Ebu Muhammed el-Kasım b. Firruh b. Halef b. Ahmed eş-Şatıbi, "*Hirzu'l-Emanî ve Vechü't-Tihanî*", thk. Dr. Eymen Rüşdü Süveyd, Dımaşk: Matbaat'u Mushaf-ı Şerif, 11.
[566] Yani kevser, tebbet ve felak surelerini tekbire birleştirmemek evladır.
[567] Müellif kaynak olarak cuâyri yazmıştır ancak yapılan araştırma ve tetkiklerden sonra kırâat alimi ve tecvid yazarı olan zat caberi olduğu tespit edilmiştir. Caberi'nin *Ukûdü'l-Cüman fi Tecvidi'l-Kur'ân*.41. ferʿi harfin tanımını vermiştir.
[568] Değerlendirme: Hüsam b. Halife el-Mar'aşî burada fer'i harflerin caʿberî'ye ait olan tarifi ve meşhur olan tarifini, harf ve ṣavt'ın (sesin) tariflerini zikredip herhangi bir örnek veya tafsilata girmeden bu kadarla yetinip sonraki konuya geçmiştir.
[569] Tercüme: Caʿberî fer-i harfi: "Kendi mahrecinden ayrılıp iki mahreç arasında oluşan harftir"
Meşhur tanımı: Kendi mahreçlerinden ayrılan ve sesleri değişenlerdir.
Harfin tanımı: Vazʿan insana has olan hakiki ya da takdiri bir mahrece dayanarak çıkan sestir.
Sesin tanımı: İki cismin çarpışması sonucu meydana gelen havadır.

ومع مأتين اعدد ثلثين آية وستة آلآف وستا فكملا

وسبعة آلآف وسبع مأتها وزد كلمة سبعين الفا تكملا

ثلث في الف وسبعون الف وعشرون حرفا مع ثلاثة اكملا

تمام

في سبعيات قال صاحب الكشاف[570] جميع القران ستة آلآف وستة مأة و ست وستون أية. ألف منها وعيد‘ والف أمر‘ والف نهي‘ والف قصص، والف مثال‘ والف حكاية‘ وخمس مأة حلال و حرام و مأة دعاء وتسبيح وست ستون ناسخ ومنسوخ.

تمام[571]

H.رموز قصيدة الشاطبية لمشايخ السبعة ورواتها

الف نافع والبا لقالون فستمع

وبالجيم ورش كربة متعملا

وابن كثير قد تفرّد بداله

وبالهاء للبزّى والزاء قنبلا[572]

وبالحا ابوعمرو ودرّيهم بطا

[570]Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144)

[571] Değerlendirme: Hüsam b. Halife ayet kelime ve harflerin sayısı ile ilgili iki farklı görüşü burada nakil etmiştir. Birincisi Ziya ebi Muhammed Abullah b. İbrahim b. Mahmudü’l-Cezerîye nisbet ettiği konu ile ilgili beyitleri herhangi bir şerh de bulunmadan zikretmiştir. Kur’ân-ı Kerimde geçen ayet sayısının altı bin iki yüz otuz altı olduğu, kelimelerin ise yetmiş yedi bin yedi yüz kelime olduğu, harflerinde üç yüz elli altı bin yirmi üç harf olduğunu beyit şeklinde ifade etmektedir.
İkinci görüş ise Keşşaf’ın sahibi imam Zemahşerî’nin (ö.538/1144) Sebʿiyyât isimli eserinde Kur’ân’ın tamamı altı bin altı yüz altmış altı ayet olduğunu ifade ettiğini nakletmiştir. Belirtmiş olduğu altı bin altı yüz altmış altı ayetin taksimatını da şu şekilde yapmıştır. Bin ayetin vaʿîd “korkutma-tehdit,” bin ayetin emir, bin ayetin nehiy, bin ayetin kıssalar, bin ayetin misaller, bin ayetin hikâye, beş yüz ayetin helal ve haram, yüz ayetin dua ve tesbih, altmış altı ayetin de nesih ve mensuh olduğunu belirtmiştir

[572] Burada metnin aslında ve’r-Ra-i diye yazılıdır ancak Kumbul’un rumuzu ra değil ze dir biz tashih ederek yazdık. Bkz: Abdurrahman Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları,* 45. Baskı, (İstanbul: Emin yay., 2018), 321.

وبالياء للسّوسى قد جاء فينصلا

للشامي هشام بلامه[573]وبالكاف

وامّا ابن زكوان بميم تمثّلا

وعن عاصم بالنون والصاد شعبه

وبالعين حفص وهو فيها تجملا

وعن حمزة بالفا والضاد بها خلف

وخلاّد بالقاف عن حمزة تلا

[574]رست للكسائ الرا والسين ليثهم

[573]Metnin aslında Şafii diye yazılıdır ancak İmam İbni Amir (ö.h.118) Şam kırâat imamı olduğu için şâmî diye yazılması imamı olduğu bölgeye nispetle daha uygun olacağından tashih edilmiştir. Aynı zamanda İmam Şafii'nin doğum tarihi h.204 olması gösteriyor ki İbni ʿAmirın Şafii mezhebine mensup olması da mümkün olmamaktadır. Bkz: Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları,* 309.

[574] Ebu'l-Haris leys b. Halid el-Bağdadi, beyitte buradaki leys ismi kullanılmıştır.

[576][575],وبالتاء للدورى[577] وهو الذي خلا

[60a] هذه الطرق الشاطبي

فامّا قالون من طريق أبي نشيط

وأمّا ورش من طريق الارزق

فابى نشيط من طريق ابن بويان

فالارزق من طريق اسماعيل النحاس

وامّا البزي من طريق ابي ربيعة

وامّا قنبل من طريق ابن مجاهد

فابو ربيعة من طريق النقّاش

---

[575] Değerlendirme: Hüsam b. Halife burada imam Şaṭıbî'nin kasidesinde yedi kırâat imamı ve ravilerinin rumuzlarını nazım şeklinde zikretmiştir. Musannif hazretlerinin bu hususta yanlış yapma ihtimali çok mümkün görülmemekle birlikte sehven de olsa yazım esnasında tespit edebildiğimiz kadarıyla bazı ifadelerin yazımlarında hataların mevcut olduğu müşahede edilmektedir. Örneğin Ḳunbül'ün remzi ze harfi olduğu bilnmkte isede nazım da ra, Kisâʾi nin ravisi olan Dûrî yerine dûdî yazılması ve ʿayn rumuzu ile İmam Asım'ın ravisi İmam Hafs'ın ifade edildiği malum olduğu halde Hafd yazılması gibi. Bazı ravileri de nazım veznine uyması için olacak ki bilinen ismiyle değil de asıl ismiyle veya nispet edildiği bölge ismi ile ifade etmiştir. Örneğin Ebu'l-Haris yerine leys demesi İbni Amir'e de Şamî demesi gibi. İmam Şaṭıbî'nin kasidesi kırâat-ı sebʿa ile alakalı yazıldığından yalnız yedi kırâat'ın imam ve ravilerini yazmıştır. İmam ve ravileri ifade eden Rumuzları İmam Şaṭıbî şu şekilde kaydetmiştir.

[576] Tercüme: Elif "ا" Nafi', Ba "ب" Kalun, Cim "ج" Verş (ابج),

Del "د" İbni Kesîr, He "ه" El-Bezzî, Ze "ز" Kunbül (دهز),

Ha "ح" Ebû Amr, Ṭa "ط" Ed-Dûrî, Ye "ي" Es-Sûsî, (حطي),

Kef "ك" İbni Âmir, Lam "ل" Hişâm, Mim "م" İbni zekvân(كلم),

Nûn "ن" Âsım, Ṣad "ص" Ebu Bekr Şuʿbe, ʿAyn "ع" Hafs, (نصع),

Fe "ف" Hamze, Dad "ض" Ḫalef, Kaf "ق" Ḫallâd, (فضق),

Ra "ر" Kisâî, Sin "س" Ebu'l-Haris, Te "ت" Ed-Dûrî (رست)

[577] Metnin aslında dûdî yazılıdır ancak doğrusu dûrî olduğundan tashih edilerek yazılmıştır.

فابن مجاهد من طريق السامريّ

واما الدرّيّ من طريق ابي الزعراء

واما السوسيّ من طريق ابن جرير

فابو الزعراء من طريق ابن مجاهد

فابن جرير من طريق عبدالله بن حسين

واما هشام من طريق الحلواني

واما ابن زكوان من طريق الأخفش

فالحلواني من طريق ابن عبدان

فالاخفش من طريق النقاش

واما ابو بكر من طريق شعيب

فعبيد من طريق ابى الحسين

واما خلف من طريق ادريس

وادريس من طريق ابن عثمان

واما خلاد من طريق ابن شاذان

وابن شاذ من طريق خلاّد

واما ابوالحارث من طريق محمد بن يحي

فابن يحي من طريق البطّي

واما الدّورىّ من طريق جعفر النصيبيّ

فنصيبي من طريق الجلتدي[578]

ابن وردان: واما ابن وردان من فضل ابن شاذان فالفضل من الشبيب. رويس: واما رويس من طريق التمار والتمار من طريق النحاس. اسحاق: واما اسحاق من طريق ابن عمر وعمر شوسنجردي. ابن جماز: واما ابن جماز من ابي الريّ الهاشمي فالهاشمي من ابن ذرين. روح: واما روح من طرسق ابن وهب فابن وهب من طريق المعدل. ادريس: واما ادريس من طريق الشاطبي[579]

---

[578] Tercüme: Ebu Neşiṭ Ḳalunûn tarîki - İbni Buyanda Ebu Neşitin tarîkidir.

Erzak Verşin tarîki- İsmail en-Nuhas Erzakın tarîkidir.

Ebu Rebiʿa Bezzinin tarîki- Nakkaş'da Ebu Rebiʿanın tarîkidir.

İbni Mücahid Kunbul'ün tarîki- Samiriyy de İbni Mücahidin tarîkidir.

Ebu'z-Zeʿrâ Dûrinin tariki- İbni Mücahid Ebu'z-Zeʿrâ nın tarîkidir.

Hulvani Hişamın tariki- İbni Abdan da Hulvani'nin tarîkidir.

Ahfeş ibn Zekvanın tarîki - Nakkaş da Ahfeşin tarîkidir.

İbni Cerîr Sûsinin tarîki- Abdullah b. Hüseyin de İbni Cerîr'in tarîkidir.

Şuʿayb Ebu Bekrin tariki- Ebu'l-Hüseyn Ubeydin tarîkidir.

İdris Halefin tarîki- İbni Osman da İdris'in tarîkidir.

İbni Şazan Ḫallad'ın tariki- Ḫallad da İbni Şazan'ın tarîkidir.

M. b. Yahya Ebu-Harisin tariki- Betti de Muhammed b. Yahyanın tarîkidir.

Caʿfer en-Nasibiyy Dûrînin tariki- Nasibîde Celtedî nin tarîkindedir.

İbni Verdan ibn Şazandan faziletlidir

Temmar Ruveys'in tariki - Nuhays da Temmar'ın tarîkidir.

İbni Amr İshak'ın tarîki - Şusencerdi de ibn Amr'ın tarîki.

Ebu'r-Rayyi'l-Haşimi İbni Cemmaz'ın tarîki - İbni Zerinde Haşimi'nin tarîkidir.

İbni Vehb Revih'in tariki - Maʿdel'de İbni Vehb'in tarîkidir

Şatıbî'de İdris'in tarikindendir.

[579] Değerlendirme: Hüsam b. Halife burada turuku Şaṭıbiyye diye İmam Şatıbî'nin senedinde aktardığı tarikleri ve Şatıbî'nin de İdris'in tariki olduğunu beyan etmiştir. Bu bilgileri aktarırken yirmi

[61b]

أما الامام الشاطبي رحمهم الله تعالى كان اماما في القرائة[580] والتفسير والحديث ‘حافظا له’ استاذا في العربية’ شافعيا صالحا’ له كرامات. ولد سنت ثمانين وثلاثين وخمسمأة وأخذ القرائة عن ابن هزيل و غيره سمع الحديث من السلفي وغيره وكان [581] ضريرا ومع ذلك كان لذكائه لايظهر منه ما يظهر من الاعمى في حركاته وكان لا يتكلم الاّ تدّعوا اليه الضرورة ويسمع من غير موذن كرامة ويعدل أصحابه على أشياء اسرّوها. وله غير هذه القصيدة الرائية و قصيدة الدالية خمسمأة بيت لخلص فيها التمهيد لابن عبد البرد عنه انه قال لا يقرأ احد قصيدتي هذه الاّ وينفعه الله بها. فاني نظمتها مخلصا لله تعالى من شرح الشاطبية للسيوطي.

وله كرامات روي أنه لمّا فرغ من تأليفها طاف بها حول الكعبة إثنا عشر الف اسبوعا وهو يدعوا في اماكن الدعاء لمن يقرأها وهي بين يديه بهذا الدعاء اللهم فاطر السماوات والارض عالم الغيب والشهادة رب هذا البيت العظيم إنفع بها كل من يقرأها وروى انه لما فرغ منها رأى النبي عم في منامه فقام بين يديه وقدّم القصيدة وقال يا رسول الله انظر هذه القصيدة فتناولها بيده الشريفة وقال هي مباركة من حفظها دخل الجنة. وله القصيدة الرائية وله القصيدة الدالية في خمسمأة بيت. لامام القسطلاني[582]

altı tariki nazım şeklinde ve on bir tariki de nesir olarak zikretmiştir bu tarikleri zikrederken bazı ravilerinde tarik oldukları yerleri belirtmiştir.
Müellifin konu ettiği tarik meselesi, kırâat ilmi ile meşgul olan her fert tarafından ne anlama geldiği bilindiğine kani olmakla birlikte çalışmamızın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle tarik özet olarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Tarik: lügatte yol manasına gelmektedir. Kırâat ıstılahında ise imam ravi ve raviden rivayet eden kimselere nispet edilen okuyuşa tarik denmektedir. Kastallânî (ö.923/1517) bu konuda yapmış olduğu izahatta bizleri aydınlatmaktadır. “Kırâatteki hilaf ya İmam’a ya da ravisine yahut da ravilerin ravilerine ait olur. Hilaf tamamen İmam’a ait olursa yani bütün rivayet ve tarikler imamda nihâyet bulursa bu kırâattir. Eğer hilaf imamın ravisine ait olursa buna da rivayet denir. Şayet ravilerden sonra aşağıya doğru daha sonrakilerden birine ait olursa, bu hilafa da tarik denir.” Bkz: Kastallânî, İmam Şihâbuddîn, *Letâifu’l-İşârât li Funûni’l-Kırâat*. Kahire 1972, s. 338. -Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, İstanbul: 2020, beşinci baskı, s. 156.

[580] Metnin aslında قرااات yazılıdır.

[581] Metnin aslında keʾenne yazıyor ancak Arapça olarak konu akışına göre kâne olması icab eder tahkiki yapılarak yazılmıştır.

[582] Tercüme*:* İmam şatıbi hicri beş yüz otuz sekiz (538) yılında doğdu. Kırâat, tefsir ve hadis ilminde imam, Arapça ilminde üstaz ve hafız, amelde Şafii mezhebine mensup, birçok kerameti olan muhterem bir imamdır. İmam Şatıbî kırâat ilmini İbni Hüzeyl (Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hüzeyl) ve başka alimlerden aldı. Hadis ilmini selefi (Ebu Tahir Ahmet b. Muhammed el-İsfehani) ve daha başkalarından dinledi. İmam Şatıbi âma idi bununla beraber eşsiz bir zekaya sahipti diğer âmâların davranışlarından farklı davranırdı, kendisine seslenildiğinde zaruret miktarı konuşurdu. Şatıbi’nin Kaside-i Râiye ve Kaside-i Dalliye nin dışında beş yüz beyit’i daha vardır. İmam Suyûtî, şerhu’ş-Şatıbiyye diye yazdığı eserinde Şatıbinin; benim kasidemi herkim okursa

[62a] Boş sayfa

Fī Beyāni Taʿrīfi Ṣıfāti'l-Hurūf[63b]

الجهر: في اللغة الاعلان وعرفا: حبس النفس عند اللفظ لقوة الاعتماد على المخرج وقيل لغة الصوت القوي الشديد. وفي الاصطلاح: إحتباس جريِ النفس مع تحرك حروفه. والحروف المجهورة تسعة عشر حرفا تجمعها قولك ظِلُّ قَوٍ رَبَضٌ اِذْ غَزَى جُنْدٌ مُطِيعٌ.

الهمس:وهو في اللغة الصوت الخفي. وفي الاصطلاح: جريان النفس مع تحرك حروفه. وسميت هذه الحروف مهموسة لجريان النفس معها ولضعفها وضعف الاعتماد عليها عند خروجها. وجملتها عشرة أحرف تجمعها قولك فَحَثَّهُ شَخْصٌ سَكَتْ

الشدة: في الغة الصوت القوي وفي الاصطلاح: تمام احتباس جريان الصوت مع اسكان حروفه او هي التي تمنع الصوت ان يجري معها لانها قوية في مواضعها فلزمتها أي حروف الشدة المحضة ثمانية احرف يجمعها قولك اَجِدْ قَطٍ بَكَتْ وضده الرخوة..

الرخوة: وهي في اللغة اللين. وفي الاصطلاح: تمام جريان الصوت مع اسكان حروفه او جري الصوت مع اللفظ لضعف الاعتماد على مخرجها وسميت هذه الحروف رخوة لجري النفس والصوت معها حين لانت عند النطق بهاوضعف الاعتماد عليها وجملة حروفها ستة عشر حرفا يجمعها قولك[583]خَسُّ حَظٍّ شَصُّ هَزّ وَضَغْثٍ يافَذْ، وبيت آخر[584]ضِغْثُ شَخْصٍ هَزْهُ ذُو حَظٍّ يُسَافْ .

البينة: وهي في اللغة كون الشئ بين الشيئين. وفي الاصطلاح: عدم تمام احتباس الصوت وجريانه مع اسكان حروفها. ان الواو والياء الساكنين المنفتح قبلها يقال لهما حرف اللين لقلة المد **[64a]**فيهما وهما حرفان واو يا. وهي خمسة احرف يجمعها قولك لِنْ عُمَرْ

Allah onu mükafatlandırır çünkü ben onu sadece Allah için ihlaslı bir şekilde tanzim ettim. Dediğini aktarmaktadır. İmam Şatıbi'nin birçok kerameti vardır rivayet olunur ki Şatıbi eserini yazıp bitirdikten sonra haftada on iki bin defa Kâbe'nin etrafını tavaf edip dua yerlerinde bu eseri okuyan kimseye şu dua ile dua ederdi "Ey yer ve göğün yaratıcısı gizli ve aşikâr olanı bilen, şu yüce beytin rabbi olan Allah'ım onu okuyan herkesi faydalandır. Şeklinde dua ederdi. Yine İmam Kastallânî'den rivayet olunur ki kasideyi yazıp bitirdikten sonra rüyasında peygamber Efendimizi gördü ve önünde durup ya Resulallah şu kasideye bir göz atarımsın diye takdim etti ve kasideyi Efendimizin eline ulaştırdı. Resulullah a.s. o Mübarektir kim onu ezberler ise cennete girer buyurdu.

583 Rihvet sözlükte yumuşaklık manasınadır. Bkz: Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları,* 117.

584 Metnin aslında yüsak diye yazar ancak rihvet harflerinde kaf harfi yok fe harfi var tashih ederek yazılmıştır.

الاستعلاء: في اللغة العلو. وفي الاصطلاح: ارتفاع اللسان الى الحنك الاعلى عند تلفظ حروفه وهي سبعة احرف تجمعها خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ. وضده الاستفالة.

الاستفالة: وهي في اللغة الانخفاض. وفي الاصطلاح:انحطاط اللسان عن الحنك الاعلى عند تلفظ حروفه وهي اثنتان وعشرون حرفا يجمعها قولك أُنْشُرْ حَدِيثَ عِلْمِكَ سَوْفَ تُجْهَرُ بِذاَ

الاطباق:في اللغة التلاصق والتساوى. وفي الاصطلاح: تلاقي وتحازي طائفتي اللسان والحنك الاعلى عند تلفظ حروفه. وهي اربعة احرف ظاء طاء ضاد صاد. وضده. الانفتاح.

الانفتاح: وهي في اللغة الاقتران. وفي الاصطلاح تجافا كل منهما عن الآخر عند تلفظ حروفه وخروج الريح من بينهما عند النطق بها. وهي خمسة وعشرون حرفا تجمعها قولك مَنْ أَخَذَ وَجَدَ سِعَةً فَزَكّاَ حَقٌّ لَهُ شِرْبُ غَيْثٍ

الاصمات:في اللغة المنع. وفي الاصطلاح: امتناع تركب الرباعي والخماسي منها فقط. لا بد معها من زلقى والاصمات من الصمت وهو المنع وانما سميت لمنعهم تركب اصول الكلمة في الرباعيات فما فوقها ما يتركب منها يكون رجلا في لغة العرب مثل المسجد[585] للذهب قال الأخفش من أصمت مع نفسه الكلام اي الممنوعة عن انفرادها اصولا في بنات الاربعة والخمسة يعني أن كل كلمة على أربعة أحرف او خمسة أصول لا بد ان يكون فيها مع الحروف المصمتةحرف **[65b]**من حروف المذلقة[586] وانما فعلوا ذلك لخفتها وهي ثلاثة وعشرون حرفا يجمعها قولك حَدَّثَ شَيْخُ هَزُّ ذُو سأَجٍ غَطُّ عِظْةٌأَصُكُ[587].وضدها الذلاقة

الذلاقة: وهي في اللغة الطرف. وفي الاصطلاح. خروج الحرف من ذلق اي من طرف اللسان والشفة اي من طرفهما وهي ستة احرف يجمعها قولك فَرَّ مِنْ لُبِّ

[585] 33. varakta geçen metnin aslında mescidu diye geçer ancak Arapça gramer kurallarına göre mübteda haber olarak el-mescidu olması daha uygun olacağından tashih ederek yazdık.
[586] Müzleka istlahta: Tecvid de süratle ve sühuletle telaffuz olunan hurufa dirler tarafı lisan ve tarafı şefe'den hariç olurlar. "*Hüsam b. Halife Kavaidü'l-Kur'âni'l-İzzeti ve tecvidi'l-Kelami'l-İlahî"* varak 34. "Yan kayıt*".*
[587] Burada ismat harfleri yirmi üç tanedir diyor ancak yirmi bir tane saymıştır Talip Akbal, *Kur'anı Kerim ve ilmi Kırâat* ders notlarında, bu harfleri şu şekilde yirmi üç adet zikredilmiştir. " حَدَّثَ شَيْخُ هَزُّ ذُوجٍ غُضْطُ سَاعَتْ قِظٌّ أُصَكِّ

الصفير:في اللغة صوت يصوت به البهائم [588] وفي الاصطلاح صوت زائد من بين النفس يصحب الحروف عند تلفظها وهي ثلاثة صاد,وزاي, وسين

القلقلة: في اللغة التحرك والاضطراب. وفي الاصطلاح:تقلقل المخرج عند اسكانها لشدة ضغط صوتها حتي يشبها النيرة.وحروفها خمسة قولك قطب جد

اللين قلة المد:وحرفها اثنان واو وياء سكنا وانفتحا ماقبلهما ان الواو والياء الساكنين المنفتح قبلها يقال لهما حرفا اللين لقلة المد فيهما وهو حرفان و،ى"

الانحراف: في اللغة الميل. وفي الاصطلاح: ميل اللام الى طرف اللسان والراء الى ظهراللسان ان اللام والراء منحرفان.وانما وصفا بذلك لان اللام فيه انحراف الى طرف اللسان والراء فيهما انحراف الى ظهر اللسان وميل قليل الى جهة اللام يجعلها الثغ لاما. وهو لغة الميل وهو حرفان. ل،ر.

التكرير: في اللغة اعادة الشيء ولو مرة وفي الصطلاح: ترديد اللسان في مخرجه عند نطق الراء. الراء يصاف بالتكرير ايضا والتكرير اعادة الشيء نحو مرة ومعنى قولهم الراء تكرير له قبول التكرير لارتفاء طرف اللسان به عند اللفظ كقولهم لغير الضاحك انسان ضاحك يعني انه قابل الضحك والتكرير ارتداد طرف اللسان عند التلفظ لحرف واحد وهو الراء وهو صفة ممتنعة عند القرائة.**[66a]**

التفشي: في اللغة الانبثاث، وفي الاصطلاح انتشار الصوت عند النطق الشين وخروجها حتي يتصل بحروف الطرف وهو حرف واحد وهو الشين يعني الشين موصوف بالتفشي.

الاستطالة: في اللغة ابعد المسافتين وفي الصطلاح: امتداد الصوت عند النطق بالضاد[589] حتي يتصل بمخرج اللام. وهوحرف واحد وهو الضاد يعني أن الضاد حرف مستطيل وانما وصف بالاستطالة لانه مستطيل حتي يتصل بمخرج اللام وهو لغة ابعد المسافتين ومن ثم صعب اللفظ بها وليخزها بين المخرجين اعتبارواحد. وسبيل تسهيل اللفظ بها قطع النظر عن الحيز المقابل للمعني

[588] Metnin aslında "بهايم" şeklinde yazılı ancak doğru olan "بهائم" olmasıdır tashih edilerek yazıldı.
[589] 34. varakta olan metnin aslında burada Sad harfi olarak yazılmış ancak istitale sıfatının bir harfi var ve dad harfidir bu nedenle tashih edilerek yazılmıştır.

وتمكينها في مخرجها وتحصيل صفاتها المميزة بها عن الطاء [590] والفرق بين المستطيل والممدود، ان المستطيل جرى في مخرجه والممدود جري فى نفسه, [591] ،[592].

[590] Yine 34. varakta ta harfinden ayrılan sıfatı mümeyyiz olarak ifade edilmiştir ancak dad harfi ta harfiyle değil de ẓa harfi ile daha fazla benzeştiği için ẓa harfi şeklinde tashih ederek yazdık.
[591] Değerlendirme: Musannif burada 33-34. varakta harflerin sıfatlarını on sekiz adet olarak ele almış lügavî ve ıstılahî manalarını bir bir beyan etmiştir. Daha sonra açıkladığı her sıfatın devamında o vasfı taşıyan harfleri toplu bir şekilde zikretmiştir. Gerek duyduğu yerde sayfanın yan tarafına kayıt açarak izahatta bulunmuştur.
[592] Tercüme: El-Cehru: Lügatta ilan etmek açıklamak, ortaya çıkarmak manasınadır. Kuvvetli ve şiddetli ses olduğu da söylenir. Istılahta ise Cehr harflerini harekeli okurken nefes cereyanın haps olunmasına denir. Cehr harfleri on dokuz adettir. Tamamı şu beyitte toplanmıştır. ظِلُّ قَوٍ رَبَضٌ اِذْ غَزَى جُنْدٌ مُطِيعُ

El-Hemsu: Lügat ta, gizli ses çıkarmak demektir. Istılahta ise harfleri harekeli olarak telaffuz ettiğinde nefesin cereyan etmesi demektir. Bu harfleri okurken nefesin birlikte akmasından ve mahreçlere fazla dayanılmamasından dolayı hurufu mehmuse diye isimlendirilirler. Bu harfler on adettir şu sözünde toplanıştır. فَحَثَّهُ شَخْصٌ سَكَتْ

Eş-Şiddetu: Lügat ta, kuvvetli ses anlamına gelir. Istılahta ise şiddet harflerini telaffuz ederken sesin akmasını tamamen haps edip engellemektir. Ya da bu harflerin telaffuzu esnasında mahreçlerin sıkışması neticesinde kuvvetli bir ses çıkmasıdır. Bu sıfatı taşıyan harfler sekiz adettir. Şu sözde toplanmıştır. اَجِدْ قَطٍ بَكَتْ şiddet in zıddı rihvettir.

Er-Rihvetu: Lügat ta, yumuşaklık anlamına gelir. Istılahta ise harfleri sakin olarak okunduğunda mahrece itimadın zayıf olmasından ses ve nefesin tamamen akmasıdır. Harfleri on altı adettir, şu sözde toplanmıştır. خَسُّ حَظِّ شَصُّ هَزّ وَضَغْثٍ يافَذْ

El-Beyyine: Lügat ta, iki şeyin arasında olmak manasına gelmektedir. Istılahta ise harfleri sakin olarak telaffuz edildiğinde sesin ne tamamen haps edilmesi nede tamamen akması demektir. Vav, ya harfleri sakin makablileri meftuh olursa medleri az olmasından dolayı bunlara harfi lin denir. Beyniye harfleri beş adettir ve şu sözde toplanmıştır. لِنْ عُمَرْ

El-İstiʿla: Lügat ta yükseklik yükselmek demektir. Istılahta ise istiʿla harflerini telaffuz ederken dili üst damağa kaldırmaktır. İstiʿla harfleri, yedi adettir şu sözde cem olmuştur. "خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ" istiʿla'nın zıddı istifâledir.

El-İstifâle: Lügat ta alçalmak aşağıda kalmak demektir. Istılahta ise harflerinin telaffuzu esnasında dilin üst damağa yükselmemesidir. Harfleri yirmi iki adettir şu sözünde toplanmıştır. أُنْشُرْ حَدِيثَ عِلْمِكَ سَوْفَ تُجْهَرُ بِذا

El-Itbak: Lügat ta yapışmak, ulaşmak, uyuşmak gibi manalara gelir. Istılahta ise harflerini telaffuz ederken dil kökü ve ortasının üst damağa yükselip damağın dil ortasına bitişmesidir. Harfleri dört adettir ve şunlardır. ظاء، طاء، ضاد،صاد bu sıfatın zıddı İnfitahtır.

El-İnfitah: Lügat ta açılmak, ayrılmak manalarına gelir. Istılah manası ise infitah sıfatı olan harfleri telaffuz ederken dil ile üst damak arasının birbirinden ayrılması demektir. Bu sıfatı taşıyan harfler yirmi beş adettir şu sözde cem olmuştur. مَنْ أَخَذَ وَجَدَ سِعَةً فَزَكَا حَقٌّ لَهُ شِرْبُ غَيْثٍ

El-Ismat Lügat ta men etmek demektir. Istılahta ise Ismat sıfatına sahip harflerin telaffuzundaki zorluktan dolayı dört (rubâ-î) beş (humasî) harfli kelimeler yalnız bu harflerden terekküp etmesini engellemektir. Ismat harfleri ile birlikte İzlak harfleri de olması gerekir. Aslı dört veya beş harften

Hāẕā Ṣıfetu Meḫāricu'l-Hurūf

[67b] اعلم أن المخارج العربية سبعة عشر على قول من جرب الاقوال الواقعة في المخارج وهو الخليل وأتباعه وهو الحق وعليه الجمهور. وعند سيبويه واتباعه ستة عشر فأسقط حروف الجوف وقال الفرّاء وأتباعه اربعة عشرفعدّ النون واللام والراء من مخرج واحد. واعلم أن أصول المخارج

---

oluşan kelimelerin içinde Ismat ḥarfi ile birlikte telaffuzu hafifleten kolaylaştıran İzlak harflerinden biri gelmesi icap eder. Ismat sıfatı ile mevsuf harfler yirmi üç adettir ve şu ifadede cem edilmiştir. حَدَّثَ شَيْخُ هَزُّ ذُو ساَجٍ غَطُّ عِظْةٌ أَصُّكُ Ismat sıfatının zıddı İzlaktır.

Ez-Zelake (İzlak): Lügat ta bir şeyin ucu manasınadır. Istılahta ise harfin dil ve dudak uçlarından çıkması demektir. Bu sıfata sahip harfler altı adet olup, şu sözde toplanmıştır. فَرَّ مِنْ لُبِّ

Es-Safir: Lügat ta hayvan (kuş) sesi manasınadır. Istılahta ise bu sıfata sahip olan harfleri telaffuz ederken harf ile birlikte çıkan ıslık veya kuş sesine benzer, zait bir sestir. Bu harfler " صاد, زاي, سين" olmak üzere üç adettir.

El-Ḳalḳale Lügat ta hareket etmek ve ızdırap manalarına gelmektedir. Istılahta ise Kalkale sıfatına haiz olan harfleri, sakin olarak telaffuz ederken kuvvetli bir ses işitilene kadar, mahreci kımıldatmaya denir. Kalkale harfleri beş adet olup şu sözünde cem olmuştur. قطب جد

El-Lîn: Meddin azlığı anlamınadır. Harfi ikidir ve önceki harfleri fetha olan sakin Vav ve Ya harfleridir. Vav, ya sakin makablileri meftuh olursa medlerin de ki azlık sebebiyle kendilerine harfi lîn denir.

El-İnhiraf: Lügat ta meyil etmek, bir tarafa doğru eğilmek demektir. Istılahta: lam harfinin dil ucuna meyil etmesi, ra harfinin de dilin üst tarafına meyil etmesi demektir. Lam dil ucuna ra da dil üstüne meyil ettikleri için bunlar bu sıfatla mevsuf olmuşlardır. İnhiraf harfleri lam ve ra olmak üzere iki adettir.

Et-Tekrîr: Lügat ta bir defa bile olsa bir şeyi tekrar etmek manasınadır. Istılahta ise ra harfini telaffuz ederken dilin mahreçte titremesidir. Ra harfi tekrir sıfatı ile muttasıftır. Tekrir bir şeyi bir defa bile olsa tekrar etmektir. Tekrir sıfatının harfi sadece ra dır. Ra'nın tekriri vardır, sözünün manası, Ra harfini telaffuz ederken dil ucunun kalkmasından dolayı tekrarlanma özelliğine sahiptir, nasıl ki gülme özelliğine sahip olan insana, gülmediği halde insan gülen varlıktır, denmiş ise ra harfi de tekrar etmese de tekriri vardır, demektir. Tekrir sıfatı sadece ra harfinde mevcuttur, Ra harfini okurken dilin tekrar etmemesi manasınadır.

Et-Tefeşşi: Lügat ta yayılmak manasına gelir. Istılahta ise bu sıfata sahip olan Şin harfini telaffuz ederken sesin ağızda yayılması demektir. Bu sıfatın harfi sadece Şin harfidir.

El-İstiṭâle: Lügat ta iki mesafenin en uzağı manasına gelir. Istılahta İstiṭale sıfatına sahip olan Dad harfini, telaffuz ederken dil kenarı Lam harfinin mahrecine kadar uzamasıdır. Bu sıfatın harfi de bir tane olup Dad harfidir. Dad harfinin mahreci Lam harfinin mahrecine kadar uzatıldığı için bu sıfat ile vasıflanmıştır. İstiṭale lügat ta uzamak, iki mesafenin en uzağı manasına olması ve bir harfi itibara alarak iki mahreç arasına sıkıştığı için Dad harfini telaffuz etmek zordur. Dad harfini kolaylaştırmanın yolu, anlam karşılığını bırakıp mahrecinden ve Ṭa harfinden ayıran sıfatı ile okumakla olur. Müsteṭil (istiṭâle)ve memdud (med) arasındaki fark istiṭâle mahrecinden uzayıp akan bir ses, med ise harfin kendi sesinde yapılan uzatmadır.

خمسة: الجوف، والحلق، واللسان، والشفتين، وغنة. .[593], المخرج الاول: الجوف وله ثلاثة أحرف و، ا، ى.والمخرج الثاني: الحلق وله ثلاثة مخارج الاول: أقصى الحلق وله حرفان ء،ه والثاني: وسط الحلق وايضا ع،ح. والثالث: ادني الحلق وايضا خ، غ.

والمخرج الثالث: اللسان ولها عشرة مخارج. الاول اقصى اللسان فوقها مما يلي الحلق وما يحاذيه من الحنك الاعلى وله حرف واحد ق.

والثاني اقصى اللسان اسفلها من بعيد آخراللسان وما يحاذيه من الحنك الاعلى وهو اسفل من مخرج القاف قليلا ك ويقال لهما الهويةلأنهما يخرجان من آخر اللسان واللهات وللحمية المشرفة على الحلق وقيل اقصى الفم والجمع لهان

---

593 Tercüme: Ey ilim ehli kimse sen bil ki Halil b. Ahmed (ö. 175/791) tabileri ve cumhuru ulemaya göre Arap harflerinin mahreçleri on yedidir. Sibeveyh ve tabileri ise cevf harflerini mahreçten saymadıklarından dolayı mahreci on altı olarak kabul ederler. Ferra ve tabileri de nun, lam ve ra harflerinin mahrecini bir kabul ettikleri için on dört olarak kabul etmişlerdir.
Mahrecin temeli beş bölgeden oluşmaktadır ki bunlar: Cevf, (boğaz boşluğu) Halk, (boğaz) Lisan, (dil) Şefeteyn, (iki dudak) Ġunne (geniz) dir.
1. Birinci mahreç bölgesi Cevf'tir (boğaz boşluğu) buradan med harfleri olan Vav, Ya, Elif, olmak üzere üç harf çıkar.
2. İkinci mahreç bölgesi Halk'tır (boğaz) buda üç kısma ayrılır: Aḳṣa'l-Halk yani boğazın göğse bitiştiği noktadır ki buradan hemze ve he olmak üzere iki harf çıkar. Evsatu'l-Halk yani boğazın orta kısmı buradan da yine ʿayn ve Ḥa olmak üzre iki harf çıkar. Edne'l-Halk boğazın dil köküne bitiştiği noktadır ve buradan da yine ğayn ve Ḥa olmak üzere iki harf çıkmaktadır.
3.Üçüncü mahreç bölgesi dildir ve dilde on mahreç vardır.
a. Birincisi dilin en üstü ki boğaza bitişen yerde üst çenenin hizasıdır buradan sadece Kaf harfi çıkar.
b. İkinci yine dilin boğaza bitişen kısmı dilin köküne uzak Kaf mahrecinin az aşağısında üst çene hizasıdır. Buradan Kef çıkar, bu iki harfe dilin sonundan ve küçük dil ile olan ilgilerinden dolayı Hurufu lehviyye denir.
c. Üçüncü: mahreç Veseṭu'l-Lisân dilin ortasıdır buradan cim şin ya olmak üzere üç harf çıkar. Bu üç harfe dilin ortası ve karşısındaki damağın ortasından çıktığı için mecziyye denir. Ağız aralığıyla ilgilerinden dolayı hurufu'ş-Şeceriyye de denir.
ç. Dördüncü: Dilin iki yanıdır buradan dad harfi çıkar.
d. Beşinci: Edne'l-Lisân yani dilin uç tarafları buradan lam harfi çıkar.
e. Altıncı: Dilin uç kısmı ve üst ön iki diş etleridir buradan nun çıkar.
f. Yedinci: Dil ucu ile üst iki ön dişlerin üstündeki damaktır buradan ra harfi çıkar. Cezerî bu mahreç dilin üst kısmında nun mahrecine göre daha içe doğrudur demektedir
g. Sekizinci: Dil ucu ile birlikte üst ön dişlerin köküdür buradan Ta, del ve te çıkar. Bu üç harfe üst damaktan çıkmaları hasebiyle hurufu naṭʿiyye denir.
h. Dokuzuncu: Dil ucu ile üst ön dişlerin iç yüzleridir buradan Sad, Ze, Sin çıkar.
j. Onuncu: Dil ucu ve üst ön dişlerin uçlarıdır buradan Ẓa, Zel, Se harfleri çıkar bu harflere mahreçleri diş etlerine yakınlığı nedeniyle leseviyye denir.
4.Dördüncü mahreç: iki dudaktır buradan vav, be, mim olmak üzere üç harf çıkar
5.Beşinci mahreç: Ġunnedir mahreci geniz olan ġunne nun ve mimin sıfatıdır ve bu mahreçten nun ve mim olmak üzere iki harf çıkar. Fanın mahreci ise üst ön dişlerin ucu ile alt dudağın iç kısmıdır buda ağızdaki mahreç bölgelerinden on birinci mahreçtir.

والثالث وسط اللسان ولها ثلاثة احرف ج،ش،ي، ويقال لهذه الثلاثة لمجزية لأنها تخرج من شجر اللسان وما يقابله والشجرج مفرج الفم أي مفتحة

والرابع: حافة اللسان إذ وليا ض.**[68a]**

والخامس: أدني اللسان ل.

والسادس:طرف اللسان تحتها "ن" وقال الجزري والنون من طرفه تحت اجعلوا.

والسابع:طرف اللسان ظهرها ويخرج منه الراء وقال الجزري والراء لظهر ادخلوا.

والثامن: طرف اللسان مع أصول الثنايا العليا [594] ويخرج منه الطاء والدال والتاء وتسمي [595] هذه الحروف الثلاثة النطعية لخروجها من نطع الفم [596] الاعلى اي سقفه.

والتاسع: طرف اللسان صفيرها مع فوق ص، ز،س

والعاشر:طرف اللسان مع أطراف الثنايا العليا ويخرج منه ظ،ذ،ث،[597] ويقال لهذه الثلاثة اللثوية[598] لخروجها من اللثة وهي الأسنان[599] والرابع الشفتان ولها ثلاثة احرف و، ب, م.**[600]** والخامس: الغنة ومخرجها من الخيشوم وهو الانف. والغنة صفة النون ولو تنوينا والميم المدغمتين والمخافتين

---

[594] Metinin aslında العليا الثانايا diye takdim tehir var

[595] Metnin aslında yusemma diye yazılı ancak akılsız çoğul olduğu için müennes sığasıyla olması daha uygun olacağından tusemma diye tashih edilmiştir.

[596] Metnin aslında min. lefzi'l-Fari'l-A'la diye yazılı ancak yapılan araştırmada Prof. Dr. Faruk ÇİFTÇİ'nin kaleme aldığı "*Hüsam b. Halife el'Mar'aşi'nin Tecvid Koleksiyonu"* eserinin 98. sayfasında düzeltilerek verilmiş olup anlam bakımından da daha uygun olduğu için bu şekilde yazılmıştır.

[597] Metnin aslında hazihi's-Selaseti diye yazılmış anlam ve gramer açısından li hazihi'l-Hurufu's-Selaseti olması uygun olduğu için tashih edilmiştir.

[598] 35.varakta geçen bu kelime selviyyeti diye yazılıdır ancak mana bakımından leseviyyeti olması gerekir çünkü dişlerden çıkar manası lesviyyeden anlaşılır selviyye ise siğil manasına gelir.

[599] Lisse diş eti demek olup Musannıf burada diş manasına olan esnan demekle yetinmiş ancak anlam bakımından eksik olmaktadır uygun olan vehiye'l-Lahmu'l-Mürekkebu fihi'l-Esnan olmasıdır. Bknz. Muhammed Salim Muhaysin, *el-Hadi şerhu tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşar*, 1997. Beyrut: Daru'l-Ceyl matbaası.1/89.

[600] Metnin aslında burada eş-Şefeteyn diye yazar ancak burada mübteda haber olması daha uygun olur raf ile yani eş-Şefetan olarak okunması Arapça gramer açısından daha doğru olacağı kanaatine vardığımızdan tashih ederek yazdık.

ولها حرفان م، ن. ومخرج الفاء من بطن الشفة السفلى مع اطراف الثنايا العليا وهومخرج الحادي عشر من مخرج الفم.[601]

[69b] [70a] [71b] [72a] [73b] [74a] [75b], Numaralı sayfalar boştur.

[76a] (لسَّابِعُ) : قَالَ الْحَافِظُ أَبُو عَمْرٍو فِي الْجَامِعِ: وَإِذَا وَصَلَ الْقَارِئُ أَوَاخِرَ السُّورَةِ بِالتَّكْبِيرِ وَحْدَهُ كَسَرَ مَا كَانَ آخِرَهُنَّ، سَاكِنًا كَانَ أَوْ مُتَحَرِّكًا، قَدْ لَحِقَهُ التَّنْوِينُ فِي حَالِ نَصْبِهِ، أَوْ خَفْضِهِ، أَوْ رَفْعِهِ لِسُكُونِ ذَلِكَ وَسُكُونِ اللَّامِ مِنِ اسْمِ اللَّهِ تَعَالَى فَالسَّاكِنُ نَحْوُ قَوْلِهِ فَحَدِّثْ اللَّهُ أَكْبَرُ، وَفَارْغَبْ اللَّهُ أَكْبَرُ وَمَا أَشْبَهَهُ; وَالْمُتَحَرِّكُ الْمُنَوَّنُ نَحْوَ قَوْلِهِ تَعَالَى: تَوَّابًا اللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَخَبِيرٌ اللَّهُ أَكْبَرُ، وَمِنْ مَسَدٍ اللَّهُ أَكْبَرُ، وَمَا أَشْبَهَهُ. وَإِنْ تَحَرَّكَ آخِرُ السُّورَةِ بِالْفَتْحِ، أَوِ الْخَفْضِ، أَوِ الرَّفْعِ، وَلَمْ يَلْحَقْ هَذِهِ الْحَرَكَاتِ الثَّلَاثَ تَنْوِينٌ فُتِحَ الْمَفْتُوحُ مِنْ ذَلِكَ وَكُسِرَ الْمَكْسُورُ وَضُمَّ الْمَضْمُومُ، لَا غَيْرَ، فَالْمَفْتُوحُ نَحْوُ قَوْلِهِ الْحَاكِمِينَ اللَّهُ أَكْبَرُ، وَإِذَا حَسَدَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَمَا أَشْبَهَهُ، وَالْمَكْسُورُ نَحْوُ قَوْلِهِ عَنِ النَّعِيمِ اللَّهُ أَكْبَرُ، وَمِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اللَّهُ أَكْبَرُ وَمَا أَشْبَهَهُ، وَالْمَضْمُومُ نَحْوُ قَوْلِهِ: هُوَ الْأَبْتَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَمَا أَشْبَهَهُ. وَإِنْ كَانَ آخِرُ السُّورَةِ هَاءَ ضَمِيرٍ مَوْصُولَةً بِوَاوٍ فِي اللَّفْظِ تُحْذَفُ صِلَتُهَا لِلسَّاكِنَيْنِ، سُكُونِهَا وَسُكُونِ اللَّامِ بَعْدَهَا، نَحْوَ قَوْلِهِ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ اللَّهُ أَكْبَرُ، وَشَرًّا يَرَهُ اللَّهُ أَكْبَرُ. وَأَلِفُ الْوَصْلِ الَّتِي فِي أَوَّلِ اسْمِ اللَّهِ تَعَالَى سَاقِطَةٌ فِي جَمِيعِ ذَلِكَ فِي حَالِ الدَّرْجِ اسْتِغْنَاءً عَنْهَا بِمَا اتَّصَلَ مِنْ أَوَاخِرِ السُّوَرِ بِالسَّاكِنِ الَّذِي تُجْتَلَبُ لِأَجْلِهِ، وَاللَّامُ مَعَ الْكَسْرَةِ مُرَقَّقَةٌ، وَمَعَ الْفَتْحَةِ وَالضَّمَّةِ مُفَخَّمَةٌ، انْتَهَى. وَهُوَ مِمَّا لَا أَعْلَمُ فِيهِ خِلَافًا بَيْنَ أَهْلِ الْأَدَاءِ الذَّاهِبِينَ إِلَى وَصْلِ التَّكْبِيرِ بِآخِرِ السُّورَةِ، وَلَمْ يَخْتَرْ أَحَدٌ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ مِنْ أَوَاخِرِ السُّوَرِ مَا اخْتَارَ فِي الْأَرْبَعِ الزُّهْرِ عِنْدَ وَيْلٌ، وَلَا عِنْدَ الْأَبْتَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا عِنْدَ حَسَدَ اللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا فِي نَحْوِ ذَلِكَ، وَإِنَّمَا نَبَّهْتُ عَلَى هَذَا لِأَنِّي رَأَيْتُ بَعْضَ مَنْ لَا عِلْمَ لَهُ بِأُصُولِ الرِّوَايَاتِ يُنْكِرُ مِثْلَ ذَلِكَ فَلِهَذَا تَعَرَّضْتُ لَهُ وَحَكَيْتُ نَصَّ الدَّانِيِّ وَتَمْثِيلَهُ بِهِ بِحُرُوفِهِ فَاعْلَمْ ذَلِكَ.

601 Değerlendirme: Musannıf bu kısımda dil alimlerinin görüşlerini dikkate alıp ve ihtilaf ettikleri noktalara değinmek suretiyle Arap harflerinin mahreçlerini kaç adet olduğunu ifade etmiştir. Akabinde aslı mahrecin beş bölgeden oluştuğunu ve her bölgeden kaç harf ve hangi harflerin çıktığını kısa ve öz bir şekilde ifade etmiştir. Bu konuları Musannif kaleme alırken ya da müstensih istinsah ederken bazı yerlerde imla hatalarını dikkatten kaçırmış olduğu görülmektedir. [69b] [70a] [71b] [72a] [73b] [74a] [75b] olmak üzere 3 buçuk varak 7 sayfa boş olup herhangi bir ibare mevcut değildir. [76a] sayfasın da Ḳāle'l-Ḥāfiẓu diye başlar ve bitirirken ibnü'l-cezerî'nin en-Neşr isimli eserini kaynak göstermektedir. Yukarıda da değindiğimiz gibi aradaki boş varakları konu ile ilgili bölümü, ibnü'l-Cezerî'nin En-Neşr isimli eserinden olduğu gibi iktibas edilerek 586. dipnot şeklinde verilmiştir.

وكذلك يعتبرون في شئ من أواخر السور عند " لا" ما اعتبروه معها في وجه الوصل بين السورتين لا أقسم وغيرها.

والله أعلم.

من النشر للشيخ الامام اخر مجتهد القرآءالمحققين شمس الملة والدين محمد بن محمد بن محمد الجزرى الدمشقى[602]

[602] Tercüme: Yedinci görüş, Ebu amr ed-Danî camii isimli eserinde şöyle demiştir: okuyucu surelerin ahirini yalnız tekbire birleştirdiğinde son harfin harekesini ister sakin ister harekeli olsun kesre okur. Haleti nasbında, cerrinde ve raf'ın da tenvin bitişir. Lafzatullah'taki lamın sükunu ve son harfin sükunundan dolayı kesre ile geçiş yapılır. Sonu sakin olan kelimelere örnek **وفرغب الله اكبر، ولخبيرٌ الله اكبر، فحدث الله اكبر** ve benzerleri gibi. Harekeli ve tenvinli olanlara örnek ise **تواباً الله اكبر، ومن مسدٍ الله اكبر** ve benzerleri gibi. Eğer harekeli olup tenvin bitişmezse o halde her hareke kendisiyle geçiş yapılır. Fetha ise fetha esre ise esre ötre ise ötre ile geçiş yapılır, başka bir şey olmaz. Fethaya örnek cenabı hakkın şu sözleri gibi **الحاكمينَ الله اكبر، واذا حسدَ الله اكبر** ve benzeri. Esre ile olana örnek:**عن النعمِ الله اكبر، من الجنة والناسِ الله اكبر** ve benzerleri gibi. Ötre olana örnek: **هو الابتر لله اكبر** ve benzerleri gibi. Eğer kelimenin sonu lafızda vav ile sıla yapılan ha zamiri olursa, sıla yapılan vav'ın sakini ve kendinden sonraki lafzatullah'ın lamının sakini olmak üzere iki sakinden dolayı sıla vav'ı hazf olunur. Örnekleri şu kavli şeriflerde olduğu gibi **لمن خشي ربهُ الله اكبر، وشرّاً يرهُ الله اكبر** Lafzatullah'ın başındaki vasıl elifi ise ortada kaldığı bütün hallerde ki surelerin ahirine bitiştirildiği için ortada kalıyor kendisine ihtiyaç duyulmadığından hazf oluyor. Lafzatullah'ın lamı kesre ile birlikte ince, fetha ve damme ile de kalın okunur bu konu burada bitti. Bu anlatılanlar hakkında, surelerin ahirini tekbire vasıl yapılmasını söyleyen, eda ehlinin arasında bir ihtilafı bilmiyorum. Ehli eda dan hiçbiri erbeʿu'z-Zuhr (kıyame, beled, mutaffifin ve hümeze sureleri) hakında tercih edilen şeyi, diğer surelerin ahirleri hakkında tercih etmediler.

Rivayetlerin asıllarını bilmeyen, bazı kimselerin bu gibi yerleri inkâr ettiklerini gördüğüm için bu konuda uyarıda bulundum. Ve bundan dolayı o kimselere arz ettim, Ebu amr ed-Danî'nin delillerini örnekleriyle ve harfleriyle hikâye ettim bu şekilde bil.

Yine surelerin ahirinde itibar ettikleri vasıl vecihlerine, iki sure arasında **لااقسم** ve dışındakiler gibi olan yerde hiçbir şeye itibar etmezler en iyi Allah teala bilir.

Şeyh, sonuncu imam kurra-i muhakkikin, müctehidin ve milletin güneşi Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî ed-Dımeşkîye ait en-Neşr isimli eserden.

1219.15.Ramazan.

[603] Değerlendirme: Hüsam bin halife el-Mar'aşî bu metinde sureler arasında getirilen tekbir lafzının ve hükmünün ne olduğunu açıklamıştır. Bu bahisle ilgili kıraat imamların görüşlerini içeren, imam Cezerî tarafından kaleme alınmış olan, En-Neşr isimli eserin ilgili kısmını hiçbir şerh ve izahat ya da herhangi bir değişiklik yapmadan kitabına eklemiştir. Şu kadar varki orijinal filmlerde bu konunun sadece "Es-Sabiʿu Ḳale'l-Hafızu ebu Amr fi'l-Camii" diye başlayan bölümü bulunup diğer kısımları bulunmamaktadır. Konunun son kısmında imam Cezrî'nin en-Neşr isimli eserinden naklettiğini belirterek bize bir kapı aralamaktadır. Bizde bu kayıt üzerine imam Cezeri ye ait olan en-Neşr isimli eseri tetkik edip konunun orada geçtiği şekli ile ibaresini aynen buraya eklemiş bulunmaktayız.

[604] Musannif Es-Sabiʿu diye başlayan, tekbir ile ilgili hükümleri içeren, bölümün sonunda imam cezerî'nin en-Neşr isimli eserinden alıntı yaptığını beyan etmiştir. En-Neşr isimli eser incelendiğinde burada es-Sabiʿu diye başlayan yer ikinci cildin 438. Sahifesinde sureler arsında getirilen tekbir ve hükümleri konusunun devamı olduğu görülmektedir. Es-Sabiʿu diye başlayan sayfanın öncesindeki sayfalarda boş olunca konunun tamamını en-Neşr isimli eserden alıp buraya eklemiş olduk.

El-Faṣlu fî Ṣîğati't-Tekbîri ve Ḥukmu'l-İtyâni Bihi ve Sebebihi

أَمَّا صِيغَتُهُ فَلَمْ يُخْتَلَفْ عَنْ أَحَدٍ مِمَّنْ أَثْبَتَهُ أَنَّ لَفْظَهُ " اللَّهُ أَكْبَرُ "، وَلَكِنِ اخْتُلِفَ عَنِ الْبَزِّيِّ وَعَمَّنْ رَوَاهُ عَنْ قُنْبُلٍ فِي الزِّيَادَةِ عَلَيْهِ. فَأَمَّا الْبَزِّيُّ، فَرَوَى الْجُمْهُورُ عَنْهُ هَذَا اللَّفْظَ بِعَيْنِهِ مِنْ غَيْرِ زِيَادَةٍ، وَلَا نَقْصٍ فَيَقُولُ (اللَّهُ أَكْبَرُ) (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) وَالضُّحَى، أَوْ أَلَمْ نَشْرَحْ وَهُوَ الَّذِي قَطَعَ بِهِ فِي الْكَافِي وَالْهَادِي، وَالْهِدَايَةِ، وَالتَّلْخِيصَيْنِ، وَالْعُنْوَانِ، وَالتَّذْكِرَةِ، وَهُوَ الَّذِي قَرَأَ بِهِ وَأَخَذَ صَاحِبُ التَّبْصِرَةِ، وَهُوَ الَّذِي قَطَعَ بِهِ أَيْضًا فِي الْمُبْهِجِ، وَفِي التَّيْسِيرِ مِنْ طَرِيقِ أَبِي رَبِيعَةَ، وَبِهِ قَرَأَ عَلَى أَبِي الْقَاسِمِ الْفَارِسِيِّ عَنْ قِرَاءَتِهِ بِذَلِكَ عَلَى النَّقَّاشِ عَنْهُ، وَعَلَى أَبِي الْحَسَنِ، وَعَلَى أَبِي الْفَتْحِ عَنْ قِرَاءَتِهِ بِذَلِكَ عَنِ السَّامَرِّيِّ فِي رِوَايَةِ الْبَزِّيِّ، وَهُوَ الَّذِي لَمْ يَذْكُرِ الْعِرَاقِيُّونَ قَاطِبَةً سِوَاهُ مِنْ طُرُقِ أَبِي رَبِيعَةَ كُلِّهَا سِوَى طَرِيقِ هِبَةِ اللَّهِ عَنْهُ، وَرَوَى الْآخَرُونَ عَنْهُ التَّهْلِيلَ مِنْ قَبْلِ التَّكْبِيرِ، وَلَفْظَةَ " لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ " وَهَذِهِ طَرِيقُ ابْنِ الْحُبَابِ عَنْهُ مِنْ جَمِيعِ طُرُقِهِ، وَهُوَ طَرِيقُ هِبَةِ اللَّهِ عَنْ أَبِي رَبِيعَةَ وَابْنِ الْفَرَحِ أَيْضًا عَنِ الْبَزِّيِّ، وَبِهِ قَرَأَ الدَّانِيُّ عَلَى أَبِي الْفَتْحِ فَارِسٍ عَنْ قِرَاءَتِهِ عَلَى عَبْدِ الْبَاقِي، وَعَلَى أَبِي الْفَرَحِ النَّجَّارِ أَعْنِي مِنْ طَرِيقِ ابْنِ الْحُبَابِ، وَهُوَ وَجْهٌ صَحِيحٌ ثَابِتٌ عَنِ الْبَزِّيِّ بِالنَّصِّ كَمَا أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمِصْرِيُّ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ. أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ التُّونِسِيُّ. أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَلَنْسِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْمُرْسِيِّ. أَخْبَرَنَا وَالِدِي عَنْ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدٍ الْحَافِظِ حَدَّثَنَا فَارِسُ بْنُ أَحْمَدَ، أَخْبَرَنَاعَبْدُ الْبَاقِي بْنُ الْحَسَنِ. حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَالِمٍ الْخُثْلِيُّ وَأَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ قَالَا: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الْحُبَابِ قَالَ: سَأَلْتُ الْبَزِّيَّ عَنِ التَّكْبِيرِ كَيْفَ هُوَ فَقَالَ: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ) ، وَقَالَ الْحَافِظُ أَبُو عَمْرٍو: وَابْنُ الْحُبَابِ هَذَا مِنَ الْإِتْقَانِ وَالضَّبْطِ وَصِدْقِ اللَّهْجَةِ بِمَكَانٍ لَا يَجْهَلُهُ أَحَدٌ مِنْ عُلَمَاءِ هَذِهِ الصَّنْعَةِ انْتَهَى. عَلَى أَنَّ ابْنَ الْحُبَابِ لَمْ يَنْفَرِدْ بِذَلِكَ فَقَالَ الْإِمَامُ الْكَبِيرُ الْوَلِيُّ أَبُو الْفَضْلِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَحْمَدَ الرَّازِيُّ فِي كِتَابِهِ الْوَسِيطِ فِي الْعَشْرِ لَمْ يَنْفَرِدْ بِهِ يَعْنِي ابْنَ الْحُبَابِ، بَلْ حَدَّثَنِيهِ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ اللُّكِّيُّ عَنِ الشَّذَائِيِّ عَنِ ابْنِ مُجَاهِدٍ، وَبِهِ كَانَ يَأْخُذُ ابْنُ الشَّارِبِ عَنِ الزَّيْنَبِيِّ وَهِبَةِ اللَّهِ عَنْ أَبِي رَبِيعَةَ وَابْنِ فَرَحٍ عَنِ الْبَزِّيِّ قَالَ: وَقَدْ رَأَيْتُ الْمَشَايِخَ يُؤْثِرُونَ ذَلِكَ فِي الصَّلَاةِ فَرْقًا بَيْنَهَا وَبَيْنَ تَكْبِيرِ الرُّكُوعِ انْتَهَى. وَقَدْ تَقَدَّمَ قَرِيبًا قَوْلُ الْإِمَامِ أَبِي الْحَسَنِ السَّعِيدِيِّ أَنَّهُ رَوَاهُ الْبَزِّيُّ يَعْنِي مِنْ جَمِيعِ طُرُقِهِ الَّتِي ذَكَرَهَا لَهُ وَقَدْ ذَكَرَ لَهُ طَرِيقَ أَبِي رَبِيعَةَ وَالْخُزَاعِيِّ كِلَاهُمَا عَنْهُ. وَقَدْ رَوَى النَّسَائِيُّ فِي سُنَنِهِ الْكُبْرَى بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ عَنِ الْأَغَرِّ قَالَ: أَشْهَدُ عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي سَعِيدٍ أَنَّهُمَا شَهِدَا عَلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَنَا أَشْهَدُ عَلَيْهِمَا

أَنَّهُ قَالَ: (إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ صَدَّقَهُ رَبُّهُ) ، ثُمَّ اخْتَلَفَ هَؤُلَاءِ الْآخِذُونَ بِالتَّهْلِيلِ مَعَ التَّكْبِيرِ عَنِ ابْنِ الْحُبَابِ فَرَوَاهُ جُمْهُورُهُمْ كَذَلِكَ بِاللَّفْظِ الْمُتَقَدِّمِ، وَزَادَ بَعْضُهُمْ عَلَى ذَلِكَ لَفْظَ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ فَقَالُوا: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ) ، ثُمَّ يُبَسْمِلُونَ وَهَذِهِ طَرِيقُ أَبِي طَاهِرٍ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ أَبِي هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ الْحُبَابِ، وَذَكَرَهُ أَبُو الْقَاسِمِ الْهُذَلِيُّ مِنْ طَرِيقِ عَبْدِ الْوَاحِدِ الْمَذْكُورِ عَنِ ابْنِ الْحُبَابِ، وَمِنْ طَرِيقِ ابْنِ فَرَحٍ أَيْضًا عَنِ الْبَزِّيِّ. وَكَذَا رَوَاهُ الْغَضَائِرِيُّ عَنِ ابْنِ فَرَحٍ عَنِ الْبَزِّيِّ وَابْنُ الصَّبَّاحِ عَنْ قُنْبُلٍ، وَكَذَا ذَكَرَهُ أَبُو الْفَضْلِ الرَّازِيُّ، وَقَالَ فِي كِتَابِ الْوَسِيطِ، وَقَدْ حَكَى لَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ يَعْنِي الْأُسْتَاذَ أَبَا الْحَسَنِ الْحَمَّامِيَّ عَنْ زَيْدٍ، وَهُوَ أَبُو الْقَاسِمِ زَيْدُ بْنُ عَلِيٍّ الْكُوفِيُّ عَنِ ابْنِ فَرَحٍ عَنِ الْبَزِّيِّ التَّهْلِيلَ قَبْلَهَا وَالتَّحْمِيدَ بَعْدَهَا، بِلَفْظَةِ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ) بِمُقْتَضَى قَوْلِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، انْتَهَى. وَرَوَاهُ الْخُزَاعِيُّ أَيْضًا، وَأَبُو الْكَرَمِ عَنِابْنِ الصَّبَّاحِ عَنْ قُنْبُلٍ، وَرَوَاهُ أَيْضًا الْخُزَاعِيُّ فِي كِتَابِهِ الْمُنْتَهَى عَنِ ابْنِ الصَّبَّاحِ عَنْ أَبِي رَبِيعَةَ عَنِ الْبَزِّيِّ.

(قُلْتُ) : يُشِيرُ الرَّازِيُّ إِلَى مَا رَوَاهُ الْحَافِظُ أَبُو الْعَلَاءِ الْهَمْدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَبَلَغْتَ قِصَارَ الْمُفَصَّلِ فَاحْمَدِ اللَّهَ وَكَبِّرْ كَمَا قَدَّمْنَا عَنْهُ، وَأَمَّا قُنْبُلٌ فَقَطَعَ لَهُ جُمْهُورُ مَنْ رَوَى التَّكْبِيرَ عَنْهُ مِنَ الْمَغَارِبَةِ بِالتَّكْبِيرِ فَقَطْ، وَهُوَ الَّذِي فِي الشَّاطِبِيَّةِ، وَتَلْخِيصِ أَبِي مَعْشَرٍ، وَلَمْ يَذْكُرْهُ صَاحِبُ التَّيْسِيرِ، كَمَا قَدَّمْنَا، وَذَكَرَهُ فِي غَيْرِهِ، وَالْأَكْثَرُونَ مِنَ الْمَشَارِقَةِ عَلَى التَّهْلِيلِ، وَهُوَ قَوْلُ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ) حَتَّى قَطَعَ لَهُ بِهِ الْعِرَاقِيُّونَ مِنْ طَرِيقِ ابْنِ مُجَاهِدٍ، وَقَطَعَ بِذَلِكَ لَهُ سِبْطُ الْخَيَّاطِ فِي كِفَايَتِهِ مِنَ الطَّرِيقَيْنِ، وَفِي الْمُبْهِجِ مِنْ طَرِيقِ ابْنِ مُجَاهِدٍ فَقَطْ. وَقَالَ ابْنُ سَوَّارٍ فِي الْمُسْتَنِيرِ قَرَأْتُ بِهِ لِقُنْبُلٍ قَرَأْتُ عَلَى جَمِيعِ مَنْ عَلَيْهِ، وَقَطَعَ لَهُ بِهِ أَيْضًا ابْنُ فَارِسٍ فِي جَامِعِهِ مِنْ طَرِيقِ ابْنِ مُجَاهِدٍ وَابْنِ شَنَبُوذَ، وَغَيْرِهِمَا، وَقَالَ سِبْطُ الْخَيَّاطِ فِي كِفَايَتِهِ: قَرَأَ ابْنُ كَثِيرٍ مِنْ رِوَايَةِ قُنْبُلٍ الْمَذْكُورَةِ فِي هَذَا الْكِتَابِ خَاصَّةً بِالتَّهْلِيلِ وَالتَّكْبِيرِ مِنْ فَاتِحَةِ " وَالضُّحَى " عَلَى اخْتِلَافِ شُيُوخِنَا الَّذِينَ قَرَأْتُ عَلَيْهِمْ فَمِنْهُمْ مَنْ أَمَرَنِي بِذَلِكَ، وَمِنْهُمْ مَنْ أَمَرَنِي مِنْ أَوَّلِ أَلَمْ نَشْرَحْ إِلَى آخِرِ الْقُرْآنِ، وَهُوَ الَّذِي قَرَأَ بِهِ صَاحِبُ الْهِدَايَةِ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الْقَنْطَرِيِّ، وَقَالَ الدَّانِيُّ فِي جَامِعِ الْبَيَانِ، وَالْوَجْهَانِ يَعْنِي التَّهْلِيلَ مَعَ التَّكْبِيرِ وَالتَّكْبِيرَ وَحْدَهُ عَنِ الْبَزِّيِّ وَقُنْبُلٍ صَحِيحَانِ جَيِّدَانِ مَشْهُورَانِ مُسْتَعْمَلَانِ، وَقَالَ الْإِمَامُ أَبُو الْفَضْلِ الرَّازِيُّ، وَقَدْ حَكَى لَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ زَيْدٍ عَنِ ابْنِ فَرَحٍ عَنِ الْبَزِّيِّ التَّهْلِيلَ قَبْلَ التَّكْبِيرِ وَالتَّحْمِيدَ بَعْدَهُ بِمُقْتَضَى قَوْلِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ الْمُتَقَدِّمِ إِلَّا أَنَّ أَبَا الْبَرَكَاتِ بْنَ الْوَكِيلِ رَوَى عَنْ رِجَالِهِ عَنِ ابْنِ الصَّبَّاحِ عَنْ قُنْبُلٍ، وَعَنْ أَبِي رَبِيعَةَ عَنِ الْبَزِّيِّ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ)

وَأَمَّا حُكْمُ الْإِتْيَانِ بِالتَّكْبِيرِ بَيْنَ السُّورَتَيْنِ فَاخْتُلِفَ فِي وَصْلِهِ بِآخِرِ السُّورَةِ وَالْقَطْعِ عَلَيْهِ، وَفِي الْقَطْعِ عَلَى آخِرِ السُّورَةِ وَوَصْلِهِ بِمَا بَعْدَهُ، وَذَلِكَ مَبْنِيٌّ عَلَى مَا تَقَدَّمَ مِنْ أَنَّ التَّكْبِيرَ لِآخِرِ السُّورَةِ، أَوْ لِأَوَّلِهَا وَيَتَأَتَّى عَلَى التَّقْدِيرَيْنِ فِي حَالَةِ وَصْلِ السُّورَةِ بِالسُّورَةِ الْأُخْرَى، ثَمَانِيَةُ أَوْجُهٍ يَمْتَنِعُ مِنْهَا وَجْهٌ إِجْمَاعًا، وَهُوَ وَصْلُ التَّكْبِيربِآخِرِ السُّورَةِ وَبِالْبَسْمَلَةِ مَعَ الْقَطْعِ عَلَيْهَا لِأَنَّ الْبَسْمَلَةَ لِأَوَّلِ السُّورَةِ فَلَا يَجُوزُ أَنْ تُجْعَلَ مُنْفَصِلَةً عَنْهَا مُتَّصِلَةً بِآخِرِ السُّورَةِ كَمَا تَقَدَّمَ فِي بَابِ الْبَسْمَلَةِ فَلَا يَتَأَتَّى هَذَا الْوَجْهُ عَلَى تَقْدِيرٍ مِنَ التَّقْدِيرَيْنِ الْمَذْكُورَيْنِ وَتَبْقَى سَبْعَةُ أَوْجُهٍ مُحْتَمَلَةَ الْجَوَازِ مَنْصُوصَةً لِمَنْ نَذْكُرُهَا لَهُ، مِنْهَا اثْنَانِ مُخْتَصَّانِ بِتَقْدِيرٍ أَنْ يَكُونَ التَّكْبِيرُ لِآخِرِ السُّورَةِ وَاثْنَانِ بِتَقْدِيرِ أَنْ يَكُونَ لِأَوَّلِ السُّورَةِ وَالثَّلَاثَةُ الْبَاقِيَةُ مُحْتَمَلَةٌ عَلَى التَّقْدِيرَيْنِ.

فَأَمَّا الْوَجْهَانِ اللَّذَانِ عَلَى تَقْدِيرِ كَوْنِهِ لِآخِرِ السُّورَةِ (فَالْأَوَّلُ مِنْهَا) وَصْلُ التَّكْبِيرِ بِآخِرِ السُّورَةِ وَالْقَطْعُ عَلَيْهِ وَوَصْلُ الْبَسْمَلَةِ بِأَوَّلِ السُّورَةِ، وَهُوَ فَحَدِّثْ اللَّهُ أَكْبَرُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ نَشْرَحْ، وَهَذَا الْوَجْهُ هُوَ الَّذِي اخْتَارَهُ أَبُو الْحَسَنِ طَاهِرُ بْنُ غَلْبُونَ، وَقَالَ: وَهُوَ الْأَشْهَرُ الْجَيِّدُ، وَبِهِ قَرَأْتُ، وَبِهِ آخُذُ، وَنَصَّ عَلَيْهِ الدَّانِيُّ فِي التَّيْسِيرِ، وَلَمْ يَذْكُرْ فِي مُفْرَدَاتِهِ سِوَاهُ، وَهُوَ أَحَدُ اخْتِيَارَاتِهِ

نَصَّ عَلَى ذَلِكَ فِي جَامِعِ الْبَيَانِ، وَنَصَّ عَلَيْهِ فِي التَّجْرِيدِ أَيْضًا، وَهُوَ أَحَدُ الْوَجْهَيْنِ الْمَنْصُوصِ عَلَيْهِمَا فِي الْكَافِي، وَنَصَّ عَلَيْهِ أَيْضًا أَبُو الْحَسَنِ السَّخَاوِيُّ وَأَبُو شَامَةَ وَسَائِرُ الشُّرَّاحِ، وَهُوَ ظَاهِرُ كَلَامِ الشَّاطِبِيِّ

)وَالثَّانِي) وَصْلُ التَّكْبِيرِ بِآخِرِ السُّورَةِ، وَالْقَطْعُ عَلَيْهِ، وَالْقَطْعُ عَلَى الْبَسْمَلَةِ، وَهُوَ فَحَدِّثْ اللَّهُ أَكْبَرُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ نَشْرَحْ نَصَّ عَلَيْهِ أَبُو مَعْشَرٍ فِي تَلْخِيصِهِ، وَنَقَلَهُ عَنِ الْخُزَاعِيِّ عَنِ الْبَزِّيِّ، وَنَصَّ عَلَيْهِ أَيْضًا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْفَاسِيُّ وَأَبُو إِسْحَاقَ الْجَعْبَرِيُّ فِي شَرْحَيْهِمَا، وَابْنُ مُؤْمِنٍ فِي كَنْزِهِ، وَهَذَانِ الْوَجْهَانِ جَارِيَانِ عَلَى قَوَاعِدِ مَنْ أَلْحَقَ التَّكْبِيرَ بِآخِرِ السُّورَةِ وَإِنْ لَمْ يَذْكُرْهُمَا نَصًّا إِلَّا أَنَّ ظَاهِرَ كَلَامِ مَكِّيٍّ فِي تَبْصِرَتِهِ مَنْعُهُمَا مَعًا، فَإِنَّهُ قَالَ: وَلَا يَجُوزُ الْوَقْفُ عَلَى التَّكْبِيرِ دُونَ أَنْ يَصِلَهُ بِالْبَسْمَلَةِ، ثُمَّ بِأَوَّلِ السُّورَةِ الْمُؤْتَنِفَةِ فَيَظْهَرُ مِنْ هَذَا اللَّفْظِ مَنْعُ هَذَيْنِ الْوَجْهَيْنِ، وَهُوَ مُخَالِفٌ لِمَا اقْتَضَاهُ كَلَامُهُ حَيْثُ قَالَ: أَوَّلًا يُكَبِّرُ مِنْ خَاتِمَةِ " وَالضُّحَى " إِلَى آخِرِ الْقُرْآنِ مَعَ خَاتِمَةِ كُلِّ سُورَةٍ، وَكَذَلِكَ إِذْ قَرَأَ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ فَإِنَّهُ يُكَبِّرُ وَيُبَسْمِلُ فَإِنَّ ظَاهِرَهُ أَنَّ التَّكْبِيرَ لِآخِرِ السُّورَةِ، وَلَا سِيَّمَا وَقَدْأَثْبَتَهُ فِي آخِرِ (النَّاسِ) وَهَذَا مُشْكِلٌ مِنْ كَلَامِهِ فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ قَائِلًا بِأَنَّ التَّكْبِيرَ لِأَوَّلِ السُّورَةِ لَكَانَ مَنْعُهُ لَهُمَا ظَاهِرًا - وَاللَّهُ أَعْلَمُ- وَأَمَّا الْوَجْهَانِ اللَّذَانِ عَلَى تَقْدِيرِ كَوْنِ التَّكْبِيرِ لِأَوَّلِ السُّورَةِ فَإِنَّ الْأَوَّلَ مِنْهُمَا قَطْعُهُ عَنْ آخِرِ السُّورَةِ وَوَصْلُهُ بِالْبَسْمَلَةِ وَوَصْلُ الْبَسْمَلَةِ بِأَوَّلِ السُّورَةِ الْآتِيَةِ، وَهُوَ فَحَدِّثْ اللَّهُ أَكْبَرُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ نَشْرَحْ نَصَّ عَلَيْهِ أَبُو طَاهِرِ بْنُ سَوَّارٍ، وَهُوَ اخْتِيَارُ أَبِي الْعِزِّ الْقَلَانِسِيِّ وَابْنِ شَيْطَا وَالْحَافِظِ أَبِي الْعَلَاءِ فِيمَا نَقَلَهُ عَنْهُمْ ابْنُ مُؤْمِنٍ فِي الْكَنْزِ، وَهُوَ مَذْهَبُ سَائِرِ مَنْ جَعَلَ التَّكْبِيرَ لِأَوَّلِ السُّورَةِ، وَذَكَرَهُ صَاحِبُ التَّجْرِيدِ وَصَاحِبُ التَّيْسِيرِ عَنْ بَعْضِ أَهْلِ الْأَدَاءِ، وَقَالَ فِيهِ وَفِي جَامِعِ الْبَيَانِ: إِنَّهُ قَرَأَ بِهِ عَلَى أَبِي الْقَاسِمِ الْفَارِسِيِّ عَنِ النَّقَّاشِ عَنْ أَبِي رَبِيعَةَ عَنِ الْبَزِّيِّ، وَذَكَرَهُ الْمَهْدَوِيُّ أَيْضًا.

(قُلْتُ) : وَهَذَا مِنَ الْمَوَاضِعِ الَّتِي خَرَجَ فِيهَا عَنْ طُرُقِ التَّيْسِيرِ اخْتِيَارًا مِنْهُ، وَحَكَاهُ أَبُو مَعْشَرٍ الطَّبَرِيُّ فِي تَلْخِيصِهِ، وَهُوَ الْوَجْهُ الثَّانِي فِي الْكَافِي، وَنَصَّ عَلَيْهِ فِي الْمُبْهِجِ عَنِ الْبَزِّيِّ مِنْ غَيْرِ طَرِيقِ الْخُزَاعِيِّ عَنْهُ، وَعَنْ قُنْبُلٍ مِنْ غَيْرِ طَرِيقِ ابْنِ خُشْنَامَ وَابْنِ الشَّارِبِ، وَلَمْ يَذْكُرْ فِي كِفَايَتِهِ سِوَاهُ، وَقَالَ أَبُو عَلِيٍّ فِي الرَّوْضَةِ اتَّفَقَ أَصْحَابُ ابْنِ كَثِيرٍ عَلَى أَنَّ التَّكْبِيرَ مُنْفَصِلٌ مِنَ الْقُرْآنِ لَا يُخْلَطُ بِهِ، وَكَذَلِكَ حَكَى أَبُو الْعِزِّ فِي الْإِرْشَادِ الِاتِّفَاقَ عَلَيْهِ، وَكَذَا فِي الْكِفَايَةِ إِلَّا مِنْ طَرِيقِ الْفَحَّامِ وَالْمُطَّوِّعِيِّ فَإِنَّهُمَا قَالَا: إِنْ شِئْتَ وَقَفْتَ عَلَى التَّكْبِيرِ يَعْنِي بَعْدَ قَطْعِهِ عَنِ السُّورَةِ الْمَاضِيَةِ وَابْتَدَأْتَ بِالتَّسْمِيَةِ مَوْصُولَةً بِالسُّورَةِ، وَهَذَا الْوَجْهُ يَأْتِي فِي الثَّلَاثَةِ الْبَاقِيَةِ، وَهُوَ مِنَ الثَّانِي مِنْهَا، وَكَذَا ذَكَرَ الْحَافِظُ أَبُو الْعَلَاءِ فِي الْغَايَةِ قَالَ: سِوَى الْفَحَّامِ ذَكَرَ لَهُ التَّخْيِيرَ بَيْنَ هَذَا الْوَجْهِ وَبَيْنَ الْوَجْهِ الْمُتَقَدِّمِ كَمَا قَالَ أَبُو الْعِزِّ وَالْوَجْهُ الثَّانِي مِنْهُمَا قَطْعُ التَّكْبِيرِ عَنْ آخِرِ السُّورَةِ وَوَصْلُهُ بِالْبَسْمَلَةِ وَالسَّكْتُ، ثُمَّ الِابْتِدَاءُ بِأَوَّلِ السُّورَةِ، وَهُوَ فَحَدِّثْاللَّهُ أَكْبَرُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ نَشْرَحْ نَصَّ عَلَيْهِ ابْنُ مُؤْمِنٍ فِي الْكَنْزِ، وَهُوَ ظَاهِرٌ مِنْ كَلَامِ الشَّاطِبِيِّ، وَنَصَّ عَلَيْهِ الْفَاسِيُّ فِي شَرْحِهِ، وَمَنَعَهُ الْجَعْبَرِيُّ، وَلَا وَجْهَ لِمَنْعِهِ إِلَّا عَلَى تَقْدِيرِ أَنْ يَكُونَ التَّكْبِيرُ لِآخِرِ السُّورَةِ وَإِلَّا فَعَلَى أَنْ يَكُونَ لِأَوَّلِهَا لَا يَظْهَرُ لِمَنْعِهِ وَجْهٌ إِذْ غَايَتُهُ أَنْ يَكُونَ كَالِاسْتِعَاذَةِ، وَلَا شَكَّ فِي جَوَازِ وَصْلِهَا بِالْبَسْمَلَةِ، وَقَطْعِ الْبَسْمَلَةِ عَنِ الْقِرَاءَةِ كَمَا تَقَدَّمَ فِي بَابِهَا، وَهَذَانِ الْوَجْهَانِ يَظْهَرَانِ مِنْ نَصِّ الْإِمَامِ أَبِي الْحَسَنِ السَّعِيدِيِّ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ فِي حُكْمِ الْإِتْيَانِ بِهِ فِي الصَّلَاةِ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ.-

وَأَمَّا الثَّلَاثَةُ الْأَوْجُهِ الْبَاقِيَةِ الْجَائِزَةِ عَلَى كُلٍّ مِنَ التَّقْدِيرَيْنِ (فَالْأَوَّلُ مِنْهَا) وَصْلُ الْجَمِيعِ أَيَ وَصْلُ التَّكْبِيرِ بِآخِرِ السُّورَةِ وَالْبَسْمَلَةِ بِهِ وَبِأَوَّلِ السُّورَةِ، وَهُوَ فَحَدِّثْ اللَّهُ أَكْبَرُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ نَشْرَحْ نَصَّ عَلَيْهِ الدَّانِيُّ وَالشَّاطِبِيُّ،

وَذَكَرَهُ فِي التَّجْرِيدِ، وَهُوَ اخْتِيَارُ صَاحِبِ الْهِدَايَةِ وَنَقَلَهُ فِي الْمُبْهِجِ عَنِ الْبَزِّيِّ مِنْ طَرِيقِ الْخُزَاعِيِّ. (وَالثَّانِي) مِنْهَا قَطْعُ التَّكْبِيرِ عَنْ آخِرِ السُّورَةِ، وَعَنِ الْبَسْمَلَةِ وَوَصْلُ الْبَسْمَلَةِ بِأَوَّلِ السُّورَةِ، وَهُوَ فَحَدِّثْ، اللَّهُ أَكْبَرُ، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ نَشْرَحْ نَصَّ عَلَيْهِ أَبُو مَعْشَرٍ فِي التَّلْخِيصِ، وَاخْتَارَهُ الْمَهْدَوِيُّ، وَنَصَّ عَلَيْهِ أَيْضًا ابْنُ مُؤْمِنٍ، وَقَالَ: إِنَّهُ اخْتِيَارُ طَاهِرِ بْنِ غَلْبُونَ.

(قُلْتُ) : وَلَمْ أَرَهُ فِي التَّذْكِرَةِ، وَذَكَرَهُ صَاحِبُ التَّجْرِيدِ وَنَقَلَهُ فِيهِ أَيْضًا عَنْ شَيْخِهِ الْفَارِسِيِّ، وَهُوَ الَّذِي ذَكَرَهُ أَبُو الْعِزِّ فِي الْكِفَايَةِ عَنِ الْفَحَّامِ وَالْمُطَّوِّعِيِّ كَمَا قَدَّمْنَا، وَكَذَا نَقَلَهُ أَبُو الْعَلَاءِ الْحَافِظُ عَنِ الْفَحَّامِ وَيَظْهَرُ مِنْ كَلَامِ الشَّاطِبِيِّ، وَنَصَّ عَلَيْهِ الْفَاسِيُّ وَالْجَعْبَرِيُّ، وَغَيْرُهُمَا مِنَ الشُّرَّاحِ، وَهُوَ ظَاهِرُ نَصِّ الْإِمَامِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَسَنِ الْحُلَيْمِيِّ فِي كِتَابِهِ الْمِنْهَاجِ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ قَالَ بَعْدَ أَنْ ذَكَرَ التَّكْبِيرَ مِنْ " وَالضُّحَى " إِلَى آخِرِ (النَّاسِ) : وَصِفَةُ التَّكْبِيرِ فِي أَوَاخِرِ هَذِهِ السُّورَةِ أَنَّهُ كُلَّمَا خَتَمَ سُورَةً وَقَفَ وَقْفَةً، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ وَوَقَفَ وَقْفَةً، ثُمَّ ابْتَدَأَ السُّورَةَ الَّتِي تَلِيهَا إِلَى آخِرِ الْقُرْآنِ، ثُمَّ كَبَّرَ

(وَالثَّالِثُ) مِنْهَا: قَطْعُ الْجَمِيعِ أَيْ قَطْعُ التَّكْبِيرِ عَنِ السُّورَةِ الْمَاضِيَةِ، وَعَنِ الْبَسْمَلَةِ، وَقَطْعُ الْبَسْمَلَةِ عَنِ السُّورَةِ الْآتِيَةِ، وَهُوَ فَحَدِّثْ اللَّهُ أَكْبَرُ، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ نَشْرَحْ يَظْهَرُ هَذَا الْوَجْهُ مِنْ كَلَامِ الْحَافِظِ أَبِي عَمْرٍو فِي جَامِعِ الْبَيَانِ حَيْثُ قَالَ: فَإِنْ لَمْ تُوصَلْ - يَعْنِي التَّسْمِيَةَ بِالتَّكْبِيرِ جَازَ الْقَطْعُ عَلَيْهَا، وَذَلِكَ بَعْدَ أَنْ قَدَّمَ جَوَازَ الْقَطْعِ عَلَى التَّكْبِيرِ، ثُمَّ ذَكَرَ الْقَطْعَ عَلَى آخِرِ السُّورَةِ فَكَانَ هَذَا الْوَجْهُ كَالنَّصِّ مِنْ كَلَامِهِ، وَنَصَّ عَلَيْهِ ابْنُ مُؤْمِنٍ فِي الْكَنْزِ، وَكُلٌّ مِنَ الْفَاسِيِّ وَالْجَعْبَرِيِّ فِي الشَّرْحِ، وَهُوَ ظَاهِرٌ مِنْ كَلَامِ الشَّاطِبِيِّ وَلَكِنْ ظَاهِرُ كَلَامِ مَكِّيٍّ الْمُتَقَدِّمِ مَنْعُهُ، بَلْ هُوَ صَرِيحُ نَصِّهِ فِي الْكَشْفِ حَيْثُ مَنَعَ فِي وَجْهِ الْبَسْمَلَةِ بَيْنَ السُّورَتَيْنِ قَطْعَهَا عَنِ الْمَاضِيَةِ وَالْآتِيَةِ كَمَا تَقَدَّمَ التَّنْبِيهُ عَلَيْهِ فِي بَابِ الْبَسْمَلَةِ، وَلَا وَجْهَ لِمَنْعِ هَذَا الْوَجْهِ عَلَى كِلَا التَّقْدِيرَيْنِ، وَالْحَاصِلُ أَنَّ هَذِهِ الْأَوْجُهَ السَّبْعَةَ جَائِزَةٌ عَلَى مَا ذَكَرْنَا عَمَّنْ ذَكَرْنَا، قَرَأَ بِهَا عَلَى كُلِّ مَنْ قَرَأْتُ عَلَيْهِ مِنَ الشُّيُوخِ، وَبِهَا آخُذُ، وَنَصَّ عَلَيْهَا كُلِّهَا الْأُسْتَاذُ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ الْوَاسِطِيُّ فِي كَنْزِهِ وَيَتَأَتَّى عَلَى كُلٍّ مِنَ التَّقْدِيرَيْنِ الْمَذْكُورَيْنِ خَمْسَةُ أَوْجُهٍ، وَهِيَ الْوَجْهَانِ الْمُخْتَصَّانِ بِأَحَدِ التَّقْدِيرَيْنِ، وَالثَّلَاثَةُ الْجَائِزَةُ عَلَى التَّقْدِيرَيْنِ.

وَبَقِيَ هُنَا تَنْبِيهَاتٌ: (الْأَوَّلُ) : الْمُرَادُ بِالْقَطْعِ وَالسَّكْتِ فِي هَذِهِ الْأَوْجُهِ كُلِّهَا هُوَ الْوَقْفُ الْمَعْرُوفُ لَا الْقَطْعُ الَّذِي هُوَ الْإِعْرَابُ، وَلَا السَّكْتُ الَّذِي هُوَ دُونَ تَنَفُّسٍ، هَذَا هُوَ الصَّوَابُ كَمَا قَدَّمْنَا فِي بَابِ الْبَسْمَلَةِ. وَكَمَا صَرَّحَ بِهِ أَبُو الْعَبَّاسِ الْمَهْدَوِيُّ حَيْثُ قَالَ فِي الْهِدَايَةِ: وَيَجُوزُ أَنْ تَقِفَ عَلَى آخِرِ السُّورَةِ وَتَبْدَأَ بِالتَّكْبِيرِ، أَوْ تَقِفَ عَلَى التَّكْبِيرِ وَتَبْدَأَ بِالْبَسْمَلَةِ، وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَقِفَ عَلَى الْبَسْمَلَةِ - وَمَكِّيٌّ فِي تَبْصِرَتِهِ بِقَوْلِهِ: وَلَا يَجُوزُ الْوَقْفُ عَلَى التَّكْبِيرِ دُونَ أَنْ تَصِلَهُ بِالْبَسْمَلَةِ - وَأَبُو الْعِزِّ بِقَوْلِهِ: وَاتَّفَقَ الْجَمَاعَةُ يَعْنِي رُوَاةَ التَّكْبِيرِ أَنَّهُمْ يَقِفُونَ فِي آخِرِ كُلِّ سُورَةٍ وَيَبْتَدِئُونَ بِالتَّكْبِيرِ، وَالْحَافِظُ أَبُو الْعَلَاءِ بِقَوْلِهِ: وَكُلُّهُمْ يَسْكُتُ عَلَى خَوَاتِيمِ السُّوَرِ، ثُمَّ يَبْتَدِئُ بِالتَّكْبِيرِ غَيْرَ الْفَحَّامِ عَنْ رِجَالِهِ فَإِنَّهُ خَيَّرَ بَيْنَ الْوَقْفِ عَلَى آخِرِ السُّورَةِ، ثُمَّ الِابْتِدَاءِ بِالتَّكْبِيرِ، وَعُلِمَ بِذَلِكَ أَنَّهُ أَرَادَ بِالسَّكْتِ الْمُتَقَدِّمِ الْوَقْفَ - وَصَاحِبُ التَّجْرِيدِ بِقَوْلِهِ: وَذَكَرَ الْفَارِسِيُّ فِي رِوَايَتِهِ أَنَّكَ تَقِفُ فِي آخِرِ كُلِّ سُورَةٍ وَتَبْتَدِئُ بِالتَّكْبِيرِ مُنْفَصِلًا مِنَ التَّسْمِيَةِ - وَابْنُ سَوَّارٍ، بِقَوْلِهِ: وَصِفَتُهُ أَنْ يَقِفَ وَيَبْتَدِئَ اللَّهُ أَكْبَرُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَصَرَّحَ بِهِ أَيْضًا غَيْرُ وَاحِدٍ كَابْنِ شُرَيْحٍ وَسِبْطِ الْخَيَّاطِ وَالدَّانِيِّ وَالسَّخَاوِيِّ وَأَبِي شَامَةَ، وَغَيْرِهِمْ وَزَعَمَ الْجَعْبَرِيُّ أَنَّ الْمَقْصُودَ بِالْقَطْعِ فِي قَوْلِهِمْ هُوَ السَّكْتُ الْمَعْرُوفُ كَمَا زَعَمَ ذَلِكَ فِي الْبَسْمَلَةِ،

قَالَ فِي شَرْحِ قَوْلِ الشَّاطِبِيِّ: فَإِنْ شِئْتَ فَاقْطَعْ دُونَهُ. مَعْنَى قَوْلِهِ فَإِنْ شِئْتَ فَاقْطَعْ أَيْ فَاسْكُتْ، وَلَوْ قَالَهَا لَأَحْسَنَ إِذِ الْقَطْعُ عَامٌّ فِيهِ وَالْوَقْفُ انْتَهَى. وَهُوَ شَيْءٌ انْفَرَدَ بِهِ لَمْ يُوَافِقْهُ أَحَدٌ عَلَيْهِ، وَلَعَلَّهُ تَوَهَّمَ ذَلِكَ مِنْ قَوْلِ بَعْضِ أَهْلِ الْأَدَاءِ كَمَكِّيٍّ وَالْحَافِظِ الدَّانِيِّ حَيْثُ عَبَّرَا بِالسَّكْتِ عَنِ الْوَقْفِ فَحَسِبَ أَنَّهُ السَّكْتُ الْمُصْطَلَحُ عَلَيْهِ، وَلَمْ يَنْظُرْ آخِرَ كَلَامِهِمْ، وَلَا مَا صَرَّحُوا بِهِ عَقِيبَ ذَلِكَ أَيْضًا، فَقَدْ قَدَّمْنَا فِي أَوَّلِ كِتَابِنَا هَذَا عِنْدَ ذِكْرِ السَّكْتِ أَنَّ الْمُتَقَدِّمِينَ إِذَا أَطْلَقُوا لَا يُرِيدُونَ بِهِ إِلَّا الْوَقْفَ، وَإِذَا أَرَادُوا بِهِ السَّكْتَ الْمَعْرُوفَ قَيَّدُوهُ بِمَا يَصْرِفُهُ إِلَيْهِ.

(الثَّانِي) : لَيْسَ الِاخْتِلَافُ فِي هَذِهِ الْأَوْجُهِ السَّبْعَةِ اخْتِلَافُ رِوَايَةٍ يَلْزَمُ الْإِتْيَانُ بِهَا كُلِّهَا بَيْنَ كُلِّ سُورَتَيْنِ وَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ يَكُنِ اخْتِلَالًا فِي الرِّوَايَةِ، بَلْ هُوَ مِنِ اخْتِلَافِ التَّخْيِيرِ كَمَا هُوَ مُبَيَّنٌ فِي بَابِ الْبَسْمَلَةِ عِنْدَ ذِكْرِ الْأَوْجُهِ الثَّلَاثَةِ الْجَائِزَةِ ثَمَّ. نَعَمِ الْإِتْيَانُ بِوَجْهٍ مِمَّا يَخْتَصُّ بِكَوْنِ التَّكْبِيرِ لِآخِرِ السُّورَةِ وَبِوَجْهٍ مِمَّا يَخْتَصُّ بِكَوْنِهِ لِأَوَّلِهَا، أَوْ بِوَجْهٍ مِمَّا يَحْتَمِلُهَا مُتَعَيِّنٌ إِذِ الِاخْتِلَافُ فِي ذَلِكَ اخْتِلَافُ رِوَايَةٍ فَلَا بُدَّ مِنَ التِّلَاوَةِ بِهِ إِذَا قَصَدَ جَمْعَ تِلْكَ الطُّرُقِ. وَقَدْ كَانَ الْحَاذِقُونَ مِنْ شُيُوخِنَا يَأْمُرُونَنَا بِأَنْ نَأْتِيَ بَيْنَ كُلِّ سُورَتَيْنِ بِوَجْهٍ مِنَ الْخَمْسَةِ لِأَجْلِ حُصُولِ التِّلَاوَةِ بِجَمِيعِهَا، وَهُوَ حَسَنٌ، وَلَا يَلْزَمُ، بَلِ التِّلَاوَةُ بِوَجْهٍ مِنْهَا إِذَا حَصَلَ مَعْرِفَتُهَا مِنَ الشَّيْخِ كَافٍ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ.-

(الثَّالِثُ) : التَّهْلِيلُ مَعَ التَّكْبِيرِ مَعَ الْحَمْدَلَةِ عِنْدَ مَنْ رَوَاهُ، حُكْمُهُ حُكْمُ التَّكْبِيرِ لَا يَفْصِلُ بَعْضُهُ مِنْ بَعْضٍ، بَلْ يُوصَلُ جُمْلَةً وَاحِدَةً، كَذَا وَرَدَتِ الرِّوَايَةُ، وَكَذَا قَرَأْنَا، لَا نَعْلَمُ فِي ذَلِكَ خِلَافًا وَحِينَئِذٍ فَحُكْمُهُ مَعَ آخِرِ السُّورَةِ وَالْبَسْمَلَةِ وَأَوَّلِ السُّورَةِ الْأُخْرَى حُكْمُ التَّكْبِيرِ، تَأْتِي مَعَهُ الْأَوْجُهُ السَّبْعَةُ كَمَا فَصَّلْنَا إِلَّا أَنِّي لَا أَعْلَمُنِي قَرَأْتُ بِالْحَمْدَلَةِ بَعْدَ سُورَةِ النَّاسِ، وَمُقْتَضَى ذَلِكَ لَا يَجُوزُ مَعَ وَجْهِ الْحَمْدَلَةِ سِوَى الْأَوْجُهِ الْخَمْسَةِ الْجَائِزَةِ مَعَ تَقْدِيرِ كَوْنِ التَّكْبِيرِ لِأَوَّلِ السُّورَةِ، وَعِبَارَةُ الْهُذَلِيِّ لَا تَمْنَعُ التَّقْدِيرَ الثَّانِيَ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ.-

نَعَمْ يَمْتَنِعُ وَجْهُ الْحَمْدَلَةِ مِنْ أَوَّلِ الضُّحَى لِأَنَّ صَاحِبَهُ لَمْ يَذْكُرْهُ فِيهِ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ–

(الرَّابِعُ) : تَرْتِيبُ التَّهْلِيلِ مَعَ التَّكْبِيرِ وَالْبَسْمَلَةِ عَلَى مَا ذَكَرْنَا لَازِمٌ لَا يَجُوزُ مُخَالَفَتُهُ. كَذَلِكَ وَرَدَتِ الرِّوَايَةُ وَثَبَتَ الْأَدَاءُ، وَمَا ذَكَرَهُ الْهُذَلِيُّ عَنْ قُنْبُلٍ مِنْ طَرِيقِ نَظِيفٍ فِي تَقْدِيمِ الْبَسْمَلَةِ عَلَى التَّكْبِيرِ غَيْرُ مَعْرُوفٍ، وَلَا يَصِحُّ أَيْضًا لِأَنَّ جَمِيعَ مَنْ ذَكَرَ طَرِيقَ نَظِيفٍ عَنْهُ سِوَى الْهُذَلِيِّ أَسْنَدَ هَذِهِ الطَّرِيقَ مِنْ قِرَاءَتِهِ عَلَى أَبِي الْعَبَّاسِ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ أَبِي الطَّيِّبِ بْنِ غَلْبُونَ عَنْهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ ذَلِكَ ابْنُ غَلْبُونَ فِي إِرْشَادِهِ، وَلَا غَيْرِهِ، وَلَا ذَكَرَهُ أَحَدٌ مِمَّنْ رَوَى هَذِهِ الطَّرِيقَ أَيْضًا عَنِ ابْنِ غَلْبُونَ الْمَذْكُورِ، فَعُلِمَ أَنَّ ذَلِكَ لَمْ يَصِحَّ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ.-

(الْخَامِسُ) : لَا يَجُوزُ التَّكْبِيرُ فِي رِوَايَةِ السُّوسِيِّ إِلَّا فِي وَجْهِ الْبَسْمَلَةِ بَيْنَ السُّورَتَيْنِ لِأَنَّ رَاوِيَ التَّكْبِيرِ لَا يُجِيزُ بَيْنَ السُّورَتَيْنِ سِوَى الْبَسْمَلَةِ وَيُحْتَمَلُ مَعَهُ كُلٌّ مِنَ الْأَوْجُهِ الْمُتَقَدِّمَةِ إِلَّا أَنَّ الْقَطْعَ عَلَى الْمَاضِيَةِ أَحْسَنُ عَلَى مَذْهَبِهِ لِأَنَّ الْبَسْمَلَةَ عِنْدَهُ لَيْسَتْ آيَةً بَيْنَ السُّورَتَيْنِ كَمَا هِيَ عِنْدَ ابْنِ كَثِيرٍ، بَلْ هِيَ عِنْدَهُ لِلتَّبَرُّكِ، وَكَذَلِكَ لَا يَجُوزُ لَهُ التَّكْبِيرُ مِنْ أَوَّلِ الضُّحَى لِأَنَّهُ خِلَافُ رِوَايَتِهِ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ.-

(السَّادِسُ) : لَا تَجُوزُ الْحَمْدَلَةُ مَعَ التَّكْبِيرِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ التَّهْلِيلُ مَعَهُ، كَذَا وَرَدَتِ الرِّوَايَةُ وَيُمْكِنُ أَنْ يَشْهَدَ لِذَلِكَ مَا قَالَهُ ابْنُ جَرِيرٍ: كَانَ جَمَاعَةٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ يَأْمُرُونَ مَنْ قَالَ: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) يُتْبِعُهَا بِـ (الْحَمْدُ لِلَّهِ) عَمَلًا بِقَوْلِهِ: فَادْعُوهُ

[77b] Med Beştir

Evvelā meddi müşbeʿ ki sürelerin evvelinde gelmiştir, ġayri yerde gelmez. Miṣāl elif lām mīm “الم”, elif lām rā “الر”, elif lām mīm rā “المر”, kāf hā yāʿayn Ṣād “كهيعص”, ṭāhā “طه”, ṭā sīn mīm “طسم”, ṭā sīn “طس”, yāsīn “يس”, ṣād “ص”, ḥāmīm “حم”, ʿayn sīn ḳāf, “عسق”, ḳāf “ق”, nūn “ن”, gibidir.

Ṣāniyen: meddi muttasıldır.

Ṣālişen: meddi munfasıldır.

Rābiʿan: meddi lāzımdır.

Ḫāmisen: meddi ġayri lāzımdır.

[78a]

Aḳsāmātı Meddi Ṭabiʿī (Meddi Tabinin Kısımları)

Meddi ṭabiʿī üç kısımdır: Kısmı evvel; vaṣlen ṣābit vaḳfen sāḳit olandır. Evvel iki neviʿdir: nev-ʿi evvel hāʾi żamīrin ḍamme ve kesresi işbāʿındandır. Tevellüd eden vāv ve yādır, lehū, “لَهُ” bihī “بِهِ” gibi. Nev-ʿi ṣāni; mīmi cemʿin ṣılāsından tevellüd iden vāvdır, ʿaleykumū “عَلَيْكُمُوا” gibi.

Kısmi ṣāni vaḳfen ṣābit vaṣlen sāḳiṭ olandır. Ol üç neviʿdir: nev-ʿi evvel münevven menṣūb eliftir. Bināʾen “بِنَاءً” gibi.

Nev-ʿi ṣāni; āḫirde vāv ve yāʾi müteḥarrikedir ki mā ḳablilerinin ḥarekeleri kendū cinslerindendir, huve, hiye, gibi.

Nev-ʿi ṣāliṣ; aḫirde ḳable’s-Sukūn olan Hurūfi med dir, ihdine’ṣ-Ṣirāṭe “ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ”

مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْآيَةَ، ثُمَّ رَوَى عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: مَنْ قَالَ: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) فَلْيَقُلْ عَلَى أَثَرِهَا " الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ "، وَذَلِكَ قَوْلُهُ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Ātu’z-Zekāte “اٰتُوا الزَّكَاةَ”, Ḥāḍiri’l-Mescidi “حَاضِرِي الْمَسْجِدِ” gibi.

Kısmı şāliş ḥālinde şābit olandir. Evvel iki nevi‘dir; nev-‘i evsaṭında olandır, nār, “نار” nūr, “نور”, fīh “فيه”, gibi.

Nev-‘i şāni aḫirde olandır, Āmennā “آمنَّا”, ve iẕā “إِذَا”, Āmenū “اٰمَنُوا”, ‘amilū “عَمِلُوا”, fīmāhum “فِيمَاهُمْ” gibi.

Velḥāṣıl meddi ṭabi’ĪÎnin aḳsāmı üç, envā‘i yedi efradı on beş olmuştur. Ġaflet olunmaya! [605].1217. 20. Şevvāl

[79b]

Cīm “ج” cāiz geçmek andan hem revā

Durmaġın evlādır bilesin sanā

Ze “ز” mücevvezdür anda dāḫi dūrdiler

Geçmegi dūrmaḳdan evlā gördiler

Ṭā “ط” nişāni vaḳf oldi bil

Ḳande[606] bulsan dur andan geçmegil

Ṣād “ص” vaḳfında muraḫḫaṣdır didiler

Ḥāleti dermāndeliḳde dūrdiler

Mīm “م” lāzimi vaḳıfdan oldi nişān

Geçse ḫavfi küfür vārdır bī gümān

Lā “لا” gelse revā geç dūrmaġil

[605] Metnin sonunda sene 1217, 20 şevval yazılıdır. Şevval ayı rumuzu olan lam harfi ile yazılmıştır.
[606] Nerede.

Hīç tevaḳḳuf kılūben dem ʾūrmaġil

Kef “ك” gelse vaḳfı kūfî didiler

Bunda daḫi geçmegi evlā gördiler.

Ve Ḳur’ān-ı ʿAẓīmde bu ḥarfler oldiġi yerde elbette dūrilūr.

Ṭā “ط”, Ḳāf “ق”, mīm “م”, lām “ل”.

Lām elif “لا” olan yerde durulmaz.

[80a]

Lahn

لحن في القرائة طرب وترنم مأخوذ من الحان الاغاني فلاينتقص شيئا من حروفه ولا يزيد في اثنانه حرفا وكذا لايزيد ولا ينقص عن كيفيات الحروف كالحركات والسكنات والمدات وغير ذلك لتحسين الصوت فإما بحرف تحسين بلا تغيير لفظ فحسن. صدر الشريعة[607] [608]

[607] Tercüme: Lahn kırâatte bestelenmiş şarkılardan me’huz, harflerden bir şey eksiltilmeden ve bir harf ziyade edilmeden şarkı söylemek ve terennüm etmek manasına gelir. Yine sesi güzelleştirmek için harflerin hareke sükûn ve medleri gibi keyfiyetlerinde ziyade ve noksanlık olmaz, ancak lafzı değiştirmeksizin sesi güzelleştirmek güzeldir.

[608] Değerlendirme: Musannif burada sadrı şeriʿa dan naklen lahn olgusunu çok kısa özet ve gayet kapalı olarak ifade etmiş ve lahn’a düşmeden Kur’ân-ı Kerim-i okurken sesi güzelleştirmek için nağme yapmanında güzel olacağı hususuna dikkatleri yönelterek konuyu tamamladığı görülmüştür. “Kavâidü’l-Kur’âni’l-İzzeti ve Tecvidü’l-Kelami’l-İlahî” adlı eserini bu konuyla bitirmiştir. Yazar ya da istinsah edenin bu son kısımda ibareye başlarken gramer açısından lahn değilde el-Lahnu diye başlaması daha güzel olurdu, bunu belirtmemiz yerinde olacaktır. Lahn kelimesi anlam bakımından sözlük ve terim manaları diye ikiye ayrılır sözlükte hata etmek manasına gelen lahn ıstılahta ise sahibu’l-İtkanın tanımına göre “tecvide uymamaktan doğan hataya denir”. Lahn celi ve hafi olmak üzere iki kısma ayrılır. Biz burada bu kadarla yetinip sözü noktalayalım ancak Kur’ân-ı Kerimi okuyan her kişinin lahn olgusunu bilmesi ve bundan kaçınması gerekir bu hususta detaylı bilgi için ilgili eserlere bakılması tavsiye edilir.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim eğitiminin hayati öneme sahip olduğu İslam ülkelerinde Kur'ân-ı Kerim'in doğru ve güzel okunmasını temin etmek adına çok sayıda eser kaleme alınmıştır. İslam'ın en temel ve en mühim kaynağı olan, Kur'ân-ı Kerim'in hatasız bir şekilde okunması hususu, öncelikli konular arasında bulunduğundan, bu sahada son derece önemli ve kıymetli gayretler ortaya konmuştur. Bu gayretler sonucunda ortaya çıkan eserlerden biri de tezimize konu olan *Kavâ'idü'l-Kur'ani'l-İzzeti ve Tecvidü'l-Kelami'l-İlahî* adlı eserdir.

Tezimizin konusu olan bu mümtaz eserin müellifi Hüsam b. Halife el-Mar'aşî on Sekizinci asırda yaşamış, Kahramanmaraşlı alim ve şair bir zat olduğu bilinmektedir. Kırâat ve tecvit ilmi ile ilgili tespit edilen üç eseri mevcuttur. Eserlerin derinliği ve zengin kaynaklarından kırâat alimi olduğu anlaşılsa da yazarın hayatı hakkında ulaşılan bilgiler son derece kısıtlıdır.

Hüsam el-Maraşî çalışmamıza konu olan eserinin, mukaddime kısmında; "iki bölüm şeklinde altmış beyitte Kur'ân ve tecvitle ilgili kuralları ihtiva eden bu eseri Hüsam b. Halife el-Mar'aşi yazdı" şeklinde yaptığı açıklama üzere her iki bölümün hacmine bakıldığında ilk etapta küçük bir risale olarak kaleme almak istediği anlaşılmaktadır. Fakat yapmış olduğu ilavelerle bu düşüncesinden vaz geçtiğini daha hacimli bir eser kaleme almış olduğunu müşahede etmekteyiz.

Hüsâm b. Halife Mukaddimeye besmele hamdele ve salvele ile başladıktan sonra eserin iki babtan oluştuğunu beyan etmiştir. Birinci babda manzum olarak meharici huruftan bahsetmektedir. İkinci babı on fasıl olarak tasnif edip manzum şekilde kaleme almıştır. Sırasıyla konuları şu başlıklar altında işlemiştir. Tenvin ve sakin nun'un ahkamı, tefhim, terkik, med, müfred müzekker gaib zamiri muttasıl, idğam, izhar, imale, bir kelimede vaki olan iki hemze, kelime ve vakıf. Zikri geçen konuları manzum halinde kaleme aldıktan sonra Kur'an-ı ilk defa hatim eden bir sabinin, önce surelerin isimlerini bilmesi gerektiğini beyan ederek yüz on dört sure isimlerini manzum olarak ele almıştır. Nesir olarak bazı ayetlerle ilgili malumat vermiştir. Ayetlerde farklı olan kelimeler hangi surede kaç adet geçtiği ve nasıl okunduğunu anlatmıştır. Fa'la Fu'la Fi'la kalıbında gelen

kelimeleri manzum halinde saymış ve Ali İmran suresinin evvelinde vasıl ve kat' nasıl yapılır konusunu nesir şeklinde kaleme almıştır. "*Şerh-i maksut*" eserinden, hemze-i vasıl konusunu, "*Durru'l-Yetim*" eserinden de fer'i harfler konusunu aynen Arapça olarak iktibas etmiştir.

İdğam-ı Sağir konusunu örnekler üzerinden ele almıştır. Bazı İmamların kırâatlerin de idğam-ı sağir yapılan yerlerin İmam Hafs'ın rivayetinde izhar yapılarak okunması gerektiğine dikkat çekildiği görülmektedir. Konu başlığını bazı harflerin sıfatları diye belirtip; ra, şin, dad ve lin harfi gibi harflerin sıfatı mahsusalarını zikredip, sıfat ile mahrecin birbiri ile olan alakalarını beyan etmiştir. Sırasıyla şu konuları işlemiştir: Meddin kısımları, meddin lakapları ve bunların ne manaya geldikleri, Meddi lazım, muttasıl, munfasıl, arız, izhar, iklab, idğam mea'l-ğunne, bila ğunne, idğam-ı misleyn, idğam-ı mütecaniseyn, mütekaribeyn, izhar-ı şefevi, idğam-ı şemsiyye izhar (izhar-ı kameriyye) kalkale, hukmu'r-Ra, lafzatullah, zamir, sekte, ha-i sekte, Ahvali vakf, risaletü'l-Vakf diye başlayıp vakıf alametlerini anlatmıştır. Muhammed b. Tayfur es-Secavendiye göre vakfı lazımın seksen dört yerde olduğunu ifade edip geçtiği yerlerin hepsini kaleme almıştır. Teshil, İmale, İşmam, ta-i tavile, maktu' (ayrı) ve mevsul (bitişik) yazılan kelimler, Euzu besmelenin ahkamı, sureler arası getirilen tekbirin halleri, fer'i harflerin, savtın ve harfin tanımlarını yapmıştır. Kur'anı Kerimdeki ayet, kelime ve harflerin adetlerini ifade eden rivayetleri zikretmiştir. İmam Şatıbî'nin kasidesinde yedi imamın ve ravilerinin rumuzlarını, İmam Şatıbî'nin tariklerini manzum olarak Arapça kaleme almıştır. İmam Şatıbî'nin hayatından bir bölüm, faziletini ve eserini zikretmiş. Harflerin sıfatlarının tanımını, Meharici hurufun sıfatları, sureler arasında getirilen tekbir hakkında ebu Amr ed-Danî'nin kavlini nakl etmiş, meddin kısımları, meddi tabii'nin kısımları, vakıf alametleri ve Lahn konusuna değinip eseri tamamlamıştır.

Hüsam b. Halife el-Mar'aşî ilk bölümü kendisine özgü olan beyitler halinde kaleme almıştır. Eseri Türkçe kaleme alması dilimize olan hakimiyetini gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda dilimizin o günkü özelliklerini göstermesi açısından, son derece önem arz etmektedir.

Yaklaşık iki asır önce, kırâat ve tecvid konularının nasıl ele alındığı, bu konu hakkında malumat imkânı sunduğu, metot ve yöntem açısından, kıraat ve tecvid konularına yaklaşımı, günümüzde kullanılan metotlarla karşılaştırdığımızda nihai olarak değerlendirme imkânı sağlaması bakımından eser; önemini ortaya koymaktadır.

El-Mar'aşî'nin telif etmiş olduğu bu eserin 1798 yılında bir adet, 1801 yılında beş ya da altı adet istinsah edilmesinden, o dönemde ders halkalarında ders kitabı ya da yardımcı kaynak olarak istifade edildiği sonucuna ulaşılabilir.

Metnin asıl sayfalarına bakıldığı takdirde, bazı sayfaların boş olduğu görülecektir. Burada iki ihtimal akla gelebilir. Filmlerdeki yazılar ya silinmiş ya da Müellif daha sonra tamamlama niyetiyle boş bırakıp tamamlayamamış olabilir. Kitabın sonunda okuyucuların tecvit kurallarına uymaları gerektiğini hatırlatma babından lahn konusuna değinerek kitabı tamamladığı gözlemlenmiştir. Çalışmamızın hayırlara vesile olmasını diliyorum.

KAYNAKÇA

Altıkulaç, Tayyar, “İbnü’l-Cezeri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: TDV. yay., 1999.

Atik, M. Kemal, “Ca’berî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: TDV. yay., 1992.

Birışık, Abdulhamit, “En-Neşr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: TDV yay., 2007.

Çetin, Abdurrahman, Kur’ân Okuma Esasları, Bursa: Emin yay., 2013.

Çetin, Abdurrahman, Kur’ân Okuma Esasları, İstanbul: Emin yay., 45. Basım, 2018.

Çiftçi, Faruk, *Hüsam b. Halife el-Mar’aşî’nin Tecvid ve Kırâat Koleksiyonu*, Ankara: (t.s.), 2018.

Demirayak, Kenan, “*el-Maksud*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Ankara*:* TDV. yay., 2003.

Ebu Muhammed, El-Kasım b. Firruh b. Halef b. Ahmed eş-Şatıbi, *Hirzu’l-Emanî ve vechü’t-Tihanî*, thk. Dr. Eymen Rüşdü Süveyd, Dımaşk: Matbaatu Mushafı Şerif, t.s..

Ebu’l-Hayr, Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, (ö. 833/1429), *En-Neşr fi’l-Kırâati’l-‘Aşr*, 1-2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 2016.

Ebü’l-Abbâs, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *Letâifu’l-İşârât li Funûnu’l-Kırâat*, Kahire: b.y., 1972.

Has, Şükrü Selim, “Halebî İbrahim b. Muhammed”*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: TDV. yay., 1997.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *Müsned*, Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 3. Basım, 1997.

İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-Hayr, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf, *Tayyibetu’n-Neşr fi Kırâatş’l-Aşr*, Medinetü’l-Münevvere: Mektebetü Daru’l-Hüda,1994.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf Cezerî *En-Neşr fi'l-Kırâati'-Aşr,* thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ, Kahire: El-Matbaatu't-Ticâretu'l-Kubrâ, I,359. t.s.

Kâmil, Ahmed, *Kitabu'l-Matlub bi Şerhi'l-Maksud fi't-Tasrif*, nşr. Kitapçı Lofçalı Raşid, Matbaatu İstanbul: 1913.

Mertoğlu, M. Suat, *Es-Suyuti Kur'ân ilimleri*, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 2010.

Mertoğlu, M. Suat, "Zemahşerî", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: TDV yay., 2013.

Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdeti'l 'İrfan,* İstanbul: Mektebetü'l-Hanîfiyye, t.s.

Muhaysin, Muhammed Salim, el-Hadi *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşar*, Beyrut: Daru'l-Ceyl Matbaası, 1997.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac b. el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim,* Kahire: Matbaatu İsa el-Babi, 1955.

Özen, Şükrü, *Sadrü'ş-Şeri'a*, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 2008.

Öztürk, Cuma, İmam Birgivi'nin ed-Dürrü'l-Yetim, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Sarı, Mehmet Ali, "İbnu'l-Kasıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: TDV. yay., 2000.

Şener, Abdülkadir, "Kastallani", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: TDV yay., 2001.

Temel, Nihat, *Kırâat ve tecvid ıstılahları*, İstanbul: İfav yay., 5. Basım, 2020.

Yerinde, Adem, Muhammed Şu'le, *TDV. İslâm Ansiklopedisi,* Ankara: TDV yay., 2020.

http://kahramanmaraşlisairleryazarlar.blogspot.com/2014/07/maraslı-husam.html, 15 Ocak 2023'de erişildi.

http://www.millikutuphane.gov.tr/. 26.03.2033. Erişildi.